ÇANAKKALE'DE
İNSANİ KALKINMA DÜZEYİNİN
ARAŞTIRILMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Derya İLEM

2010

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇANAKKALE'DE İNSANİ KALKINMA DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Derya İLEM

Tez Danışmanı
Yrd. Doç.Dr. Suat UĞUR

Çanakkale – 2010

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Çanakkale'de İnsani Kalkınma Düzeyinin Araştırılması" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
21/ 04 /2010
Derya İLEM
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Derya İLEM'e ait Çanakkale'de İnsani Kalkınma Düzeyinin Araştırılması adlı çalışma, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Yrd. Doç. Dr. Suat UĞUR
(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Bünyamin BACAK

Üye Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK

Üye Yrd. Doç. Dr. Mahir GÜMÜŞ

Üye Yrd. Doç. Dr. İsmail ELAGÖZ
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Tez No : 366860
Tez Savunma Tarihi : 25.03.2010

ONAY

Doç. Dr. Yücel ACER
Enstitü Müdürü
..../..../2010

ÖZET

Ekonomik büyüme ile kalkınma 1950'li yıllardan önce aynı anlamda kullanılmaktaydı. Kalkınma-gelişme gelir merkezliyken zaman içinde insan merkezli olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyümeye rağmen yaşanan sosyal problemler, ekonomik gelişmenin toplumsal gereksinimleri tam olarak karşılayamadığını göstermiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 1990 yılından günümüze kadar, ülkelerin kalkınma boyutlarını değerlendirdiği, İnsani Kalkınma Raporlarını yayınlamaktadır. Bu raporlarda, ülkelerin insani kalkınma düzeyleri, sosyal ve ekonomik göstergelerle ele alınmaktadır. Ülkelerin insani kalkınma seviyeleri, yaşam süresi, eğitim ve yaşam standardı üzerine odaklanan endekslerle ölçülmektedir.

İnsani kalkınma endeksleri, bir ülkenin, bölgenin ya da ilin kalkınma politikalarının sonuçlarını değerlendirmesi ve yeni politikalara yön vermesi açısından son derece önemlidir. Düzenlenen raporlarla, gerek ülke, gerekse yerel yönetimlerde uygulanan kalkınma atılımlarının sonuçları değerlendirilmekte ve uygulanan politikaların toplum üzerindeki etkisi ortaya konabilmektedir. Raporlar, toplumun sağlık, eğitim ve yaşam standardı gibi temel gereksinimlerini ortaya çıkarmakta ve böylece yeni politikaları ve yatırımları şekillendirmektedir. Bu sebeple insani kalkınma raporları, ülkelere, bölgelere veya yerel birimlere yapılacak yatırımlar için temel başvuru kaynaklarından biridir.

Yüksek, orta ve düşük insani kalkınma gruplarından seçilen ülkeler ile Türkiye'nin, Türkiye'deki illerin ve Çanakkale'nin insani kalkınma düzeyleri çalışma içinde değerlendirilmektedir. Seçilen ülkelerin ve Türkiye'nin, 1998-2008 yılları arasında, insani kalkınma endekslerinde meydana gelen değişimler incelenmektedir. Türkiye'deki bölgesel kalkınma farklılıkları, bölgelerdeki illerin insani kalkınma seviyelerinden yararlanarak tespit edilmektedir. Çanakkale'nin gelişmişlik seviyesi de ilin nüfusu, nüfus yapısı, okur-yazar oranı, halkın eğitim düzeyi, öğrenci, öğretmen sayıları, hastane yatak sayıları, hastanede doğum oranları gibi daha birçok veri derlenerek ele alınmaktadır.

ABSTRACT

Economic development and economic growth have been used as the same meaning before 1950's. When development-growth was based on income, it has based on human in due course. In developing countries, social problems in spite of economic development show that economic development does not completely satisfy the social needs. United Nations Development Programme, from 1990's until today, publishes Human Development Reports that the dimensions of countries human development are evaluated. In these reports, level of countries' human development is handled with social and economic indicators. Level of countries' human development is measured as some index which focus on life span and life standarts.

Human development Index has very significance in terms of that a country evaluates development politics' results and conducts new politics. With arrenged reports, not only national but also the results of development attempts in local governance are evaluated and the effects of adopted politics on community are produced. Reports reveal social basic needs such as health, education and life standarts. For this reason, human development reports are one of the basic request sources to invest in countries, regions and local units.

Chosen groups among high, medium and low human development countries and level of human development in Turkey and in Çanakkale are evaluated in the same study. It is analyzed variation in human development indexes between 1998'- 2008's in choosen countries and in Turkey. Regional discrepancies in Turkey are determined thanks to level of human development in provinces in regions. Level of Çanakkale's development is handled with lot of parameters such as province population, population form, literate rate, public education level, the number of students and teachers, the number of hospital beds and birth rate in hospital and etc…

ÖNSÖZ

Kalkınma kavramının, ekonomik büyümeyi ifade ettiği dönemlerde, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sosyal problemlerdeki artış, kavramın sorgulanmasına sebep olmuştur. Böylece gelir ve ekonomik büyüme odaklı olan kalkınma kavramı, insani boyutta değerlendirilerek insan odaklı hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, kalkınmanın insani boyutunu ölçmek için belirli kriterler ortaya koymuş ve bu kriterlerden hareketle İnsani Kalkınma Raporları'nı geliştirmiştir. 1990 yılından günümüze kadar, yayınlanan bu raporlarda, insani kalkınma endeksleriyle ülkelerin kalkınma oranları incelenmektedir. Ayrıca endeks ülkelerin uyguladıkları kalkınma politikalarının sonuçlarını değerlendirdiği gibi yeni geliştirilen kalkınma politikalarına da yön vermektedir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde, düzenlenen raporların 1990 yılından günümüze kadar güncelliğini koruması ve ülkemizdeki konuyla ilgili araştırmaların henüz birçok gelişmiş ülkedeki seviyeye ulaşamaması etkili olmuştur. Bu sebeple çalışma konusu, insani kalkınma, olarak belirlenmiş ve seçilen ülkeler ile Türkiye'nin, genelde ülkemizdeki illerin ve özelde Çanakkale'nin gelişmişlik seviyeleri incelenmiştir. Böylece sınırlı sayıda çalışmanın olduğu bu alandaki incelemelere temel oluşturabilecek bir katkı yapılmaya çalışılmıştır.

Öncelikle çalışmanın her aşamasında yardımını, desteğini, sabrını ve bilgisini esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Suat UĞUR'a, akademik dünyaya beni yönlendiren ve bu konuda maddi ve manevi her yönden desteğini esirgemeyen 'aileme', gerek yüksek lisans eğitimimde gerekse çalışma aşamasında bilgi ve deneyimleriyle beni yönlendiren Yrd.Doç.Dr. Ali Şahin ÖRNEK, Yrd.Doç.Dr. Bünyamin BACAK ve Yrd.Doç.Dr. Mahir GÜMÜŞ'e bu çalışma vesilesiyle en içten teşekkürlerimi saygıyla sunarım.

Derya İLEM

Çanakkale-2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
Kısaltmalar vii
Tablolar Listesi viii
Şekiller Listesi x
Grafik Listesi xi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANİ KALKINMA

1. İnsani Kalkınma Kavramı 4
2. İnsani Kalkınma Endeksleri 6
   2.1. İnsani Kalkınma Endeksi 7
      2.1.1. Yaşam Beklentisi Endeksi 9
      2.1.2. Eğitim Endeksi 12
      2.1.3. Kişi Başına Düşen Reel GSYİH Endeksi 14
   2.2. İnsani Yoksulluk Endeksi 15
      2.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluğun Ölçülmesi 16
      2.2.2. Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin İnsani Yoksulluğun Ölçülmesi 18
   2.3. Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi 19
   2.4. Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi 21
3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Yayınladığı İnsani Kalkınma Raporları 24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İNSANİ KALKINMA DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

1. Türkiye'nin İnsani Kalkınma Düzeyinin Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılması 28
   1.1. Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke İle Türkiye'nin İnsani Kalkınma Endekslerinin Karşılaştırılması 28
      1.1.1. Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE ve Alt Endekslerinin Karşılaştırılması 29

1.1.2. Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin Son On Yıl İçindeki İKE Değerlerinin Karşılaştırılması 31
1.2. Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke İle Türkiye'nin İnsani Kalkınma Endekslerinin Karşılaştırılması 37
1.2.1. Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE ve Alt Endekslerinin Karşılaştırılması 37
1.2.2. Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin Son On Yıl İçindeki İKE Değerlerinin Karşılaştırılması 41
1.3. Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke İle Türkiye'nin İnsani Kalkınma Endekslerinin Karşılaştırılması 47
1.3.1. Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE ve Alt Endekslerinin Karşılaştırılması 47
1.3.2. Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin Son On Yıl İçindeki İKE Değerlerinin Karşılaştırılması 50
2. Türkiye'de İnsani Kalkınma Düzeyi'nin Bölgelere Göre İncelenmesi 56
2.1. Türkiye'deki İnsani Kalkınma Girişimleri 56
2.2. Türkiye'de İnsani Kalkınmanın Bölgelerdeki İllere Göre Analizi 58
2.2.1. Marmara Bölgesi 59
2.2.2. Ege Bölgesi 61
2.2.3. Akdeniz Bölgesi 63
2.2.4. Karadeniz Bölgesi 65
2.2.5. İç Anadolu Bölgesi 67
2.2.6. Doğu Anadolu Bölgesi 69
2.2.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi 71
2.3. Türkiye'de Bölgesel Dengesizlik 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE'NİN İNSANİ KALKINMA GÖSTERGELERİ

1. Nüfus İncelemesi 79
1.1. İlçelerin Genel Nüfus Yapısı 80
1.2. İlçelerdeki Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Analizi 81
2. Eğitim İncelemesi 88

2.1. İlçelerde Örgün Eğitimin İncelenmesi 88
2.1.1. İlçelerde Okul Öncesi Eğitim 89
2.1.2. İlçelerde İlköğretim Eğitimi 91
2.1.3. İlçelerde Ortaöğretim Eğitimi 93
2.1.4. İlçelerde Yüksek Öğrenim 94
2.2. İlçelerde Nüfusun Eğitim Durumu 96
2.2.1. İlçelerde Altı yaş Üstü Okur-Yazar Oranları 96
2.2.2. İlçelerde Eğitim Düzeyi 98
2.2.3. Örgün Eğitim Çağında, Okur-Yazar Olmayan Nüfus 109
3. Sağlık Hizmetleri İncelemesi 110
3.1. Hastane ve İlçelerdeki Yatak Sayıları 111
3.2. İlçelerdeki Sağlık Personeli ve Eczane Sayıları 113
3.3. İlçelerde Doğurganlık Hızı, Hastanede Doğum ve Bebek Ölüm Oranları 116
3.4. İlçelerde İntihar Girişim Oranları 117
4. Sosyo-Ekonomik Yapının İncelenmesi 118
4.1. İlin Ekonomik Yapısı 119
4.2. İlçelerde Faal Olan İşyerleri 119
4.3. İl Genelinde Sosyal Sigortalara Tabi İşyeri ve Sigortalı İşçi Oranları 120
4.4. İl Genelinde Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımları 121
4.5. Sosyal Güvenlik Kapsamında Bulunan Nüfus Gruplarının Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Dağılımı 123
4.5.1. Hizmet Akdiyle Çalışan Aktif ve Pasif Sigortalılar 124
4.5.2. Bağımsız Çalışan Sigortalılar 126
4.5.3. Kamu Çalışanı Aktif İştirakçiler ve Emekliler 127
4.5.4. 2022 Sayılı Kanuna Göre Aylık Alan Nüfus 128
4.5.5. Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Kişi Sayısı ve İl Nüfusuna Oranı 129
5. İletişim İncelemesi 130
SONUÇ 133
KAYNAKÇA 139

Kısaltmalar

AÇS-AP	:	Anne Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması
ADNKS	:	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ADSL	:	Asimetrik Sayısal Abone Hattı
Bağ-Kur	:	Esnaf, Sanatkârlar ve Bağımsız Çalışanların Sosyal Sigortalar Kurumu
Bkz.	:	Bakınız
BMKP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
Böl.	:	Bölüm
C.	:	Cilt
CGE	:	Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi
CİKE	:	Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi
çev.	:	Çeviren
D.	:	Dergi(si)
der.	:	Derleyen
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
ed.	:	Editör
ETF	:	Ev Halkı Tespit Fişi
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
Gzt.	:	Gazete(si)
İK	:	İnsani Kalkınma
İKE	:	İnsani Kalkınma Endeksi
İKR	:	İnsani Kalkınma Raporu
İYE	:	İnsani Yoksulluk Endeksi
No.	:	Numero/Numara
Nu.	:	Number
p.	:	Page
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
SGK	:	Sosyal Güvenlik Kurumu
SGP	:	Satın Alma Gücü Paritesi
SSK	:	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	:	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TUİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	:	United Nations Development Programme (BMKP)
Vol.	:	Volume

Tablolar Listesi

Tablo 1.1 : Eğitimin Sosyo-Ekonomik Açıdan Toplum ve Birey Üzerindeki Etkileri 13

Tablo 1.2 : İnsani Kalkınma Raporlarının Konuları (1990-2009)..... 27

Tablo 2.1 : Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE Değerleri 29

Tablo 2.2 : Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri..... 32

Tablo 2.3 : Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE Değerleri..... 38

Tablo 2.4 : Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri..... 42

Tablo 2.5 : Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE Değerleri..... 48

Tablo 2.6 : Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri..... 51

Tablo 2.7 : Marmara Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri..... 59

Tablo 2.8 : Ege Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri 61

Tablo 2.9 : Akdeniz Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri..... 63

Tablo 2.10 : Karadeniz Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri..... 65

Tablo 2.11 : İç Anadolu Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri 67

Tablo 2.12 : Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri..... 69

Tablo 2.13 : Güney Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri. 71

Tablo 3.1 : Yıllara Göre İl Nüfusu..... 79

Tablo 3.2 : İlçelerin Genel Nüfus Yapısı..... 80

Tablo 3.3 : Merkez-Ayvacık ve Bayramiç İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı..... 82

Tablo 3.4 : Biga-Bozcaada-Çan İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı..... 83

Tablo 3.5 : Eceabat-Ezine-Gelibolu İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı..... 85

Tablo 3.6	:	Gökçeada-Lapseki-Yenice İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	86
Tablo 3.7	:	İlçelerin Okul Öncesi Eğitim Verileri	89
Tablo 3.8	:	İlçelerin İlköğretim Eğitim Verileri	91
Tablo 3.9	:	İlçelerin Ortaöğretim Eğitim Verileri	93
Tablo 3.10	:	İlçelerdeki Üniversite Öğrenci Sayıları	95
Tablo 3.11	:	İlçelerde Nüfusun Okur–Yazar Durumu ve Cinsiyete Göre Dağılımı	97
Tablo 3.12a	:	İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı	99
Tablo 3.12b	:	İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı	100
Tablo 3.12c	:	İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı	101
Tablo 3.12d	:	İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı	102
Tablo 3.13	:	Örgün Eğitim Çağında, Okur-Yazar Olmayan Nüfus	110
Tablo 3.14	:	İldeki Sağlık Birimleri	111
Tablo 3.15	:	İlçelerde Hasta Yatağı Sayıları ve Yatak Başına Düşen Nüfus	112
Tablo 3.16	:	İlçelerdeki Sağlık Personeli	113
Tablo 3.17	:	İlçelerdeki Eczane ve Eczaneye Düşen Nüfus Oranları	115
Tablo 3.18	:	İlçelerdeki Doğurganlık Hızı, Hastanede Doğum ve Bebek Ölüm Oranları	116
Tablo 3.19	:	İlçelerdeki İntihar Girişim Oranları	118
Tablo 3.20	:	İlçelerdeki Faal İş Yeri Sayıları	120
Tablo 3.21	:	İlçelerde Sosyal Sigortalara Tabi İşyeri ve Sigortalı İşçi Sayıları	121
Tablo 3.22	:	Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	122
Tablo 3.23	:	Hizmet Akdi İle Çalışan Aktif ve Pasif Sigortalılar	123
Tablo 3.24	:	Bağımsız Çalışan Sigortalılar	126
Tablo 3.25	:	Kamu Çalışanı Aktif İştirakçiler ve Emekliler	127
Tablo 3.26	:	2022 Sayılı Kanuna Göre Aylık Alanlar	128
Tablo 3.27	:	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Kişi Sayısı ve İl Nüfusuna Oranı	129
Tablo 3.28	:	İlçelerdeki Sabit Telefon ve ADSL Abone Sayıları	131

Şekiller Listesi

Şekil 1.1	:	İnsani Kalkınma Endeksinin Oluşumu.....	8
Şekil 1.2	:	Sağlık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki.....	11
Şekil 1.3	:	Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi.....	17
Şekil 1.4	:	Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin İnsani Yoksulluk Endeksi	18
Şekil 1.5	:	Cinsiyeti Kalkındırma Endeksi	20
Şekil 1.6	:	Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi.....	23

Grafik Listesi

Grafik 2.1 : Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Doğumda Ömür Beklentisi 30

Grafik 2.2 : Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP$) 31

Grafik 2.3 : Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin On Yıllık İKE Değerleri 36

Grafik 2.4 : Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Doğumda Ömür Beklentisi 39

Grafik 2.5 : Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin Eğitim Verileri 40

Grafik 2.6 : Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP$) 41

Grafik 2.7 : Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri 46

Grafik 2.8 : Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Doğumda Ömür Beklentisi 49

Grafik 2.9 : Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin Eğitim Verileri ... 49

Grafik 2.10 : Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP$) 50

Grafik 2.11 : Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin On Yıllık İKE Değerleri 55

GİRİŞ

1950'li yıllardan önce dünya genelinde, ekonomik büyüme ile kalkınma kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Bu dönemde, kalkınma için sadece ekonomik gelişmenin, yeterli olacağı fikri kabul edilmekteydi; bundan ötürü kalkınma, milli gelirin bir önceki yıla göre artış göstermesi olarak değerlendirilmekteydi. Gelir merkezli olan kalkınma, yaşama hakkı, eğitim, sağlık gibi sosyal konuları ele almamaktaydı. 1970'li yıllarda, az gelişmiş ülkelerde yaşanan hızlı büyümeye rağmen bu ülkelerdeki işsizlik ve yoksulluk sorunları artmıştır. Gelirin, toplum içinde eşit dağıtılmasının ve bireylerce farklı şekillerde kullanılmasının, kalkınma oranları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Böylece kalkınma için sadece ekonomik gelişmenin yeterli olmadığı anlaşılmış ve kalkınma-gelişme kavramı farklı bir boyut kazanmıştır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, insani kalkınmayı ölçmek için belirli kriterler ortaya koymuş ve bu kriterlerden hareketle İnsani Kalkınma Raporları'nı geliştirmiştir. 1990 yılında yayınlanmaya başlayan İnsani Kalkınma Raporu, her yıl farklı bir konuyu ele almakta ve ülkelerin kalkınma seviyelerini değerlendirmektedir. Toplumdaki tüm nesillerin ve bireylerin kendi potansiyellerini kullanabileceği, fırsatlara sahip olma hakkı vardır. İnsani gelişme, insanların yeteneklerini, sosyal, politik ve ekonomik yönde kullanmasına olanak vermektedir.

Gelişme kavramı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından, insan tercihlerini arttıran bir süreç olarak tanımlanmıştır. Tercihler, sınırsız ve zaman içinde değişebilir niteliktedir. Bu sebeple insani kalkınmanın değerlendirilmesinde, ölçülebilir ve evrensel nitelikteki tercihler kullanılmaktadır. İnsani kalkınmanın ölçülmesinde, İnsani Kalkınma Endeksi, Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi, Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi ve İnsani Yoksulluk Endekslerinden yararlanılmaktadır.

İnsani Kalkınma Endeksi, insani kalkınmanın boyutlarını ölçmektedir. Kalkınma oranlarının tespitinde, evrensel ve ölçülebilir kriterlerin kullanılması, endeksin dünya genelinde kabul görmesini sağlamıştır. Ancak İnsani Kalkınma Endeksi, farklı kesimlerce eleştirilmektedir. Endekse yöneltilen tüm eleştirilere rağmen yerini alacak uluslararası alternatif bir sistem geliştirilmemiştir. Kalkınma politikalarının sonuçlarını değerlendirmesi ve geliştirilen kalkınma politikalarına yön vermesi endeksin, önemini arttırmaktadır. Kalkınma kavramının dünya kamuoyunu uzun zamandan beri meşgul

etmesi, 1990 yılından günümüze kadar kalkınma oranlarının değerlendirildiği raporların, güncelliğini koruması, konunun önemini göstermektedir. Ülkemizde konuyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmasına karşın, bu çalışmalar henüz birçok gelişmiş ülkedeki seviyeye ulaşamamıştır. Özellikle konuyla ilgili Türkçe yayınların kısıtlı olması, kamuoyunun konuya ilgisini azaltmıştır. Bu sebeple çalışma konusu, insani kalkınma, olarak belirlenmiş ve seçilen ülkeler ile Türkiye'nin, genelde ülkemizdeki illerin ve özelde Çanakkale'nin gelişmişlik seviyeleri incelenmiştir.

İnsani Kalkınma Raporu 2008'de yüksek, orta ve düşük insani kalkınma gruplarında sıralamada ilk on ülke içinde yer alan ülkeler ile Türkiye'nin insani kalkınma endeksleri ve alt endeksleri ele alınmaktadır. Aynı zamanda bu ülkeler ile Türkiye'nin 1998-2008 yılları arasında insani kalkınma endekslerinde ve sıralamada meydana gelen değişimler incelenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi, bölgelerdeki illerin insani kalkınma endeksleri ve alt endeks verileriyle değerlendirilmiştir. Böylece ülke içindeki kalkınma farklılıkları tespit edilebilmektedir. 2005 yılından günümüze kadar yayınlanan İnsani Kalkınma Türkiye Raporları'nda, bölge ve iller bazında insani kalkınma endeksi hesaplanmamıştır. Bu sebeple çalışmada kullanılan illerin insani kalkınma endeks değerleri, İnsani Kalkınma Raporu Türkiye 2004'ten alınmıştır. Çanakkale ilinin insani kalkınmışlık derecesi değerlendirilirken, İnsani Kalkınma Raporlarında kullanılan endekslerden daha detaylı bir araştırma yapılmıştır. Bu değerlendirmede, ilin nüfus yapısı, eğitim durumu, sağlık hizmetleri, sosyo-ekonomik yapısı ve iletişim verilerinden yararlanılmıştır.

İnsani kalkınmanın önemi, ölçülmesi, ölçülmesinde kullanılan endeksler gibi konuyla ilgili genel bilgilerin derlenmesinde küresel ve ulusal insani kalkınma raporları temel kaynak olarak kullanılmıştır. Çanakkale'nin kalkınma seviyesi değerlendirilirken, 2008 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, ilgili kurumlarla yapılan görüşmeler, bilgi edinme kanunuyla temin edilen bilgiler ve kurumların düzenlediği yıllıklar gibi ikincil verilerden yararlanılmıştır. Dünyada, ülkemizde ve özellikle Çanakkale'deki insani kalkınma düzeyinin incelendiği çalışma, üç bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın kuruluşu ve görevleri belirtilmiştir. Yıllar içinde "insani kalkınma" kavramında meydana gelen değişimler, insani kalkınmanın ölçülmesi için geliştirilen endeksler ve alt endeksler ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

İkinci bölümde, İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de yüksek-orta-düşük insani kalkınma gruplarında, sıralamadaki ilk on ülke ile Türkiye'nin insani kalkınma endeksleri ve alt endeksleri incelenmiştir. Ayrıca seçilen bu ülkeler ile Türkiye'nin 1998-2008 yılları arasında insani kalkınma endekslerinde meydana gelen değişimler karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin gelişim seviyesi ve ülke içindeki gelişim farklılıkları bölgelerdeki illerin kalkınma endeksleriyle belirlenmektedir.

Üçüncü bölümde ise Çanakkale ilinin insani kalkınma düzeyi, hem insani kalkınma endeks değeriyle hem de çeşitli verilerin derlenmesiyle tespit edilmektedir. Kalkınma düzeyinin tespitinde, nüfus yapısı, eğitim, nüfusun eğitim durumu, sağlık hizmetleri, sosyo-ekonomik yapı gibi birçok veri dikkate alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANİ KALKINMA

Birinci bölümde, çalışma içinde sıklıkla kullanılan kavramlar açıklanmaktadır. İnsani kalkınma kavramının yıllar içindeki anlamsal değişimi, insani kalkınma raporlarını düzenleyen Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve insani kalkınma raporları (ulusal, bölgesel ve küresel raporlar) hakkında genel bilgi verilmektedir. Ayrıca konunun daha iyi anlaşılması için insani kalkınmanın değerlendirilmesinde kullanılan İnsani Kalkınma Endeksi, İnsani Yoksulluk Endeksleri, Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi, Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi ve bu endekslerin alt endeksleri detaylı olarak açıklanmaktadır.

1. İnsani Kalkınma Kavramı

1950'li yıllardan önce ekonomik büyüme ile kalkınma ve gelişme* aynı anlamda kullanılmıştır. Her üç terim de, gelir düzeyinin bir önceki döneme göre artışını ifade eden nicel bir kavram niteliğindeydi. Bu dönemde kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan sayısal veriler, gayri safi yurt içi hâsıla, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla ve diğer ekonomik göstergelerden oluşmaktaydı[1]. 1970'li yıllarda azgelişmiş ülkelerde yaşanan hızlı büyümeye rağmen, işsizlik ve yoksulluk oranlarının arttığı gözlenmiştir. Böylece gelişmenin, gelir artışıyla birlikte dağılımına da bağlı olduğu anlaşılmıştır [2]. İnsani kalkınmayla ilgili kaynakların çoğunda, ekonomik gelişme politikaları ve halkın belirli bir refah seviyesine ulaşması için kişi başına düşen milli gelir düzeyi gibi konulara odaklanılmaktadır. Ekonomik gelişmenin, insani kalkınma seviyesini yükselteceği fikri genelde kabul görürken, insani kalkınma yayınları ise insani kalkınma için ekonomik gelişmenin tek başına yeterli olup olmayacağını sorgulamaktadır[3]. Oysaki yaşanan

---

* Kalkınmak: Durumunu düzeltmek, aşamalı bir biçimde gelişmek, ilerlemek. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 10.bsk., Ankara, 2005, s.1048. Çalışmada kalkınma ve gelişme terimleri, Türk Dil Kurumu internet sitesinde de belirtildiği gibi eş anlamlı olarak kullanılmıştır. <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=geli%FEme&ayn=tam> (16.11.2009)

[1] Didem Gürses, "İnsani Gelişme ve Türkiye", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, Haziran 2009, s.340.

[2] Güler Günsoy, "İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşama Hakkı", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2005, s.37.

[3] Michael Boozer, Gustav Ranis, Frances Stewart, Tavneet Suri, "Paths to Success: The Relationship Between Human Development and Economic Growth", s.8. <http://www.econ.yale.edu/ growth_pdf/cdp 874.Pdf> (18.01.2008).

deneyimler ekonomik büyümenin, işsizlik ve yoksulluk gibi sosyal problemleri çözemediğini göstermiştir. Gelişme veya kalkınmanın, ekonomik büyümeden farklı olarak sosyal bir boyutu vardır.

Sanayileşmiş ve yüksek gelirli birçok ülkede, sosyal problemlerin artmasının nedeni; gelir ile insani kalkınma arasında doğrudan bir bağlantının bulunmamasıdır. Gelirin, sonu olmayan bir özelliğe sahip olması, toplumca kullanım şekillerine bağlı olarak nitelik kazanması, kalkınma oranlarını farklı yönlerde etkilemektedir. Örneğin toplumdaki gelir bireylerce ilaç gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında kullanılabileceği gibi narkotik uyuşturucular için de kullanılması mümkündür. Örnekten açıkça anlaşıldığı üzere gelirin, kalkınma üzerine etkisi, seviyesine değil, kullanım biçimine bağlıdır. Bazı ülkelerde yüksek gelir seviyesine rağmen kısıtlı insani kalkınma gözlemlenirken, düşük gelir seviyesine sahip ülkelerde daha yüksek bir insani kalkınma düzeyi mevcut olabilmektedir. Milli gelirin yüksek olması, insani gelişim için önem teşkil etmesine karşın, tek başına yeterli değildir. Ülkelerin bugünkü gelir seviyeleri, gelecekteki gelişim beklentileri hakkında fikir sahibi olunması açısından son derece önemlidir. Gelir kaynaklarının yatırımlarla değerlendirilmesi, potansiyel gelirin artmasını sağlayacaktır[4].

İnsani kalkınma-gelişme kavramı, 1998 Nobel Ekonomi ödülü sahibi Amatya Sen'in kapasite-yapabilirlik[*] yaklaşımıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Yapabilirlilik-kapasite, bir şeyi yapabilme ya da işlev kazanma potansiyeline sahip olmaktır. Yapabilirlilik bireylere, değişik yaşam biçimlerini elde etme imkânı-özgürlüğü vermektedir. Toplumlardaki temel özgürlükler, toplum bireylerinin yapabilirlikleriyle orantılıdır. Yapabilirlik-kapasitelerin genişletilmesi, özgürlüklerin genişletilmesi anlamına gelmekte ve kalkınmanın temelini oluşturmaktadır[5]. Gelişim, genişleyen insan tercihlerinin bir sürecidir. İnsan tercihleri, sonsuz olmakla birlikte zamanla değişebilir niteliktedir. Gelişimin araştırılması ve ölçülmesi işlemlerinde, sonsuz ve değişken olan tercihler içinden 3 temel değişken (uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi edinme, ortalama yaşam standardı) kullanılmaktadır[6]. İnsan odaklı gelişim, toplumdaki tüm bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermeli ve herkes için fırsatlar

[4] UNDP, *Human Development Report 1990*, Oxford University Press, New York, 1990, s.10-11.

[*] Amatya Sen'in Capability yaklaşımı, dilimizde yapabilirlilik, yetenek, kapasite veya kabiliyet yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. İnsani Kalkınma Endeksi ile ilgili çalışmalarda, bu terimlerden biri veya birkaçı kullanılmakta ve tamamı Amatya Sen'in Capability yaklaşımını değerlendirmektedir.

[5] Didem Gürses, "İnsani Gelişme ve Türkiye", s.341-342.

[6] UNDP, *Human Development Report 1990*, s.10.

yaratmalıdır[7]. Gelişim çabalarının amacını, insan merkezli yetenekler ve olanaklar oluşturmaktadır[8]. Her insan bazı yeteneklere sahip olarak dünyaya gelmektedir. Bu yüzden kalkınma, bireylerin yeteneklerini sonuna kadar kullanmasına ve sosyal, politik, ekonomik alanlarda uygulamasına olanak vermelidir. İnsanların kapasitelerini geliştirebileceği ortamların oluşturulması, kalkınmanın en önemli amacıdır. Oluşturulan fırsatların ve olanakların nasıl kullanılacağı ve elde edilen başarılar, bireylerin kendi tercihleriyle şekillenmelidir. Ayrıca her neslin ve bireyin kendi potansiyelini, en iyi şekilde kullanabilmesi için gereken fırsatlara sahip olma hakkı vardır. Şimdiki nesillere sunulan olanaklar ve fırsatlar gelecek nesillere de sunulabilmelidir[9]. Bugünkü neslin gelişen yaşam standartları, gelecek nesillerin yaşam standartlarını ve tercih haklarını ne kısıtlamalı ne de ipotek altına almalıdır. Önemli olan gelişimin sürdürülebilir olmasıdır[10].

İnsani kalkınma kavramı tüm gelişme düzeyindeki ülkeler için geçerlidir. İnsani kalkınma kavramı hakkında, yalnız temel ihtiyaçlara cevap verdiği ve sadece fakir ülkeler için geçerli olduğu gibi hatalı değerlendirmeler mevcuttur. İnsanların ihtiyaçları ve istekleri, ülkelerine ve ülkelerinin gelişme düzeylerine göre farklılıklar göstermektedir. Fakir ülkelerde yaşayan insanlar için en büyük uğraş ve gereksinim hayatta kalabilmektir. Yeni endüstrileşen ülkelerde yaşayanlar için gelişmiş imkânlar ve teknik değişimlere erişim önemlidir. Zengin ülkelerde ise evsizlik ve uyuşturucu bağımlılığı gibi sosyal temelli konular önemli hale gelebilmektedir[11].

Ülkelerin gerçek zenginlikleri sahip oldukları insanlardır. Gelişmenin temel amacı bireylerin uzun ve sağlıklı bir yaşama sahip olmaları ve kendi yaşamlarını şekillendirebilmeleridir. Gelişmenin bu basit gerekleri, ne yazık ki sermaye biriktirme kaygısıyla sıkça unutulmaktadır[12].

2. İnsani Kalkınma Endeksleri

BMKP, 1990 yılından buyana her yıl düzenli olarak İKE yayınlamaktadır. İlgili rapor çeşitli göstergelerden yararlanarak kalkınmanın insani boyutunu değerlendirmektedir. İnsani kalkınmanın ölçülmesinde, İnsani Kalkınma Endeksi (İKE), Cinsiyete Dayalı

[7] UNDP, *Human Development Report 1991*, Oxford University Press, New York, 1991, s.13-15.
[8] UNDP, *Human Development Report 1998*, Oxford University Press, New York, 1998, s.17.
[9] UNDP, *Human Development Report 1994*, Oxford University Press, New York, 1994, s.13.
[10] UNDP, *Human Development Report 1991*, s.15.
[11] UNDP, *Human Development Report 1992*, Oxford University Press, New York, 1992, s.13.
[12] UNDP, *Human Development Report 1990*, s.9.

Kalkınma Endeksi (CİKE), Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi (CGE), İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) olmak üzere dört farklı endeksten yararlanılmaktadır. İnsani Yoksulluk Endeksi'nin, hesaplanmasında gelişmekte olan ülkeler için İYE-1, seçilmiş OECD ülkeleri için İYE-2 endeksleri kullanılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında, belirtilen endeksler ve göstergeler detaylı olarak açıklanmaktadır.

2.1. İnsani Kalkınma Endeksi

Ülkelerde, bölgelerde veya illerdeki kalkınma düzeyi, İKE ile sosyal ve ekonomik açıdan ele alınmaktadır. Özet olarak insani kalkınmanın miktarı olan İKE, insani kalkınma kavramını, üç temel kabiliyet-gösterge ile değerlendirmektedir. Bu temel kabiliyet-göstergeler, uzun ve sağlıklı yaşam, eğitim ve yaşam standardından oluşmaktadır[13]. İnsani kalkınma (İK) düzeyinin tespitinde kullanılan göstergelerin oluşturduğu endeksler aşağıda belirtilmiştir[14].

- Yaşam Beklentisi Endeksi: Uzun ve sağlıklı yaşam, doğumda yaşam beklentisi (ortalama yaşam süresi), ile gösterilir.
- Eğitim Endeksi: Bilgi, yetişkin insanların okur-yazarlık oranı ve brüt okullaşma oranı ile ifade edilir.
- GSYİH Endeksi: Ortalama yaşam standardı, kişi başına düşen milli gelirle hesaplanır.

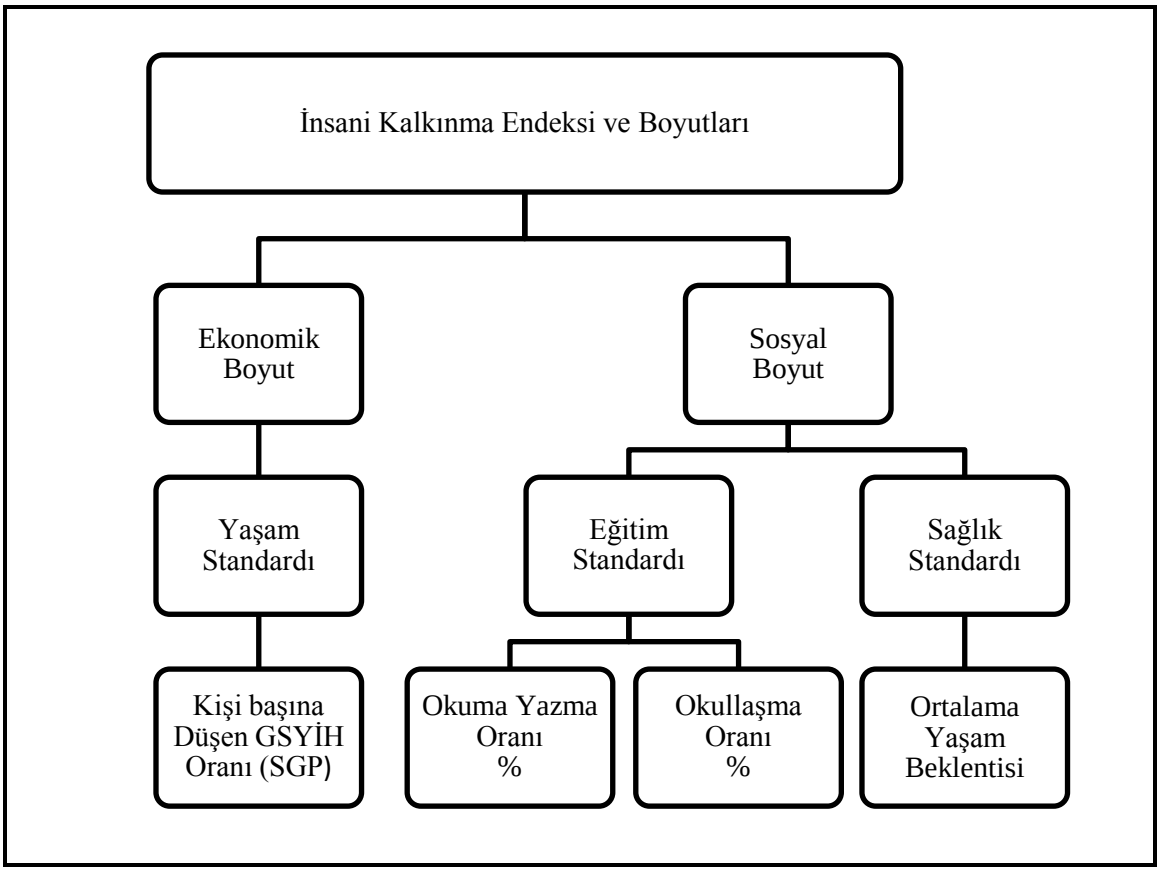
Dolayısıyla İKE, belirtilen 3 endeksin ortalamasından oluşan, bileşik bir endekstir. Endeksin, düzenli olarak hesaplanması ve yayınlanması, ülkelerin kalkınma oranlarının belirlenmesi, diğer ülkelerle karşılaştırılması ve derecelendirilmesi açısından son derece önemlidir[15]. Ayrıca hazırlanan endeksin, ülkelerin sosyal ve ekonomik yatırımlarını şekillendirmede önemli rol oynayacağı şüphesizdir.

İKE, Şekil 1.1'de görüldüğü gibi sosyal ve ekonomik olmak üzere iki temel boyut altında incelenmektedir. Eğitim ve sağlık standartları İKE'nin sosyal boyutunu oluştururken, yaşam standardı ekonomik boyutunu oluşturmaktadır.

---

[13] Sudhir Anand, Amartya Sen, "Human Development Index: Methodology and Measurement", *Human Development Report Office Occasional Paper No. 12*, UNDP, New York, 1993, s.12-13.
[14] UNDP, *Human Development Report 2005*, Oxford University Press, New York, 2005, s.341.
[15] Mine Yılmazer, İnsani Kalkınma Politikaları ve Türkiye Üzerine Bir Deneme, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2002, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, s.92.

Şekil 1.1: İnsani Kalkınma Endeksinin Oluşumu

Kaynak: Onur Lakeç, İnsani Kalkınma Süreci ve Türkiye'nin İnsani Kalkınma Düzeyinin Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, s.17.

İnsani Kalkınmanın (İK) sosyal boyutunu oluşturan, doğumda yaşam beklentisi (uzun ve sağlık yaşam) ve bilgi (okuryazarlık oranı ve brüt okullaşma oranları) diğer insani kalkınma hedefleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Aynı zamanda her iki göstergenin de yüksek oranlara sahip olması, ülkelerin en önemli amaçlarındandır. İK'nin ekonomik boyutunu oluşturan gelir ise birçok insani kalkınma hedefine ulaşmak için önemli bir araç özelliği taşımaktadır[16]

İK'nin evrensel boyutta değerlendirilmesi, İKE'nin hazırlanmasında bazı zorluklar oluşturmaktadır. Bunlardan biri, kabiliyetlerin seçilmesidir. Kabiliyetlerin önem dereceleri, açık ve kesin olmadığı gibi kişiden kişiye, ülkeden ülkeye ve hatta içinde bulunulan zaman dilimine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum kabiliyet seçimlerini zorlaştırmaktadır. İKE'de kabiliyetlerin belirlenmesi için iki önemli kriter etken olmuştur. Bunlardan birincisi, kabiliyetin tüm dünyada geçerli olabilecek evrensel bir nitelik

[16] Burak Karalı, İnsani Kalkınma ve Ölçümü: Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, s.29.

taşımasıdır. İkincisi ise kabiliyetin diğer kabiliyetlerce ikame edilemez basit ve tek olmasıdır[17]. Örneğin İKE'nin oluşturulmasında hayatta kalma, diğer kabiliyet ve fonksiyonlardan yararlanmak için ilk koşuldur ve diğer kabiliyetlerle ikame edilemez niteliktedir[18]. İKE'de, evrensel, ölçülebilir ve basit göstergelerin kullanılmasıyla farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerin İKE performansları kolaylıkla ölçülebilmekte ve ülkeler bu ölçüme göre gruplandırılabilmektedir[19]. Ülkelerin gruplandırılmasında kullanılan İKE değerleri* aşağıdaki gibidir[20].

- Düşük insani kalkınma grubundaki ülkelerin İKE değerleri, 0-0,499 arasındadır.
- Orta insani kalkınma grubundaki ülkelerin İKE değerleri, 0,500-0,799 arasındadır.
- Yüksek insani kalkınma grubundaki ülkelerin İKE değerleri, 0,800-1,00 arasındadır.

Genelde İKE'nin, üç kabiliyet ile sınırlandırıldığı düşünülmektedir. Hâlbuki İKE, ölçülen bu üç kabiliyetten daha karmaşık yapıda ve çok daha derin bir anlama sahiptir. İKE, insanların özgür ve saygın yaşamalarını, hür iradeleriyle seçimler yapmalarını ifade eder niteliktedir[21]. Belirlenen ilgili kabiliyetler yukarıda da belirtildiği gibi birçok gelişme amacını simgelemekte ve bunları dolaylı olarak ifade etmektedir.

2.1.1. Yaşam Beklentisi Endeksi

En önemli insan tercihlerinden biri olan uzun ve sağlıklı yaşam, doğumda ömür beklentisiyle (ortalama yaşam süresi) ifade edilmekte ve ölçümünde "Yaşam Beklentisi Endeksi", kullanılmaktadır[22]. Yaşam beklentisi endeksi hesaplanırken*, ülkelerin ortalama yaşam süreleri, maksimum ve minimum yaş verileri kullanılmaktadır. Hesaplamada

---

[17] Sakiko Fukuda-Parr, "The Human Development Paradigm: Operationalizing Sen's Ideas on Capabilities", *Feminist Economics*, Volume 9 (2 – 3), 2003, s.305-306.
[18] Sudhir Anand, Amartya Sen, "Human Development…", s.12-13.
[19] Sudhir Anand, Amartya Sen, "Human Development...", s.12.
* Ülkelerin gruplandırılmasında kullanılan İKE değerleri, İnsani Kalkınma Raporu 2009'da değişmiştir. Yeni gruplandırmaya göre; Çok Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki ülkelerin İKE değerleri 0,900-1; Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki ülkelerin İKE değerleri 0,800-0,899; Orta İnsani Kalkınma Grubundaki ülkelerin İKE değerleri 0,500-0,799 ve Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki ülkelerin İKE değerleri 0,500-0 arasındadır. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. UNDP, *Human Development Report 2009*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, s.204,213.
[20] UNDP, *Human Development Report 2004*, Oxford University Press, New York, 2004, s.139-141.
[21] Sakiko Fukuda-Parr, "The Human Development Paradigm …", s.307.
[22] UNDP, *Human Development Report* 2005, s.341.
* Yaşam beklentisi endeksinin hesaplama yöntemi ve ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.356.

kullanılan maksimum yaş 85, minimum yaş ise 25'tir. Belirtilen maksimum ve minimum değerler, ölçüm yapılan tüm ülkeler için sabittir[23].

Ortalama yaşam süresine doğrudan etki eden sağlık ve sağlıklı yaşamın pek çok farklı tanımı mevcuttur. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık kavramı, birey ve toplumların fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerini ilgilendiren geniş bir tanıma sahiptir. Yine Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlıklı yaşam, sadece hastalığın ve sakatlığın olmama hali değil, bireylerin, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyi olma halleridir[24].

Uzun yaşam beklentisinin anlamsal değeri, insanların istediklerini yapmalarına imkân veren yaşam süresi uzunluğu, beslenme ve sağlık olmak üzere üç temel unsura dayanmaktadır. Endeks, doğrudan uzun yaşam beklentisini simgelediği gibi dolaylı olarak sağlıklı bir yaşam ve iyi beslenme gibi unsurları da içermektedir. Özellikle iyi beslenme ve sağlık konularındaki verilerin güvenilir olmaması ve değerlendirilmesindeki güçlükler, yaşam beklentisi endeksini daha da önemli kılmaktadır[25].

Uzun ve sağlıklı bir yaşam, ancak yeterli ve dengeli beslenmeyle, mümkün olmaktadır. Uzun vadede sağlıklı ve dengeli beslenmenin, insan gelişimi ve üretim potansiyeli üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Sağlıklı olma ve yeterli beslenme özellikle çocukluk döneminde, öğrenme motivasyonu ve yeteneklerin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ergenlik döneminde yaşanan sağlık sorunları ve yetersiz beslenme, zekâ gelişimini olumsuz etkilemektedir[26]. Toplumdaki eğitim düzeyinin artması, yaşam standartlarını, sağlık ve beslenme koşullarını iyileştirmektedir. Bu sebeple sağlıklı yaşam ve beslenme ile eğitim arasında karşılıklı bir etkileşim vardır.

Uzun ve sağlıklı yaşam, tüm toplumların ulaşmak istedikleri önemli hedeflerden biridir. Beslenme, sağlık, çevre ve eğitim ile yakından ilişkili olan bu hedef, verimliliğin artması açısından, ekonomik gelişmeyi doğrudan etkilemektedir. Toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişme arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Toplumdaki, hastalık sebebiyle ölümlerin, sakat ve hasta oranlarının azaltılması, ekonomik faaliyet içindeki emek oranını artıracaktır[27]. Çalışanların sağlıklı ve dengeli beslenememesi sonucunda artan sağlık

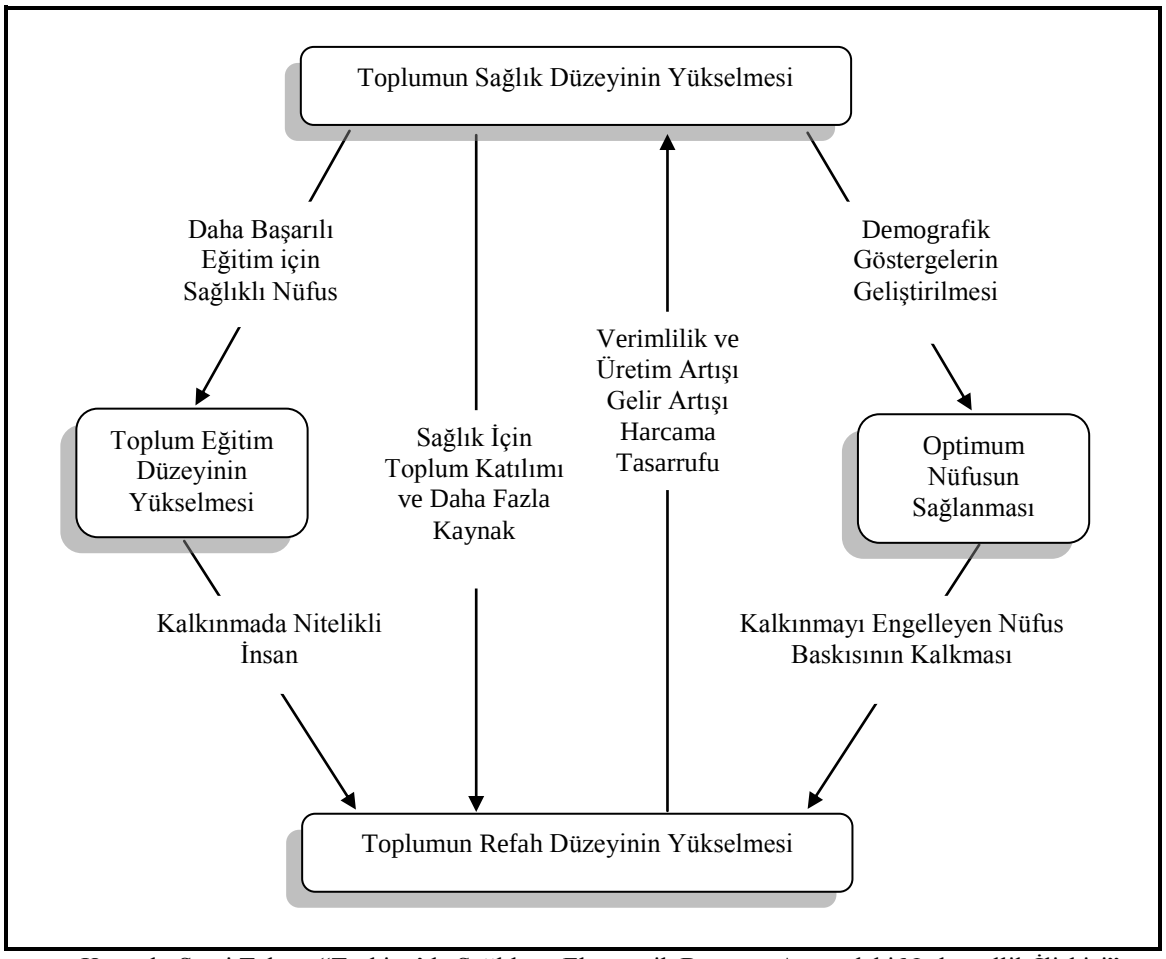
---

[23] UNDP, *Human Development Report 2006*, Oxford University Press, New York, 2006, s.394.
[24] Yusuf Çelik, "Sürdürülebilir Sağlık Kavramı ve Sağlık", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:1, 2006, s.27.
[25] UNDP, *Rapport Mondial sur le Développement Humain 1990*, Economica, Paris,1990 s.11-12.
[26] World Bank, World Development Report 1991:The Challenge of Development, Oxford University Press, New York, 1991, s.54.
[27] Güler Günsoy, İnsani Gelişme …, s.40.

problemleri, iş günü kayıplarına veya halsizlik gibi tesirlerle verimlilik ve konsantrasyon düşüklüğüne sebebiyet vermektedir. Tüm bu faktörlerin ortadan kaldırılması ya da en az düzeye getirilmesi, üretimi arttırmakla beraber ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyecek ve bireysel kazançları yükseltecektir[28].

Sağlık, toplumun gelir ve refahı, iş gücü verimi ve işgücüne katılım oranları üzerinde doğrudan etkilidir. Sağlık düzeyinin, eğitim, demografik faktörler ve ekonomik gelişme üzerindeki etkileri Şekil 1.2' de gösterilmektedir[29].

Şekil 1.2: Sağlık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

Kaynak: Sami Taban, "Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Sosyo Ekonomik*, 2006/2, s.34.

[28] World Bank, *World Development Report*…, s.54.
[29] Sami Taban, "Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Sosyo Ekonomik*, 2006/2, s.33.

Birçok iktisatçı tarafından toplumların sağlık düzeyleri ile ekonomileri arasında doğrudan bir ilişki olmadığı ifade edilirken, sağlık düzeyinin yüksek olması verimliliği dolayısıyla ülke kalkınmasını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir[30].

2.1.2. Eğitim Endeksi

Eğitim; çocuklara ve gençlere, toplum yaşayışında yerlerini almaları, gerekli olan bilgi, beceri ve anlayışları elde etmeleri ve kişiliklerini geliştirmeleri için okul içinde veya dışında yardım ve terbiye etme olarak tanımlanmaktadır[31]. Davranış biçimlerini değiştirme süreci olarak da tanımlanan eğitim,[32] bireyin toplumla ilişki kurması, çalışması ve çalışma hayatında sürekliliği sağlaması açısından son derece önemlidir[33].

Sürekli, kümülatif olarak yenilenen bilgi, insanlara daha çok seçenek sunmakta, gelecekteki amaçlarını ve kendilerini gerçekleştirmeleri için yeni fırsatlar oluşturmaktadır. Böylece eğitim, insanların özgürlük alanını genişletmektedir[34]. İKE'de, bireylerin bilgiye erişim seçeneklerini ve yeteneklerini ölçmek amacıyla Eğitim Endeksi kullanılmaktadır. Eğitim Endeksi, yetişkin okuryazar ve okullaşma oranlarından oluşmaktadır. Okuryazar ve okullaşma oranları formüllerinde[*], maksimum oran %100, minimum oran ise %0 olarak kullanılmaktadır. Eğitim endeksinin hesaplanmasında; yetişkin okuryazar oranının formüldeki ağırlığı 2/3, okullaşma oranının ise 1/3'tür[35].

Eğitimin faydaları hakkında yapılan araştırmalar sonucunda birçok veri derlenmiştir. Çalışmada ancak, konuyla ilgili ve önemli olan kısımlara değinilmektedir. İnsan potansiyeli ve sermayesinin gelişmesinde en önemli araç olan eğitim, bilginin fonksiyonel olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Ayrıca doğrudan davranış ve anlayış üzerinde etkili olmakla birlikte, değişimi ve modernleşmeyi desteklemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde eğitime yapılan yatırımların geri dönüşümü, gelişmiş ülkelere oranla çok daha fazladır. Eğitim, toplumların bilgi taleplerini ve bilgiye erişim oranlarını, olumlu etkilemektedir. Eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesiyle politikaya, siyasete ve toplumla ilgili olaylara

---

[30] Sami Taban, "Türkiye'de Sağlık…", s.33.
[31] <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=e%F0itim&ayn=tam> (16.11.2009)
[32] Onur Lakeç, İnsani Kalkınma Süreci ve Türkiye'nin İnsani Kalkınma Düzeyinin Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, s.25.
[33] Mine Yılmazer, İnsani Kalkınma…, s.92.
[34] Arif Özsağır, *Bilgi Ekonomisi*, Nobel, Ankara, 2007, s.48.
[*] Eğitim endeksinin hesaplama yöntemi ve ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.356.
[35] Onur Lakeç, İnsani Kalkınma…, s.25-26.

duyulan ilgi ve katılım artmaktadır. Böylece eğitim, demokratikleşme sürecine katkıda bulunmaktadır[36].

Bilgi ve teknolojik gelişmelerle giderek daha karmaşık hale gelen toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkiler, bireylerin okur-yazarlıktan daha ileri düzeyde eğitim almalarını gerektirmektedir. Eğitim ile gelir ve gelir dağılımı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Eğitimin, toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan itici bir güç olması ancak, toplumun genel eğitim düzeyinin yükselmesiyle mümkündür[37]. Yüksek eğitim düzeyinin, toplum ve birey üzerindeki etkileri Tablo 1.1'de gösterilmektedir.

Tablo 1.1: Eğitimin Sosyo-Ekonomik Açıdan Toplum ve Birey Üzerindeki Etkileri

	Toplumsal	**Kişisel**
Ekonomik	• Vergi gelirlerindeki artış • Üretkenlikteki artış • Tüketimdeki artış • İşgücü esnekliğinin artışı • Devletten beklenen mali desteğin azalması	• Yüksek kazanç düzeyi • İş bulmada kolaylık • Yatırımda artış • Daha iyi çalışma koşulları Kişisel/Mesleki hareketlilik
Sosyal	• Suç oranındaki azalma • Bağış ve topluma hizmette artış • Vatandaşlık bilincinin gelişmesi • Sosyal kenetlenme • Teknolojiye uyum sağlama ve kullanma becerisinin gelişimi	• Daha sağlıklı ve uzun yaşam • Çocuklar için daha iyi yaşam koşulları • Müşteri olarak daha iyi karar verebilme • Kişisel statünün yükselmesi • Daha fazla hobi ve boş zaman aktiviteleri

Kaynak: Yüksek Öğrenim Kurumu, Türk Yüksek Öğretiminin Bugünkü Durumu, 2005. <http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/raporlar.htm> (Kasım 2005) (15.02.2009)

Eğitimin gelişim üzerinde etkisi olduğu gibi üretim üzerinde de etkisi vardır. Bilgi çağının yaşanması, bilgiyi ve kullanımını son derece önemli kılmaktadır. Bilginin, toplumlara eğitim aracılığıyla aktarılması, eğitimi gelişmenin bir parçası haline getirmektedir. Sürekli gelişen ve değişen üretim ekipmanlarının kullanılması, yeni ürünlerin oluşturulması, yeni üretim ve yönetim tekniklerine uyum sağlanması ancak

[36] UNDP, *Human Development Report Turkey 1996,* Ankara, 1996, s.30.
[37] Ekber Tomul, "Eğitim Endeksi ve Boyutları ile Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki",Bilgi Yönetimi. <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=165> (16.02.2009)

belirli formasyondan geçmiş kişilerce gerçekleştirilebilmektedir. Bu sebeple eğitimin üretim üzerindeki etkisi giderek artmaktadır[38].

2.1.3. Kişi Başına Düşen Reel GSYİH Endeksi

Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH), yurtiçinde kazanılan gelirlerdir[39] yani ülke içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamıdır. Döviz kuru kullanılarak yapılan karşılaştırmalarda, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki döviz kurunun, idari kararlardan etkilenmesi ve ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarının göz önüne alınmaması, güvenilir sonuçlar elde edilmesini engellemektedir[40]. Satın Alma Gücü Paritesi (SGP), ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırmakta ve ulusal para birimlerinin, satın alma güçlerini eşitlemektedir. Belirli mal ve hizmet sepetinin alınabilmesi için gerekli olan ulusal para tutarlarının oranı şeklinde hesaplanmaktadır[41]. Kısaca SGP, belirli bir mal ve hizmet sepetinin fiyatlandırılmasından yola çıkan, ülkeler arası fiyat farklılıklarını yok eden, para birimlerini birbirine dönüştüren orandır[42]. Aynı GSYİH oranlarına sahip ülkelerin birbirleriyle kıyaslanmasında çıkabilecek sorunları önlemek ve daha sağlıklı bir karşılaştırma yapmak için satın alma gücü paritesine dayalı kişi başına düşen gelir düzeyleri kullanılmaktadır[43]. Gelir endeksi, satın alma gücü paritesine göre kişi başı reel GSYİH'nin logaritması, maksimum ve minimum kazanç verileriyle hesaplanmaktadır[44]. Ülke nüfusunun oranı, kişi başına düşen üretim düzeyinin farklılaşmasına sebep olmaktadır. Günümüzde, Gelir Endeksi formülünde[*] kullanılan maksimum kazanç 40.000$, minimum kazanç ise 100$'dır[45].

Eğitim ve hayatta kalma verilerini içermeyen herhangi bir İK ölçümünün, başarılı olması söz konusu değildir. Fakat İK ölçümünün sadece yaşam beklentisi ve eğitim göstergeleriyle sınırlandırılması da başarısızlığa sebep olacaktır. İKE'nin genel bir gösterge olması açısından gelir son derece önemlidir. İKE'de gelir, temel eğitim ve yaşam beklentisi endekslerinin göz önüne almadığı, yaşam kalitesini ve önemli aşamalarını

---

[38] World Bank, World Development Report…, s.57.
[39] İlker Parasız, *Teori ve Politika Makro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2006, s.20.
[40] Nurdan Aslan, Ayşe Nesligül Kanbur, "Türkiye'de 1980 Sonrası Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı", *Marmara Üniversitesi İ.B.B.F. Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2007, s.14.
[41] TUİK, *Satın Alma Gücü Paritesi, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 4*, TUİK Matbaası, Ankara, 2008, s.1.
[42] Nurdan Aslan, Ayşe Nesligül Kanbur, "Türkiye'de 1980…", s.14.
[43] Türk Dil Kurumu, s.2188.
[44] Burak Karalı, İnsani Kalkınma ve…, s.47.
[*] Gelir endeksinin hesaplama yöntemi ve ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.356.
[45] Mine Yılmazer, İnsani Kalkınma…, s.93.

simgelemektedir. Gelir birçok insani kalkınma hedefine ulaşmak için önemli bir araçtır. Ayrıca bireylerin kaynakları yönetme gücü İK açısından son derece önemlidir[46]. Ekonomik büyümenin avantajı, refah artışıyla birlikte insanların seçim olanaklarını arttırmasıdır. Aynı zamanda, bireyin çevresi üzerindeki kontrol gücü ve tercihler üzerindeki seçim özgürlüğü artacaktır[47].

2.2. İnsani Yoksulluk Endeksi

Yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, insanların açlık ve barınma problemleri yaşamasıdır. Geniş anlamda ise yoksulluk, insanların gıda, giyim ve barınma gereksinimlerini hayatını devam ettirebilecek kadar karşılamasına rağmen yaşantısını toplumun genel yaşam düzeyinin altında devam ettirmesidir[48]. Başka bir tanıma göre yoksulluk, insanın yaşamını onurlu şekilde devam ettirmesi için gerekli olan, gıda, su, giyecek, barınma, sağlık hizmetleri, eğitim, güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olunması ve sosyal, politik ve psikolojik alanlarda yetersizlik olarak kabul edilmektedir[49].

İnsani yoksulluk, çok boyutlu olarak fakirleşme anlamına gelmektedir. Buradaki fakirlik kavramı; yaşam için gerekli olan materyallerin eksikliğinden ziyade insani gelişim için gereken temel ihtiyaç ve fırsatlara sahip olamamaktır[50]. Yoksulluk kavramı, sadece normal yaşam standartlarında hayatı idame ettirmek için gereken maddi gereksinimlerle sınırlı değildir[51]. Uzun, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek, yeterli yaşam standardına sahip olmak, toplumsal saygınlık, kişisel özgüven, insanlara ve insani değerlere saygı duymak gibi kavramlar, gelir eksikliğinden kaynaklanan yoksulluktan çok daha fazlasını ifade etmektedir[52].

BMKP'ye göre insani yoksulluk, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, anne-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani

---

[46] Sudhir Anand, Amartya Sen, "The Income Component of the Human Development Index", *Journal of Human Development*, Vol.1, No.1, 2000, s.99-100.
[47] Thirukodikaval Nilakanta Srinivasan, "İnsani Gelişme Yeni Bir Paradigma mı? Yoksa Tekerleğin Yeniden İcadı mı?", (çev. Şenay Nartgün Sezgin), *Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, 1999, s.310.
[48] Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, *Komisyon Raporları*, Kentleşme Şûrası 2009, Cilt 2, Ankara, 2009, s.324.
[49] Nurgün Oktik,"Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar", (der. Nurgün Oktik), *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, Yakın Kitabevi, İzmir, 2008, s.25.
[50] UNDP, *Human Development Report 1998*, s.25.
[51] UNDP, *Human Development Report Turkey 1998*, TESEV, Ankara, 1998, s.27.
[52] UNDP, *Human Development Report 1998*, s.25.

yeteneklerden yoksun olmaktır. BMKP, insanların temel yeteneklerini sürdürebilmeleri için gerekli olan mal, hizmet ve altyapının (enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu) eksikliği-yokluğu, yoksulluğun insani boyutu olarak ele almaktadır[53]. Yoksulluğun yeni anlamını değerlendirmek için 1997 İKR'de İnsani Yoksulluk Endeksiyle (İYE) yoksulluk kavramı ele alınmıştır. Endeks sayesinde toplumdaki yoksulluk sınırlarını belirlemek mümkün olmuştur. Ayrıca raporda belirtilen İYE, insan yaşamındaki mahrumiyetlerin farklı boyutlarına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır[54]. İnsani yoksulluk kavramı; İYE ve diğer birçok kapsamlı ölçütte belirtildiğinden, çok daha geniş bir anlama sahiptir. Bu sebeple tam anlamıyla ölçülmesi mümkün değildir. Politik özgürlük eksikliği, karar almada katılımcılığın mümkün olmaması ve kişisel güvenliğin sağlanamaması gibi bazı kritik noktalar insani yoksulluğun değerlendirildiği endeksin dışında kalmaktadır[55].

İKE, bir bütün olarak ülkedeki veya toplumdaki gelişmeyi ölçerken, İYE ise ülke veya toplum içindeki mahrumiyet boyutunu, gelişmeden uzak insanların oranlarını ölçmektedir. Bir toplumdaki insani kalkınma düzeyinde meydana gelen gelişmeler değerlendirilirken, o toplumdaki yoksulluk boyutunun göz ardı edilmesi önemli bir eksikliktir[56]. İKE ortalama kalkınmayı değerlendirmekte ve endekslerle ortalama yaşam süresini, bilgiye erişen ve ortalama yaşam standardında yaşayan nüfus oranlarını incelemektedir. İYE ise, ortalama yaşam süresine sahip olmayan, okuma-yazma bilmeyen ve ortalama yaşam standardı altında yaşayan nüfusu ele almaktadır. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde görülen yoksulluk yapılarının farklı olması, özel bir çalışmayı ve iki ayrı endeksi gerekli kılmıştır. Bu sebeple BMKP, insani yoksulluğu ölçmek amacıyla İYE-1 ve İYE-2 olmak üzere iki tip endeks geliştirmiştir. İYE-1 gelişmekte olan ülkeler için, İYE-2 gelişmiş OECD ülkeleri için kullanılmaktadır[57].

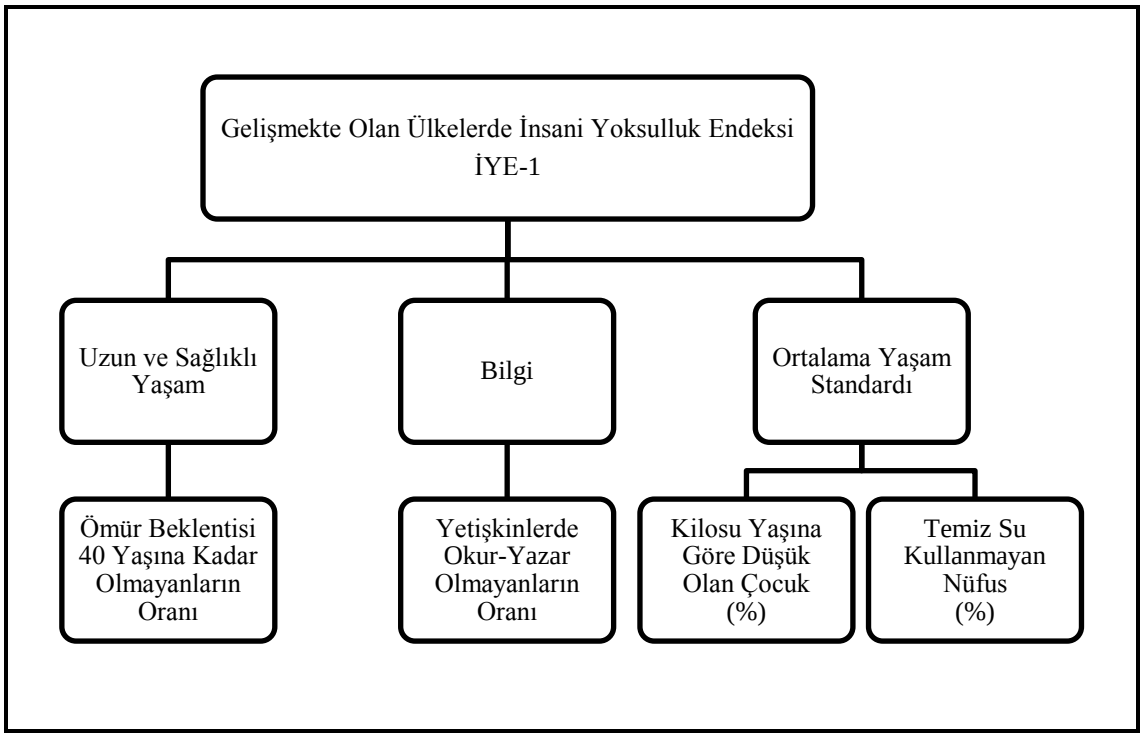
2.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluğun Ölçülmesi

Gelişmekte olan ülkelerde, İYE-1 ile insani yoksulluk belirlenmektedir. İYE-1, Şekil 1.3'te görüldüğü gibi uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi ve ortalama yaşam standardı olmak üzere 3 boyutta ele alınmaktadır[58].

---

[53] Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, *Komisyon Raporları*, s.325.
[54] UNDP, *Human Development Report Turkey 1998*, s.27.
[55] UNDP, *Human Development Report 1997*, Oxford University Press, New York, 1997, s.17.
[56] UNDP, *Human Development Report 1998*, s.25.
[57] UNDP, *Human Development Report 1997*, s.18.
[58] UNDP, *Human Development Report 2004*, s.260.

Şekil 1.3 Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s.355. (Tablonun yalnızca konuyla ilgili kısmı kullanılmıştır.)

Birinci boyut, yaşam süresi ile ilgilidir. Nispeten uzun ve sağlıklı bir yaşam sürme ihtimali olmayan nüfusu değerlendirmektedir. Doğumda 40 yaşına kadar ömür beklentisi olmayanların oranıyla belirlenir.

İkinci boyut; bireylerin bilgiye erişim düzeyleri ile ilgilidir. İletişim ve eğitim dünyasının dışında kalan nüfusu değerlendirmektedir. Toplumdaki okuma-yazma bilmeyen yetişkin bireylerin oranıyla tespit edilir.

Üçüncü boyut ise, ortalama yaşam standardına sahip olma ile ilgi olan iki aşamalı bir ölçümden meydana gelmektedir. Toplumdaki bireylerden temiz su bulma olanağına sahip olmayanların ve beslenme eksikliği olan çocukların oransal olarak belirlenmesiyle hesaplanır. Yetersiz beslenme, yaşına göre kilosu az çocukların oranından oluşmaktadır. Her iki aşamanın da üçüncü boyuta ½ oranında etkisi vardır.

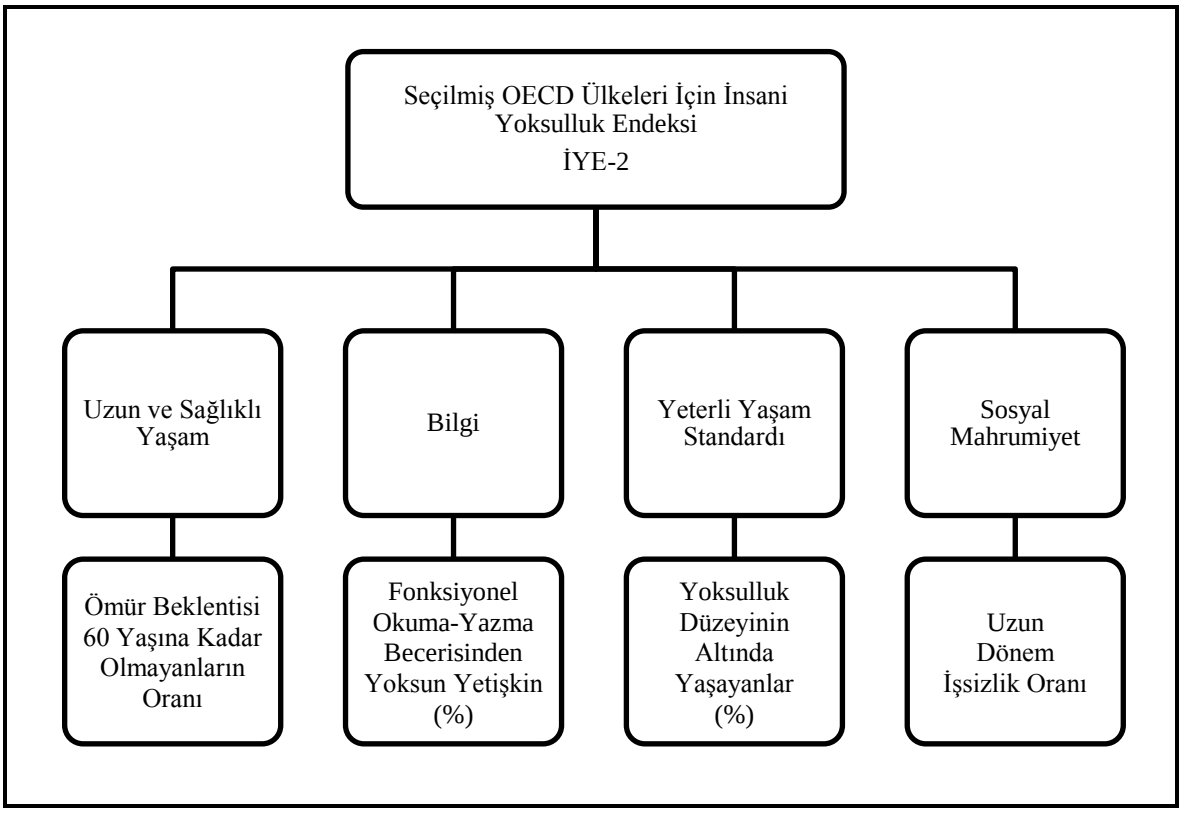
BMKP'nin yayınladığı, İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de, içinde Türkiye'nin de bulunduğu toplam 108 ülke için İYE-1 hesaplanmıştır[59].

[59] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.240.

2.2.2. Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin İnsani Yoksulluğun Ölçülmesi

Gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk yapılarının değerlendirilmesinde İYE-2 kullanılmaktadır. İYE-2'de, İYE-1'deki gibi İKE'nin eksiklikleri ölçülmektedir[60]. Seçilmiş OECD ülkeleri için düzenlenen İYE-2'de, Şekil 1.4'te görüldüğü gibi sağlıklı-uzun yaşam, bilgi, yeterli yaşam standardı ve sosyal mahrumiyet olmak üzere dört temel boyut üzerinde durulmaktadır[61]. İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de, İtalya, İspanya, Hollanda, İngiltere gibi gelişmiş 19 OECD ülkesi için İYE-2 hesaplanmaktadır[62].

Şekil 1.4 Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin İnsani Yoksulluk Endeksi

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.355.
(Tablonun ilgili kısmı kullanılmıştır.)

Birinci boyut, uzun ve sağlıklı yaşam yoksunluğudur. Bu boyut doğumda 60 yaşına kadar ömür beklentisi olmayanların oranıyla belirlenmektedir. Ortalama yaşam süresi 60 yıldan az olan nüfus oranıyla hesaplanmaktadır.

İkinci boyut, bilgi yoksunluğudur. Yetişkin nüfusta (16-65 yaş), fonksiyonel okuma-yazma becerisi olmayanların yüzdelik oranıyla gösterilmektedir.

[60] UNDP, *Human Development Report 1997*, s.18.
[61] UNDP, *Human Development Report 2004*, s.260.
[62] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.242.

Üçüncü boyut, yaşam standardı yoksunluğudur. Bu boyut yoksulluk sınırı altındaki gelir grubunu oluşturan bireylerin yüzde oranından oluşmaktadır. Yoksulluk sınırı, yeterli yaşam standardı için gerekli olan gelirin %50'sidir.

Dördüncü boyut toplumsal dışlanmadır. Bu boyut ise 12 ay ve daha uzun süreli işsiz nüfusun oranıyla gösterilmektedir.

2.3. Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi

Cinsiyet Dayalı Kalkınma Endeksi (CİKE), İKE'nin cinsiyetler arasındaki eşitsizliğe uyarlanmış şeklidir. CİKE oranının tespitinde, İKE ile aynı parametreler kullanılmakta ve aynı boyutlar ölçülmektedir. İnsani kalkınmanın temelinde, cinsiyetler arasındaki farklılıkların oranı arttıkça, CİKE'nin, İKE'ye göre seviyesi düşmektedir[63].

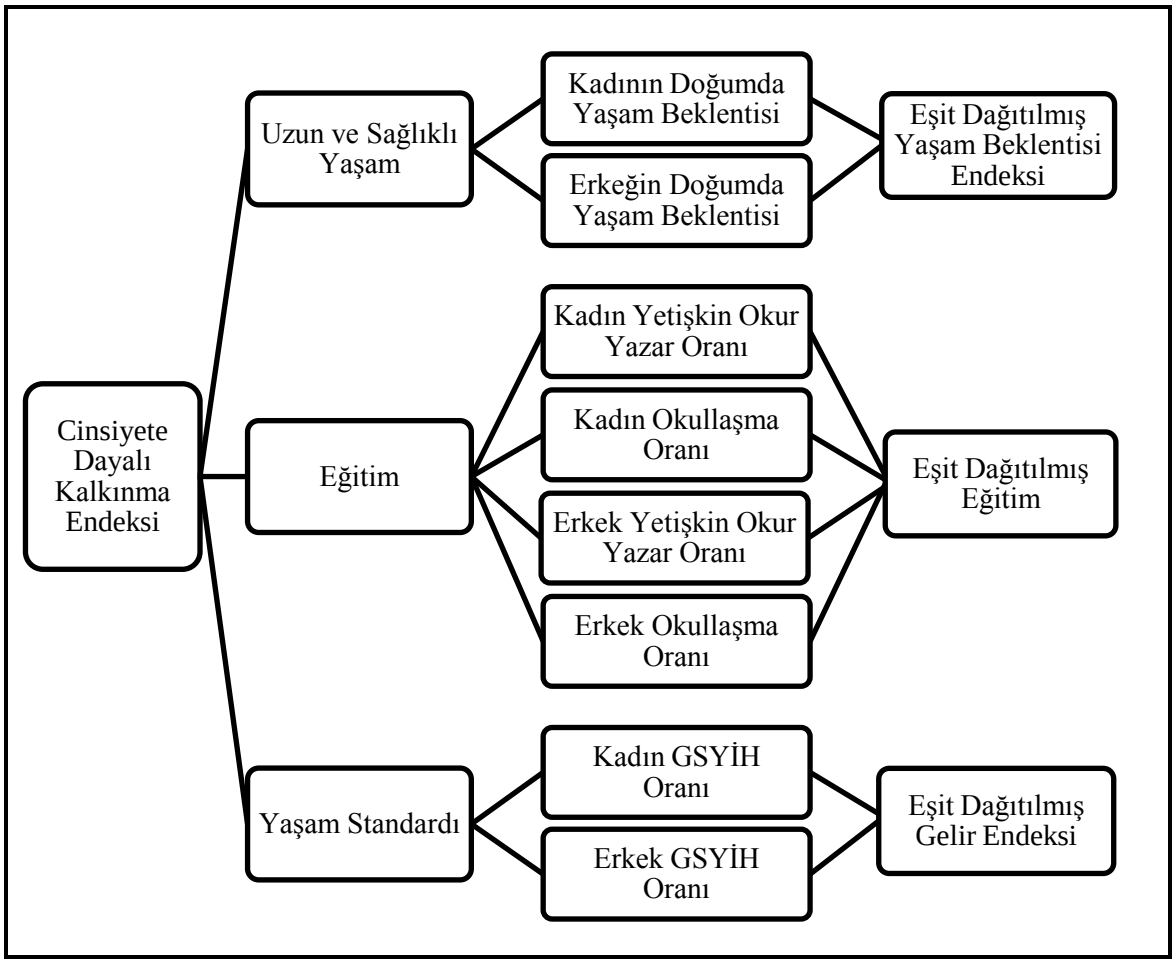
Günümüze kadar olan ölçümlerde, İKE'nin elde ettiği değerler daima CİKE değerlerinden daha yüksektir. CİKE oranının düşük çıkması, kadın-erkek arasındaki oransal farklılıklardan kaynaklanabileceği gibi ölçümlerde kullanılan parametrelerden birinin düşük ortalamaya sahip olmasına da bağlı olabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse, kadın-erkek eşitliğinin yüksek olduğu durumlarda, parametrelerden birinin düşük ortalamaya sahip olması, CİKE değerini düşürmektedir. Bazı durumlarda ise yüksek İKE'ye sahip ülkelerde, kadın-erkek arasındaki eşitsizlik yüksek olmasına karşın, CİKE'de yüksek değerler alabilmektedir[64].

İKE, cinsiyetler arasındaki farklılıkları gözetmeden ortalama gelişimi ölçmektedir. CİKE ise özellikle kadın-erkek arasındaki farklılıkların belirtildiği bir endekstir. İKE'de kullanılan endeksler, CİKE'de cinsiyet farklılıklarına göre değerlendirilmektedir. CİKE, Şekil 1.5'te belirtildiği gibi, sağlıklı-uzun yaşam, eğitim ve yeterli yaşam standardı olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır[65].

---

[63] UNDP, *Human Development Report 2004*, s.61.
[64] UNDP, *Human Development Report 2006*, s.279.
[65] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.358.

Şekil 1.5 Cinsiyeti Kalkındırma Endeksi

Kaynak: Onur Lakeç, İnsani Kalkınma Süreci…, s.29.

Birinci boyut, uzun ve sağlıklı yaşamı ifade eden doğumda yaşam beklentisi endeksidir. Kadınların ve erkeklerin doğumda yaşam beklentisi süreleri farklılıklar göstermektedir. Kadınlar için doğumda yaşam beklentisi oranları minimum 27,5 yıl, maksimum ise 87,5 yıldır. Erkeklerde bu oranlar biraz daha düşük olup minimum yaşam beklentisi 22,5 yıl, maksimum yaşam beklentisi ise 82,5 yıldır. Kadın erkek arasındaki ömür beklentisinde, kullanılan minimum ve maksimum değerlerinden de anlaşıldığı üzere, kadınlar erkeklere oranla 5 yıl daha fazla ömür beklentisine sahiptir.

İkinci boyut, bilgi ve bilgiye erişim, eğitime katılma ve okullaşma oranlarıyla ölçülür. Eğitim endeksi bu iki verinin derlenmesinden oluşan bileşik bir endekstir. Eğitime katılma, yetişkinlerde her iki cinsin okur-yazarlık oranını göstermektedir. İki cinsiyet içinde eğitime katılmanın minimum değeri %0, maksimum değeri ise %100'dür ve bileşik endekse 2/3 oranında katılmaktadır. Okullaşma oranı ise birinci, ikinci ve üçüncü derecede

okullaşma oranlarının ortalaması ile hesaplanır. Okullaşma oranı, minimum %0, maksimum %100 olarak değer alır ve bileşik endekse 1/3 oranında katılmaktadır.

Üçüncü ve son boyut ise yeterli bir yaşam standardı, gelir değerinin tahminiyle ölçülür. Bu boyutta, kadın-erkek arasındaki gelir farklılıklarının hesaplanmasında 2 farklı bilgi kullanılmaktadır. Birinci bilgi, gelirdeki kadın-erkek paylarının hesaplanmasıdır. Kadın ve erkeklerin gelir endeksleri ayrı ayrı oluşturulur. Bu endekste kullanılan minimum gelir 100$, maksimum gelir ise 40.000$'dır. Kullanılan ikinci bilgi ise ekonomik olarak aktif olan nüfustaki kadın-erkek oranlarının belirlenmesiyle elde edilir. Endeks iki bilgiden elde edilen değerlerin kullanılmasıyla oluşturulur. CİKE, açıklaması yapılan boyutlardan elde edilen verilerin aritmetiksel ortalaması alınarak hesaplanmaktadır[*66].

2.4. Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi

Toplumsal hayatın tüm alanlarında, genelde erkek egemen bir yapılanma söz konusudur. Ülke ve kültürlere göre farklılıklar olmakla birlikte ekseriyetle erkek egemen anlayışlar, değerler, ilkeler ve kurumlar öne çıkmaktadır[67]. Özellikle iş hayatında ve siyasette erkek egemen anlayışı daha iyi gözlemlemek mümkündür.

Kadın, çalışma hayatına katılarak, ekonomik özgürlüğünü elde etmektedir. Böylece kadının, aile ve toplum içindeki rolü değişmektedir. Son dönemlerde hizmet sektörünün ilerlemesiyle, kadınların iş hayatına katılım oranları artmıştır[68]. Ancak iş hayatına atılan kadın; statü, pozisyon ve gelir eşitsizliği gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır. Özellikle, şirket yönetimlerinde veya yönetim kurullarındaki kadın oranları oldukça düşüktür. Örneğin 1993 yılında, Amerika'nın en büyük 500 şirketinin, yönetim kurullarındaki kadın oranı %8,5 iken, bu oran 2001 yılında ancak %12,2 olmuştur. Bir insan kaynakları şirketinin 100 bin kişinin üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, genel müdür ve genel müdür yardımcısı pozisyonlarında görev yapan erkek yöneticilerin %59'u, aynı pozisyondaki kadın meslektaşlarından daha yüksek ücret almaktadır[69].

---

[*] Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksinin hesaplanma yöntemi ve ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.358-359.

[66] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.359.

[67] Zekiye Demir, Siyasi Partilerin Kadın Politikalarına Karşı Kadınların Tutumu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2002, Sakarya Üniversitesi, s.6.

[68] Meryem Koray, *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, 2.bsk., Ankara, 2005, s.324-327.

[69] D. Hande Süzer, "Yasa Zoruyla Kadın Yönetici", *Capital*, Temmuz 2002. <http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=1355> (19.06.2009)

Demokratik yönetimlerde, bireyler siyasi kararların sadece nesnesi değildir. Bireyler karar alma mekanizmasına katılma hakkına sahiptir. Fakat kadınlar demokratik yönetimlerin kendilerine tanımış olduğu, seçilme veya temsil haklarını tam anlamıyla kullanamamaktadır[70]. Politik katılımdaki cinsiyetler arasındaki eşitlik, birçok Avrupa Birliği ülkesinde henüz tam anlamıyla sağlanamamıştır. Parlamentodaki kadın sayısı %47 olan İsveç, eşitliğe en çok yaklaşan ülkedir. Bu oran Finlandiya'da %42, Hollanda'da %39, Romanya'da %12, Malta'da %11 ve Türkiye'de ise sadece %9'dur[71].

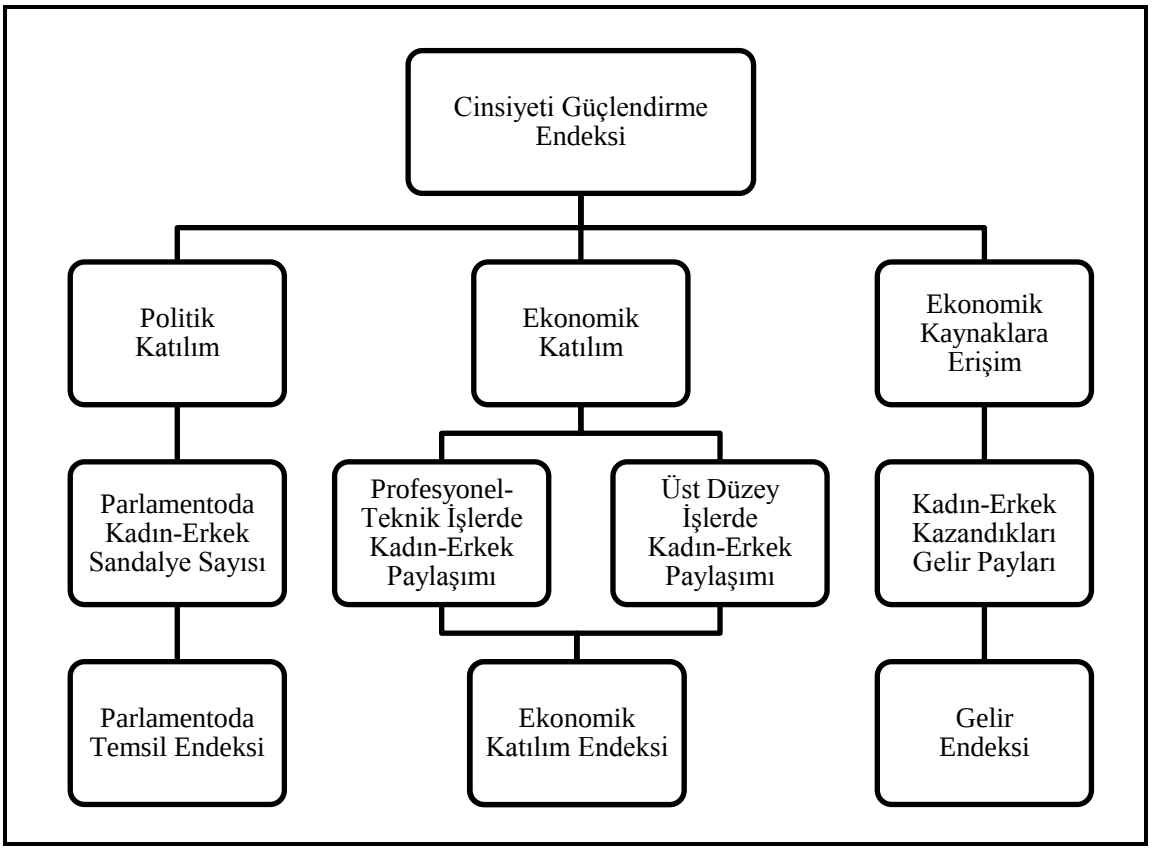
BMKP, 1995 yılında Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi'ni (CGE) oluşturmuştur. Endeks cinsiyetler arası farklılığa dayanan CİKE'den kavramsal olarak farklıdır. CGE, ekonomik ve politik güç çerçevesinde cinsiyetler arasındaki eşitliğin ve eşitsizliğin boyutunu göstermektedir[72]. 2007-2008 İKR'de 93 ülke için CGE hesaplanmıştır[73].

İKE ile insani gelişmişliğin değerlendirilmesinde, cinsiyet farklılıklarına dayanan herhangi bir ölçüm bulunmamaktadır. Şekil 1.6'da görüldüğü gibi CGE'de, CİKE ve İKE'deki gibi seçilmiş 3 gösterge vardır. Bu göstergeler, politik katılım, ekonomik katılım ve ekonomik kaynaklara erişimdir[74]. Endeks, kadınların ekonomik ve politik hayattaki aktiflik derecesini belirlemektedir[75]. Özellikle karar verme mekanizmasında, ekonomik ve politik katılımdaki cinsiyetler arasındaki eşitsizlik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Endeks, kadın-erkeğin politik ve ekonomik faaliyetlere katılımları ve ekonomik girdilerin kontrolüyle tespit edilen birleşik bir endekstir[76]. CGE, kadın ve erkeklerin, parlamentodaki koltuk sayıları, meclis üyeliği-yüksek memuriyet ve yönetici pozisyonundaki nüfusu ve tahmini kazanılmış gelirleriyle hesaplanmaktadır[*].

---

[70] Zekiye Demir, *Siyasi Partilerin Kadın*…, s.7-8.
[71] Fatma Pehlivan, "Avrupa ve Türkiye'de Kadının Yeri", Yerelde ve Ulusalda Kadın Hakları Hakkında Farkındalık Sempozyumu, Yalova Belediyesi. <http://www.binfikir.be/news/134/ARTICLE/3625/2008-11-05.html> (19.06.2009)
[72] Burak Karalı, İnsani Kalkınma ve…, s.56.
[73] UNDP, *Human Development Report 2006*, s.333.
[74] UNDP, *Human Development Report 1995*, Oxford University Press, New York, 1995, s.82.
[75] UNDP, *Human Development Report 2004*, s.129.
[76] UNDP, *Human Development Report 2006*, s.279-280.
[*] Cinsiyeti Güçlendirme Endeksinin formülü, hesaplama yöntemi ve ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.360.

Şekil 1.6: Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi

Kaynak: Onur Lakeç, İnsani Kalkınma Süreci…, s.31.

Birinci değişken, ekonomik katılım ve karar alma gücüdür. Değişken iki parametre ile ölçülmektedir. Birinci parametre, hukuk sistemindeki, üst düzey memurluklar ve yönetici pozisyonlarındaki kadın ve erkeklerin birbirine oranıdır. İkinci parametre ise her iki cinsin, profesyonel ve teknik sahalardaki oranlarından oluşmaktadır[77]. Yüksek eğitim alan kadınlar genelde yeteneklerini kullanabilecekleri işlerde, çeşitli ekonomik ve kültürel engellerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla kadınlar potansiyel yeteneklerini tam olarak kullanamamaktadır[78].

İkinci değişken, ekonomik gelir ve gelirlerin kullanım gücüdür. Gelir değişikliği ekonomik kaynaklar üzerindeki gücü yansıtmak için kullanılır[79]. Gelir üzerindeki cinsiyet ayrımı önemli olmasına karşın, direk olarak ölçüm yapılması mümkün değildir. Endeksin hesaplanmasında, tarım dışı ortalama kadın ve erkek ücretlerinin bir birlerine oranı,

[77] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.360.
[78] UNDP, *Human Development Report 1995*, s.82.
[79] UNDP, *Human Development Report 1996*, s.108

ekonomik olarak aktif olan nüfustaki kadın-erkek oranı, kadın-erkeğin toplam nüfusu ve kişi başına düşen GSYİH verileri kullanılmaktadır[80].

Üçüncü değişken ise, siyasi katılım ve karar verme gücüdür. Her iki cinsin siyasete katılma ve karar verme güçlerinin, eşitlik ve eşitsizliklerinin belirlenmesinde kullanılan boyuttur. Boyutun hesaplanmasında her iki cinsiyetin parlamentodaki koltuk sayılarının oranları kullanılmaktadır[81]. Halk önünde konuşma, seçmenin düşüncelerini temsil etme, kamuoyunun güvenini kazanma, erkeksel özellikler gerektirmektedir. Cinsiyetler arasındaki yapısal farklılıklar ve toplumun kadına bakış açısı gibi daha birçok sebepten ötürü, politika kadınlar için engellenmiş bir saha olarak kalmıştır[82].

3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Yayınladığı İnsani Kalkınma Raporları

İnsani kalkınmayla ekonomik kalkınmanın eş anlamlı kullanıldığı dönemlerde, ekonomik kalkınmaya rağmen yaşanan sosyal problemler, ekonomik kalkınma kavramının sorgulanmasına sebep olmuştur. Ekonomik kalkınama anlayışına tepkilerin yoğun olduğu dönemde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP), Pakistanlı iktisatçı ve maliye bakanı Mahbub ul Haq önderliğinde 1990 yılında İnsani Kalkınma Raporunu yayınlamıştır[83]. BMKP, 1965 yılında Birleşmiş Milletler Genişletilmiş Teknik Yardım Programı ve Birleşmiş Milletler Özel Fonu'nun birleştirilmesiyle kurulmuştur. BMKP Yönetim Kurulu 10 Haziran 1994 tarihinde 94/14 sayılı kararla, BMKP'nin temel görevi; yoksulluğun azaltılması, çevrenin korunması, istihdam yaratılması ve kadının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi gibi alt bölümlerden oluşan, İnsan Kaynakları'nın geliştirilmesinde, üye ülkelere yardım etmek olarak tanımlanmıştır[84].

Küresel kalkınmayı hedefleyen BMKP, toplumların ürettikleri çözümlere yardımcı olmakta, ulusal ve küresel kalkınma çabalarını desteklemektir. Bu kuruluş, 166 ülkede çeşitli ortaklarıyla faaliyet göstermektedir. BMKP çalışmalarında, "demokratik yönetişim",

---

[80] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.361.
[81] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.360.
[82] UNDP, *Human Development Report 1995*, s.83.
[83] Didem Gürses, "İnsani Gelişme ve Türkiye", s.341.
[84] Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı", <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detayrk&yayinID=1029&icerikID=1140&dil=TR>(10.02.2009), s.1.

"yoksulluğun azaltılması", "krizleri önleme ve atlatma", "enerji ve çevre", "HIV/AIDS*" gibi temel konulara odaklanmaktadır. Aynı zamanda kuruluşun tüm faaliyetlerinde, insan haklarının korunması ve kadının güçlendirilmesi konuları da desteklenmektedir[85].

BMKP, bağışların koordinasyonunda önemli görevler üstlenmektedir. Az gelişmiş ülkelere, yuvarlak masa konferanslarında, ülke toplantılarında ve sektörel görüş alışverişlerinde yardım etmektedir. Genellikle Cenevre'de yapılan yuvarlak masa toplantılarında yardım alan ülkelerle, bağışta bulunan ülkeleri bir araya getirmekte ve kalkınma stratejilerinin ortaya konmasını ve tartışılmasını sağlamaktadır. Böylece, finansmanın serbest bırakılmasında etkili olmakta ve ayrıca alınan kararların takibini yapmaktadır[86].

BMKP, ulusal, bölgesel ve küresel raporlar olmak üzere 3 farklı insani kalkınma raporu yayınlamaktadır. BMKP'nın ulusal ekiplerince hazırlanan Ulusal İnsani Kalkınma Raporları, İnsani Kalkınma Raporu'nu (İKR) ulusal düzeye taşımaktadır. Günümüze kadar yaklaşık 140 ülke tarafından 600'den fazla ulusal ve ikincil ulusal rapor oluşturulmuştur[87]. Ulusal raporlar, ele alınan ülkeye özel istatistiksel verilerin derlenmesiyle hazırlanmaktadır. Hazırlanan istatistiksel veriler, coğrafi, kent/kır, şeklinde ayrıştırılarak, kalkınmada ihmal edilen yörelerin tespiti ve gelişme oranlarının ölçülmesiyle ülkenin içinde bulunduğu durumu belirlemektedir. Böylece insani kalkınma kavramı, ulusal politikalarda tartışılmakta ve hükümet uygulamalarına belirli oranlarda yön vermektedir[88]. Ayrıca rapor, ulusal kapasitenin ve refahın arttırılıp güçlendirilmesi amacıyla AIDS, cinsiyet, kültür, yönetim, haksızlık gibi farklı konulara değinerek ülkenin önemli sorunlarına dikkat çekmektedir[89]. Örneğin, İnsani Kalkınma Raporu Türkiye 2008'de "Türkiye'de Gençlik"; İnsani Kalkınma Raporu Azerbaycan 2007'de ise "Azerbaycan'da Cinsiyet Tutumları" konuları ele alınmıştır. Ülkemizde, 1992 yılından günümüze kadar

---

* HIV/AIDS: "Human Immunodeficieny Virus (İnsan Bağışıklığı Yetmezlik Virüsü)" kelimelerinin baş harflerinden elde edilen HIV kelimesiyle adlandırılmaktadır. HIV virüsü, bağışıklık sisteminin içine yerleşerek, bireyin bağışıklık sistemini zayıflatmaktadır. Vücutta direncin azalmasıyla basit bir enfeksiyon bile birey için ölümcül hale gelmektedir. <http://www.aidsvehiv.com/>

85 BMKP, "UNDP Daha İyi Bir Dünya Kurmak İçin Çalışıyor ", <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=276> (10.02.2009)

86 Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Birleşmiş Milletler Kalkınma…", s.1.

87 UNDP, Human Development Reports (National Reports). <http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportSearch?y=*&c=n&t=*&k=&orderby=year,> (18.06.2009)

88 Eser Karakaş, Emin Köksal, *İnsani Kalkınma ve Türkiye*, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul, 2003, s.15.

89 Gençlik Postası, "İnsani Gelişme Raporu Nedir?", s.3. <http://www.genclikpostasi.org/v1.5/condocs//İnsani %20Gelisme%20Raporu/insanigelismeraporunedir.pdf> (17.01.2009)

yayınlanan Ulusal İnsani Kalkınma Raporları, kalkınma politikalarında önemli bir başvuru kaynağıdır[90].

Bölgesel raporlar, belirli bir bölgedeki ilerlemenin ölçülmesi, işbirliği ve ortaklığın ilerletilmesini amaçlayan raporlardır[91]. Düzenlenen bölgesel raporlara örnek vermek gerekirse, Arap Devletleri 2009 Bölgesel Raporu'nda "Arap Ülkelerinde İnsan Güvenliği Meseleleri" konu olarak işlenmiştir.

İnsani Kalkınma Raporu olarak da bilinen küresel raporlar, her yıl küresel bir soruna, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmektedir. İKR, BMKP tarafından ilk kez 1990 yılında hazırlanmıştır. İKR, akademisyenler, uzmanlar ve konuyla ilgili yazarlarca hazırlanan bağımsız bir rapordur. İKR, tüm dünyada 12'den fazla dile çevrilerek 100'den fazla ülkede yayınlamaktadır[92]. 1990 yılından günümüze kadar her yıl İKR'lerde, farklı konular ele alınmıştır. İKR'lerin yıllara göre konu başlıkları Tablo 1.2'de gösterilmektedir.

[90] UNDP, "Ulusal İnsani Gelişme Raporları". <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo =352> (01.03.2009)
[91] Gençlik Postası, "İnsani Gelişme Raporu …", s.3 .
[92] Gençlik Postası, "İnsani Gelişme Raporu …", s.2.

Tablo 1.2: İnsani Kalkınma Raporlarının Konuları (1990-2009)

Yıllar	İnsani Kalkınma Raporlarının Temel Konuları
1990	İnsani Gelişme Kavramı ve Ölçümü
1991	İnsani Gelişmenin Finansmanı
1992	İnsani Gelişmenin Küresel Boyutları
1993	İnsanların Katılımı
1994	İnsani Güvenliğin Yeni Boyutları
1995	Toplumsal Cinsiyet ve İnsani Gelişme
1996	Ekonomik Büyüme ve İnsani Gelişme
1997	Yoksulluğu Gidermek İçin İnsani Gelişme
1998	İnsani Gelişme İçin Tüketim
1999	İnsani Bir Çehreyle Küreselleşme
2000	İnsan Hakları ve İnsani Gelişme
2001	Yeni Teknolojilerin İnsani Gelişme İçin Kullanılması
2002	Parçalanmış Bir Dünyada Demokrasinin Pekiştirilmesi
2003	İnsan Yoksulluğunun Sonlanması İçin Milletler Arası Dayanışma: Binyıl Kalkınma Hedefleri
2004	Günümüzün Farklı Dünyasında Kültürel Özgürlük
2005	Eşit Olmayan Bir Dünyada Yardım, Ticaret ve Güvenlik: Geçiş Döneminde Uluslararası Bir Dayanışma
2006	Kıtlığın Ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi
2007-2008*	Parçalanmış Bir Dünyada İnsani Dayanışma: İklim Değişikliğiyle Mücadele
2009	Oluşabilecek Engeller: İnsan Hareketliliği ve Gelişme

Kaynak: Sırma Demir, "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme", s.3. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/Zdemirs/insanige. pdf> (16.01.2009) (2006, 2007-2008 ve 2009 ilave edilmiştir.)

* 2008 yılında rapor düzenlenmemiş, 2007 yılındaki rapor 2007- 2008 şeklinde yayınlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İNSANİ KALKINMA DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

Ülkelerin kalkınma seviyelerini derecelendirmede ve ülke içindeki kalkınma farklılıklarının tespitinde İKE önemli bir rol oynamaktadır. İKE'yi, insani kalkınmanın özeti olarak nitelendirmek de mümkündür. İKE'nin, ülkeler arasında değerlendirilmesi, ülke politikalarına yön verirken, ülke içinde yapılan değerlendirme, kalkınmada öncelikli yörelerin ve konuların tespit edilmesinde etkilidir. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümü, iki temel başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta, 2007-2008 raporunda yüksek-orta-düşük insani kalkınma gruplarında, ilk on sırada yer alan ülkeler ile Türkiye'nin İKE'si ve alt endeks değerleri incelenmektedir. Yine aynı başlık altında, seçilen ülkelerin 1998-2008 yılları arasında sergiledikleri İKE performansları değerlendirilmektedir. İkinci başlıkta ülkemizin insani kalkınma seviyesine değinilmiştir. Ülke içindeki kalkınma düzeyi, bölge illerinin İKE ve alt endeksleriyle ele alınmaktadır. Böylece bölgeler ve iller arasındaki kalkınma farklılıkları belirlenmektedir. Kalkınma farklılıklarının tespitinde kullanılan veriler, İnsani Kalkınma Raporu Türkiye 2004'ten alınmıştır. İlgili rapordaki veriler 2000 yılına aittir.

1. Türkiye'nin İnsani Kalkınma Düzeyinin Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılması

Ülkemizde, insani kalkınma boyutunun araştırılmasında, Türkiye'nin endeks değerleri öncelikle ülkeler arasında değerlendirilmektedir. Bunun için 2007-2008 İKR'de yüksek-orta-düşük insani kalkınma gruplarında yer alan ilk on ülke ile Türkiye'nin İKE'leri ve alt endeksleri ele alınmaktadır. Ayrıca aynı ülkelerin son on yılda İKE'lerinde meydana gelen değişimler üzerinde durulmaktadır.

1.1. Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke İle Türkiye'nin İnsani Kalkınma Endekslerinin Karşılaştırılması

Çalışmanın bu kısmı iki ayrı başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta 2007-2008 İKR'de yüksek kalkınma seviyesindeki ilk on ülke ve Türkiye'nin İKE ve alt endeksleri karşılaştırılmaktadır. İkinci başlıkta ise belirtilen ülkelerin ve Türkiye'nin, son on yıldaki İKE değerlerinde meydana gelen değişimler incelenmektedir.

1.1.1. Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE ve Alt Endekslerinin Karşılaştırılması

Çalışmanın başında belirttiğimiz gibi İKE değeri, 0,800-1,00 arasında olan ülkeler yüksek insani kalkınma grubu içinde yer almaktadır. 2007-2008 İKR'de, bu grup içinde 70 ülke bulunmaktadır. İzlanda 0,968 endeks değeriyle 1'inci sırada, Brezilya ise 0,800 endeks değeriyle 70'inci sırada yer almaktadır. İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'e göre dünyanın ortalama İKE'si 0,743, ömür beklentisi 68,1 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %78,6, brüt okullaşma oranı %67,8 ve kişi başına düşen GSYİH 9.543$'dır. Yine bu rapora göre Yüksek İnsani Kalkınma Grubunun ortalama İKE'si 0,897, doğumda ömür beklentisi 76,2 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %99, birleşik okullaşma oranı %88,4 ve kişi başına düşen GSYİH 23.986$'dır. Bu grubun İKE'si 0,154, ömür beklentisi 8,1 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %20,4, brüt okullaşma oranı %20,6 ve kişi başına düşen GSYİH 14.443$ dünya ortalamasından yüksektir[93]. 2007-2008 raporunda ilk on sırada yer alan ülkelerin[*] ve Türkiye'nin İKE'leri ve alt endeks göstergeleri Tablo 2.1'de belirtilmektedir.

Tablo 2.1: Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE Değerleri

İKE S.No	Ülke	İKE Değeri	Doğumda Ömür Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
1	İzlanda	0,968	81,5	99	95,4	36.510	0,941	0,978	0,985
2	Norveç	0,968	79,8	99	99,2	41.420	0,913	0,991	1,000
3	Avustralya	0,962	80,9	99	113	31.794	0,931	0,993	0,962
4	Kanada	0,961	80,3	99	99,2	33.375	0,921	0,991	0,970
5	İrlanda	0,959	78,4	99	99,9	38.505	0,890	0,993	0,994
6	İsveç	0,956	80,5	99	95,3	32.525	0,925	0,978	0,965
7	İsviçre	0,955	81,3	99	85,7	35.633	0,938	0,946	0,981
8	Japonya	0,953	82,3	99	85,9	31.267	0,954	0,946	0,959
9	Hollanda	0,953	79,2	99	98,4	32.684	0,904	0,988	0,966
10	Fransa	0,952	80,2	99	96,5	30.386	0,919	0,982	0,954
84	Türkiye	0,775	71,4	87,4	68,7	8.407	0,773	0,812	0,740

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.229-230.

2007-2008 İKR'de yüksek kalkınma düzeyindeki ilk on ülkenin İKE değerleri sırasıyla; İzlanda ve Norveç'te 0,968, Avustralya'da 0,962, Kanada'da 0,961, İrlanda'da

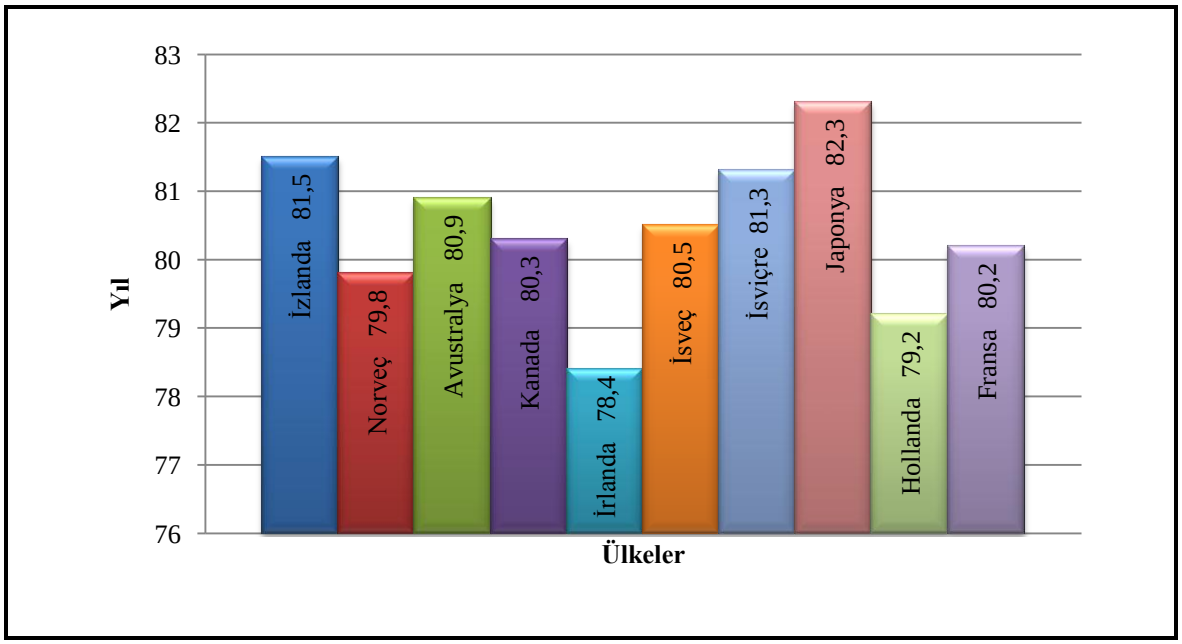
[93] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.229-230,232.

[*] İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de Yüksek İnsani Kalkınma Grubunda incelenen ilk on ülke, İnsani Kalkınma Raporu 2009'da Çok Yüksek İnsani Kalkınma Grubunda, yer almaktadır. Ancak ülkelerin bu gruptaki sıralamaları değişmiştir. Ülkemiz ise 2009 raporunda Yüksek İnsani Kalkınma Grubunda 79. sırada yer almıştır. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. UNDP, *Human Development Report 2009*, s.171-172.

0,959, İsveç'te 0,956, İsviçre'de 0,955, Japonya ve Hollanda'da 0,953 ve Fransa'da 0,952'dir. 2007-2008 raporuna göre en yüksek İKE değerine sahip İzlanda ile Türkiye arasında 0,193 değerinde fark vardır. 0,193'lük fark ile Türkiye 84'üncü sırada yer almaktadır.

Grafik 2.1'de görüldüğü gibi, Japonya, İzlanda ve İsviçre'de, doğumda ömür beklentisi süreleri diğer ülkelere göre uzundur. Grup içinde ortalama yaşam süresi en kısa olan ülke 78,4 yıl ile İrlanda'dır. Ülkemizde ortalama yaşam süresi ise 71,4 yıldır. Türkiye'de yaşam süresi, Japonya'dan 10,9 yıl, İzlanda'dan 10,1 yıl, İsviçre'den 9,9 yıl ve İrlanda'dan ise 7 yıl kısadır.

Grafik 2.1: Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Doğumda Ömür Beklentisi

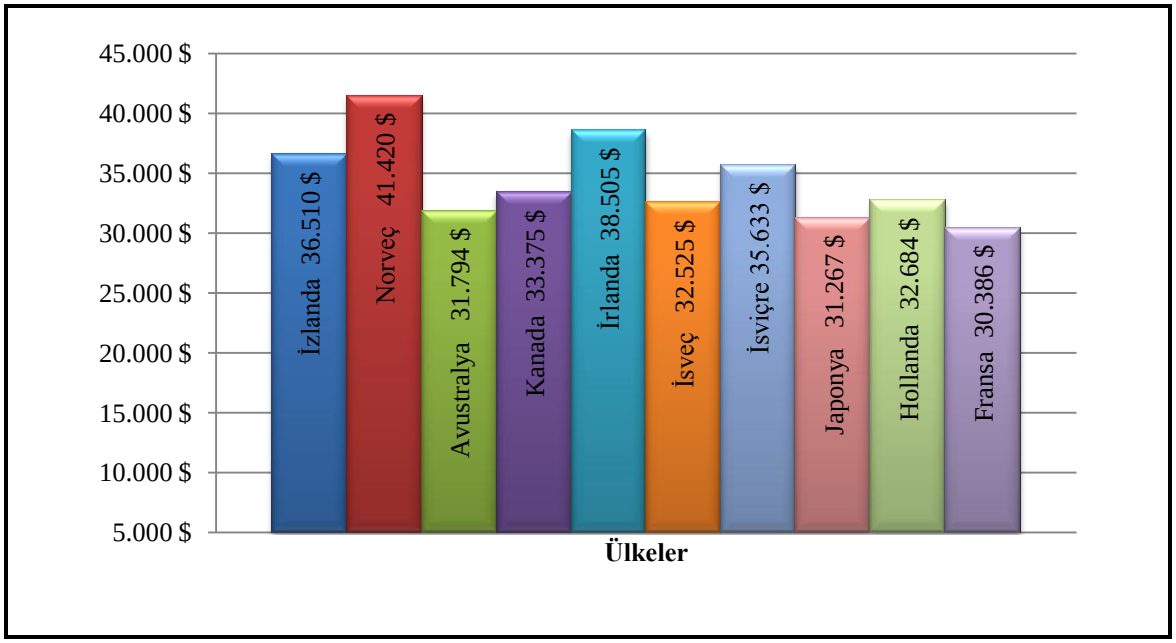
Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.229-230. (Verilerden oluşturulmuştur.)

Belirtilen ülkelerde, yetişkin nüfusun (15 yaş üstü) okur-yazar oranı %99,0 olarak kabul edilmiştir[94]. Ülkemizde %87,4 olan bu oran, grup ülkelerinden %11,6 oranında düşüktür. Okullaşma oranlarında, Avustralya %113 ile grup içinde en yüksek değere sahipken, İrlanda %99,9 ile ikinci, Norveç ve Kanada ise %99,2 ile üçüncü sırayı paylaşmaktadır. İsviçre ise %85,7 ile grup içinde en düşük değere sahip ülkedir. Ülkemizin %68,7 olan okullaşma oranı, Avustralya'dan %44,3, İrlanda'dan %31,2, Norveç ve

[94] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.232.

Kanada'dan %30,5 ve grubun en düşük yüzdesine sahip İsviçre'den ise %17 oranında düşüktür. İncelenen grup genelinde okullaşma oranı %85'in üzerindedir.

Grafik 2.2: Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP$)

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.229-230. (Verilerden oluşturulmuştur.)

Grafik 2.2'de görüldüğü gibi kişi başına düşen GSYİH oranlarında 41.420$ ile Norveç birinci, İrlanda 38.505$ ile ikinci, İzlanda 36.510$ ile üçüncü sırada yer almaktadır. Fransa incelenen grup ülkeleri içinde kişi başına düşen GSYİH'sı en düşük olan ülkedir. Türkiye'de bu oran 8.407$'dır. Bu ülkelerde kişi başına düşen GSYİH oranları, ülkemizden, Norveç'te 33.013$, İrlanda'da 30.098$, İzlanda'da 28.103$ ve Fransa'da 21.979$ yüksektir. Türkiye ile grup ülkelerinin kişi başına düşen GSYİH oranları arasında ciddi bir fark vardır. Daha farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse Norveç, İrlanda ve İzlanda'nın kişi başına düşen GSYİH'sı ülkemizinkinin dört katından fazladır. Çalışmanın başında da belirtildiği gibi, reel kişi başına düşen GSYİH, bireylerin seçeneklerini arttırması açısından son derece önemlidir.

1.1.2. Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin Son On Yıl İçindeki İKE Değerlerinin Karşılaştırılması

2007-2008 İKR'ye göre yüksek insani kalkınma grubunda sıralamadaki ilk on ülkeyle, Türkiye'nin son on yıl içindeki İKE değerleri ve sıralamadaki değişimler Tablo 2.2'de incelenmektedir.

Tablo 2.2: Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri

	1998 İKR		**1999 İKR**		**2000 İKR**		**2001 İKR**		**2002 İKR**		**2003 İKR**		**2004 İKR**		**2005 İKR**		**2006 İKR**		**07-08 İKR**	
	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri
İzlanda	5	0,942	9	0,919	5	0,927	7	0,932	7	0,936	2	0,942	7	0,941	2	0,956	2	0,960	1	0,968
Norveç	3	0,943	2	0,927	2	0,934	1	0,939	1	0,942	1	0,944	1	0,956	1	0,963	1	0,965	2	0,968
Avustralya	15	0,932	7	0,922	4	0,929	2	0,936	5	0,939	4	0,939	3	0,946	3	0,955	3	0,957	3	0,962
Kanada	1	0,960	1	0,932	1	0,935	3	0,936	3	0,940	8	0,937	4	0,943	5	0,949	6	0,950	4	0,961
İrlanda	17	0,930	20	0,900	18	0,907	18	0,916	18	0,925	12	0,930	10	0,936	8	0,946	4	0,956	5	0,959
İsveç	10	0,936	6	0,923	6	0,926	4	0,936	2	0,941	3	0,941	2	0,946	6	0,949	5	0,951	6	0,956
İsviçre	16	0,930	12	0,914	13	0,915	11	0,924	11	0,928	10	0,932	11	0,936	7	0,947	9	0,947	7	0,955
Japonya	8	0,940	4	0,924	9	0,924	9	0,928	9	0,933	9	0,932	9	0,938	11	0,943	7	0,949	8	0,953
Hollanda	7	0,941	8	0,921	8	0,925	8	0,931	8	0,935	5	0,938	5	0,942	12	0,943	10	0,947	9	0,953
Fransa	2	0,946	11	0,918	12	0,917	13	0,924	12	0,928	17	0,925	16	0,932	16	0,938	16	0,942	10	0,952
Türkiye	69	0,782	86	0,728	85	0,732	82	0,735	85	0,742	96	0,734	88	0,751	94	0,750	92	0,757	84	0,775

Kaynak: Tablo içinde belirtilen yıllara ait İKR'lerden derlenerek hazırlanmıştır.

1998 ve 2008 yılları arasında düzenlenen raporlarda İKE değerlerine göre yapılan sıralamada, İzlanda, Norveç, Kanada ve İsveç ilk on ülke içinde yer almaktadır. Grupta ele alınan ülkelerin,1999 raporunda gelir hesaplama yöntemindeki değişikliğin de etkisiyle, Tablo 2.2'de görüldüğü gibi İKE değerleri düşmüştür.

İzlanda, 1998 raporunda 0,942 endeks değeri ile 5'inci sıradadır. 1999 raporunda endeks değerinin 0,919'a düşmesiyle 9'uncu sıraya gerilemiştir. 2000 yılında 0,927 endeks değeri ile tekrar 5'inci olan ülke, 2001 yılında endeks değerini 0,932'ye yükseltmesine karşın sıralamada 2 basamak gerileyerek 7'inci olmuştur. Ülke 2003 yılında 0,942 endeks değeri ile 2'inci sırada yer alırken, 2004 yılında endeks değerinin 0,941'e düşmesiyle tekrar 7'inci sıraya gerilemiştir. 2005'te 0,956 ve 2006'da ile 0,960 endeks değeriyle ülke 2'inci, 2007-2008 raporunda 0,968 ile 1'inci sırada yer almıştır. 2005 ve 2006 raporlarında sıralamadaki yerini koruyan İzlanda 2007-2008 raporunda endeks değerini 0,068 arttırarak sıralamada birinci olmuştur.

Norveç 2001-2006 yılları arasında en yüksek İKE değerine sahip ülkedir. Ülke, 6 yıl üst üste en yüksek değere sahip olma başarısını göstermiştir. Ülke, incelenen zaman diliminde sıralamada sürekli ilk üç içinde yer almıştır. Norveç 1999 ve 2007-2008 raporlarında ikinci, 1998 yılında ise üçüncü sıradadır. İncelenen 10 yıllık zaman diliminde ülkenin endeks değeri, sadece 1999 yılında düşmüş diğer yıllarda sürekli artış göstermiştir. Ülkenin İKE değerlerindeki artış son derece istikrarlıdır.

Avustralya, 1998 raporunda 0,932 endeks değeri ile 15'inci sıradadır. 1999 raporunda, 0,922'ye gerileyen endeks değerine rağmen ülke 7'inci sıraya yükselmiştir. Ülke, 2000 yılında 0,929 endeks değeri ile 4'üncü, 2001 yılında 0,936 endeks değeri ile 2'inci sırada yer almıştır. 2002 yılında 0,939 endeks değeri ile 5'inci olurken, 2003 yılında yine aynı endeks değeri ile 4'üncü olmuştur. Ülkenin 2004-2008 yılları arasındaki raporlarda, 3'üncü sıradaki yerini koruduğu görülmektedir. Avustralya'nın 10 yıllık İKE değerleri incelendiğinde 1998 yılında 15'inci olan ülkenin, 2004 yılında 3'üncülüğe yükselmesi ve 2008 yılına kadar sıralamadaki yerini koruması dikkat çekmektedir.

Kanada, 1998, 1999 ve 2000 raporlarında sırasıyla 0,960, 0,932 ve 0,935 endeks değerleriyle 1'inci sırada yer almıştır. 1999 raporunda gelirin İKE üzerindeki etkisinin artmasıyla, ülkenin endeks değeri 0,932'ye gerilemiş fakat sıralamadaki yeri değişmemiştir. Ülke, 2001 ve 2002 yıllarında 0,936 ve 0,940 endeks değerleriyle 3'üncüyken, 2003'te endeks değerinin 0,937'ye gerilemesiyle, 8'inci olmuştur. Kanada'nın

sıralamadaki en düşük pozisyonu 2003 yılındaki 8'inciliktir. Kanada, 2004'te 0,943 ile 4'üncü, 2005'te 0,949 ile 5'inci, 2006'da 0,950 ile 6'ıncı ve 2007-2008 raporunda 0,961 ile tekrar 4'üncü sıraya yükselmiştir. Kanada 2003 ile 2008 yılları arsında sıralamada ilk üç içine girememiştir.

İrlanda, 1998 yılında 0,930 endeks değeri ile 17'inci sıradadır. 1999 yılında endeks değerinin 0,900'e gerilemesiyle sıralamada 20'inci olmuştur. Ülke, 2000, 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla 0,907, 0,916 ve 0,925 endeks değerleriyle 18'inci sırada yer almıştır. 2003 yılında 0,930 ile 12'inci, 2004'te 0,930 ile 10'uncu, 2005'te 0,946 ile 8'inci, 2006'da 0,956 ile 4'üncü ve 2008'de 0,959 ile 5'inci sıradadır. İrlanda, 1999 raporunda 0,900 olan endeks değerini, 2008'de 0,959'a yükselterek 20'inci sıradan, 5'inci sıraya yükselme başarısını göstermiştir.

İsveç, 1998'de 0,936 endeks değeriyle 10'uncu, 1999'da 0,923 ve 2000'de 0,926 ile 6'ıncı sıradadır. 1999 raporunda gelirin, İKE değeri üzerindeki etkisinin artmasıyla, endeks değerindeki düşmeye rağmen ülke 6'ıncı sıraya yükselmiştir. Ülke, 2001'de 0,936 ile 4'üncü, 2002 ve 2003'te 0,941 ile 2'inci ve 3'üncü, 2004'te 0,946 ile tekrar 2'inci sırada yer almıştır. Ülkenin endeks değeri 2003'te sabit kalırken ülke sıralamada sadece bir basamak gerilemiştir. İsveç 2005'te 0,949 ile 6'ıncı, 2006'da 0,951 ile 5'inci ve 2008'de 0,956 ile 6'ıncı sıradadır. Ülkenin İKE değeri hemen hemen her yıl artmasına karşın, sıralamadaki yeri aynı şekilde yükselmemiştir.

İsviçre, 1998'de 0,930 endeks değeriyle 16'ıncı, 1999'da 0,914 ile 12'inci, 2000'de 0,915 ile 13'üncü, 2001'de 0,924 ve 2002'de 0,928 ile 11'inci sıradadır. 2002'deki endeks artışı, ülkenin sıralamadaki pozisyonunu değiştirmemiştir. Ülke, 2003'te 0,932 ile 10'uncu, 2004'te 0,936 ile yine 11'inci, 2005 ve 2006'da 0,947 ile 7'inci ve 9'uncudur. Ülkenin endeks değeri 2006'da sabit kalmıştır. 2008'de endeks değerinin 0,955'e yükselmesiyle ülke 7'inci olmuştur. İncelenen on yıllık süreçte İsviçre ilk kez 2003 yılında sıralamada ilk on ülke içinde yer almıştır. Ülke 1999 yılında 0,914 endeks değeriyle 12'inci sırada yer alırken, 2008'de 0,041'lik bir artışla endeks değerini 0,955'e çıkarmış ve 7'inciliğe yükselmiştir.

Japonya, 1998'de 0,940 ile 8'inci, 1999'da 0,924 ile 4'üncü sıradadır. 1999 yılında ülkenin endeks değeri düşmesine karşın, ülke sıralamada yükselmiştir. Japonya, 2000'de 0,924, 2001'de 0,928, 2002'de 0,933, 2003'te 0,932 ve 2004'te 0,938 olan endeks değerleriyle, 9'uncu sırada yer almıştır. Endeks değerindeki değişimler, ülkenin

sıralamadaki yerini 2000-2004 yılları arasındaki raporlarda değiştirmemiştir. 2005 yılında endeks değeri 0,943'e yükselen Japonya, sıralamada 2 basamak gerilemiş ve 11'inci olmuştur. 2006 ve 2007-2008 raporlarında sırasıyla 0,949 ve 0,953 endeks değerleriyle, 7'inci ve 8'inci sırada yer alan Japonya böylece sıralamada tekrar ilk 10 ülke içine girmeyi başarmıştır.

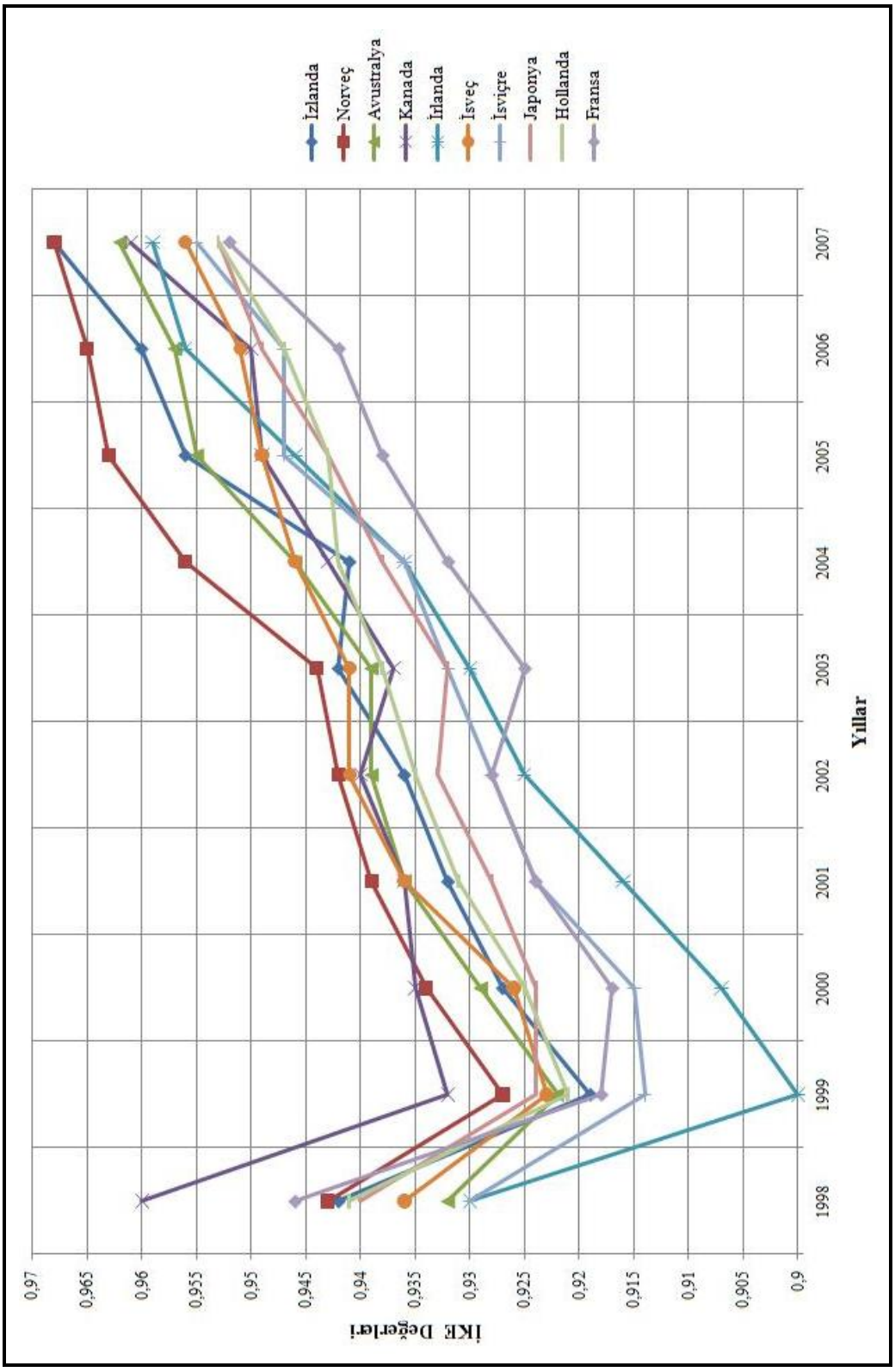
Hollanda, 1998 raporunda 0,941 ile 7'inci sıradadır. 1999'da 0,921, 2000'de 0,925, 2001'de 0,931 ve 2002'de 0,935 endeks değeriyle 8'inci sıradaki yerini korumuştur. 2003 ve 2004 raporlarında 0,938 ve 0,942 endeks değerleriyle 5'inci sıraya yükselmiştir. 2005 yılında endeks değerini 0,943 yükseltmesine karşın, 7 basamak gerileyerek 12'inci sırada yer almıştır. 2006'da 0,947 ile 10'uncu ve 2007-2008 raporunda 0,953 endeksle 9'uncu sıraya yükselmiştir. Böylece ülke 2006 yılında tekrar ilk on ülke içine girmiştir.

Fransa, 1998 yılında 0,946 endeks değeriyle 2'inci sıradayken, 1999'da endeks değerinin 0,918'e gerilemesiyle 11'inci sıraya düşmüştür. Ülke, 2000'de 0,917 ile 12'inci, 2001'de 0,924 ile 13'üncü, 2002'de 0,928 ile tekrar 12'inci ve 2003'te 0,925 ile 17'inci olmuştur. 2003 yılında endeksin değer kaybetmesiyle ülke sıralamada 5 basamak gerilemiştir. Fransa, 2004'te 0,932, 2005'de 0,938 ve 2006'da 0,942 olan endeks değerleriyle 16'ıncı sırada yer almıştır. 2004-2006 yılları arasında endeks değerindeki artış ülkeyi sıralamada sadece 1 basamak yukarı taşımıştır. 2007-2008 raporunda 0,952 olan endeks değeriyle, 10'uncu sıraya yükselen Fransa, sıralamada tekrar ilk on ülke içine girmiştir.

Türkiye, 1998 yılında 0,782 endeks değeriyle 69'uncu, 1999'da 0,728 ile 86'ıncıdır. 1999 yılında gelirin İKE üzerindeki etkisinin artmasıyla ülkemiz sıralamada 17 basamak gerilemiştir. Ülkemiz, 2000'de 0,732 ile 85'inci, 2001'de 0,735 ile 82'inci, 2002'de 0,742 ile tekrar 85'inci, 2003'te 0,734 ile 96'ıncı, 2004'te 0,751 ile 88'inci, 2005'te 0,750 ile 94'üncü sırada yer almıştır. 2003 yılında endeks değerindeki azalışla ülkemiz sıralamada 11 basamak gerilemiştir. 2006'da 0,757 ile 92'inci, 2007-2008 raporunda 0,775 ile 84'üncü sırada yer almıştır. Endeks değerinin 2007-2008 raporunda yükselmesi, ülkemizi sıralamada 8 basamak yukarı taşımıştır. Ülkemiz, 1999'da 0,728 olan endeks değerini, 2008'de ancak 0,047'ye arttırabilmiştir. Endeks değerindeki bu artış, ülkemizi sıralamada sadece 2 basamak yükseltebilmiştir. Ülkemizin İKE değerlerinde artış olmasına karşın,

sıralamadaki pozisyon kayıpları, endekse dahil edilen ülke sayısındaki değişim ve diğer ülkelerin sergiledikleri kalkınma performanslarından kaynaklanmaktadır[95].

Grafik 2.3.: Yüksek İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin On Yıllık İKE Değerleri

Kaynak: Grafikte belirtilen yıllara ait İnsani Kalkınma Raporlarından hazırlanmıştır.

[95] Sevil Uygur; Fetih Yıldırım. "Cinsiyete Bağlı İnsani Gelişme Endeksi 2005", *16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2007*, TUİK, s.101.

İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de, Yüksek İnsani Kalkınma Grubunda yer alan ilk on ülkenin, 1998-2008 yılları arasındaki İKE değişimleri Grafik 2.3'te görülmektedir. 1999 yılında İKE hesaplamalarında yapılan formül değişikliği* sebebiyle, incelenen tüm ülkelerin 1999 yılı İKE değerleri, 1998 yılına göre düşüktür. Norveç, İrlanda ve Hollanda'nın sıralamadaki yerleri gerilese bile endeks değerleri her yıl artmıştır. Endeks değerleri, Avustralya ve İsveç'te 2002-2003, İsviçre'de ise 2005-2006 raporlarında, sabit kalmış, diğer yıllarda sürekli artmıştır. Japonya'nın 1999 ve 2000 yıllarında endeks değeri sabitken, 2003'te gerilemiş ve diğer yıllarda ise sıralamadaki yeri gerilese de endeks değeri artış göstermiştir. Fransa ve Türkiye'nin endeks değerleri ve sıralamadaki grupları farklı olsa da her iki ülkenin endeks değerlerinde, istikrarlı bir artış söz konusu değildir. Fransa'nın endeks değerleri 2000 ve 2003 raporlarında düşmüş diğer yıllarda artış göstermiştir. Türkiye'nin ise 2003 ve 2005 yıllarında endeks değeri gerilemiş, diğer yıllarda ise artmıştır. Türkiye'nin sıralamada daha iyi pozisyonlara gelebilmesi için İKE değerlerinde istikrarlı artışlar sağlaması gerekmektedir.

1.2. Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke İle Türkiye'nin İnsani Kalkınma Endekslerinin Karşılaştırılması

Orta kalkınma düzeyindeki ülkeler ile Türkiye'nin incelendiği bu kısım, iki başlık altında ele alınmaktadır. Birinci başlıkta 2007-2008 İKR'ye göre orta insani kalkınma grubundaki ilk on ülke ile Türkiye'nin, İKE ve alt endeksleri karşılaştırılmaktadır. İkinci başlıkta ise belirtilen ülkeler ile Türkiye'nin son on yılda İKE değerlerinde meydana gelen değişimler incelenmektedir.

1.2.1. Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE ve Alt Endekslerinin Karşılaştırılması

İKE değeri, 0,500-0,799 arasında olan ülkeler orta insani kalkınma grubu içinde yer almaktadır. 2007-2008 İnsani Kalkınma Raporu'nda, orta insani kalkınma grubu 85 ülkeden oluşmaktadır. Bu raporda İKE değeri, en yüksek olan ülke 0,798 ile Dominica, en düşük olan ülke ise 0,502 ile Gambiya'dır. Dominica sıralamada 71'inciyken Gambiya 155'incidir. Raporda Orta İnsani Kalkınma Grubunun, ortalama İKE'si 0,698, doğumda

* BMKP, 1999 yılında gelir endeksinin hesaplanmasında kullanılan formülü değiştirmiştir. 1999 yılından önce kullanılan formül ve ayrıntılı bilgi için bkz. *Human Development Report 1998*, s.107 ve 1999 yılından günümüze kadar kullanılan formül ve ayrıntılı bilgi için bkz. *Human Development Report 2000*, s.269.

ömür beklentisi 67,5 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %78, birleşik okullaşma oranı %65,3 ve kişi başına düşen GSYİH'sı 4.876$'dır. Orta insani kalkınma grubunun İKE'si 0,045, ömür beklentisi 0,6 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %0,6, birleşik okullaşma %2,5 ve kişi başına düşen GSYİH 4.667$ dünya ortalamasından düşüktür [96].

Tablo 2.3: Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE Değerleri

İKE S.No	Ülke	İKE Değeri	Doğumda Ömür Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
71	Dominica	0,798	75,6	88	81	6.393	0,844	0,857	0,694
72	Saint Lucia	0,795	73,1	94,8	74,8	6.707	0,802	0,881	0,702
73	Kazakistan	0,794	65,9	99,5	93,8	7.857	0,682	0,973	0,728
74	Venezüella	0,792	73,2	93,0	75,5	6.632	0,804	0,872	0,700
75	Kolombiya	0,791	72,3	92,8	75,1	7.304	0,788	0,869	0,716
76	Ukrayna	0,788	67,7	99,4	86,5	6.848	0,711	0,948	0,705
77	Samoa	0,785	70,8	98,6	73,7	6.170	0,763	0,903	0,688
78	Tayland	0,781	69,6	92,6	71,2	8.677	0,743	0,855	0,745
79	Dominik Cumhuriyeti	0,779	71,5	87	74,1	8.217	0,776	0,827	0,736
80	Belize	0,778	75,9	75,1	81,8	7.109	0,849	0,773	0,712
84	Türkiye	0,775	71,4	87,4	68,7	8.407	0,773	0,812	0,740

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.230.

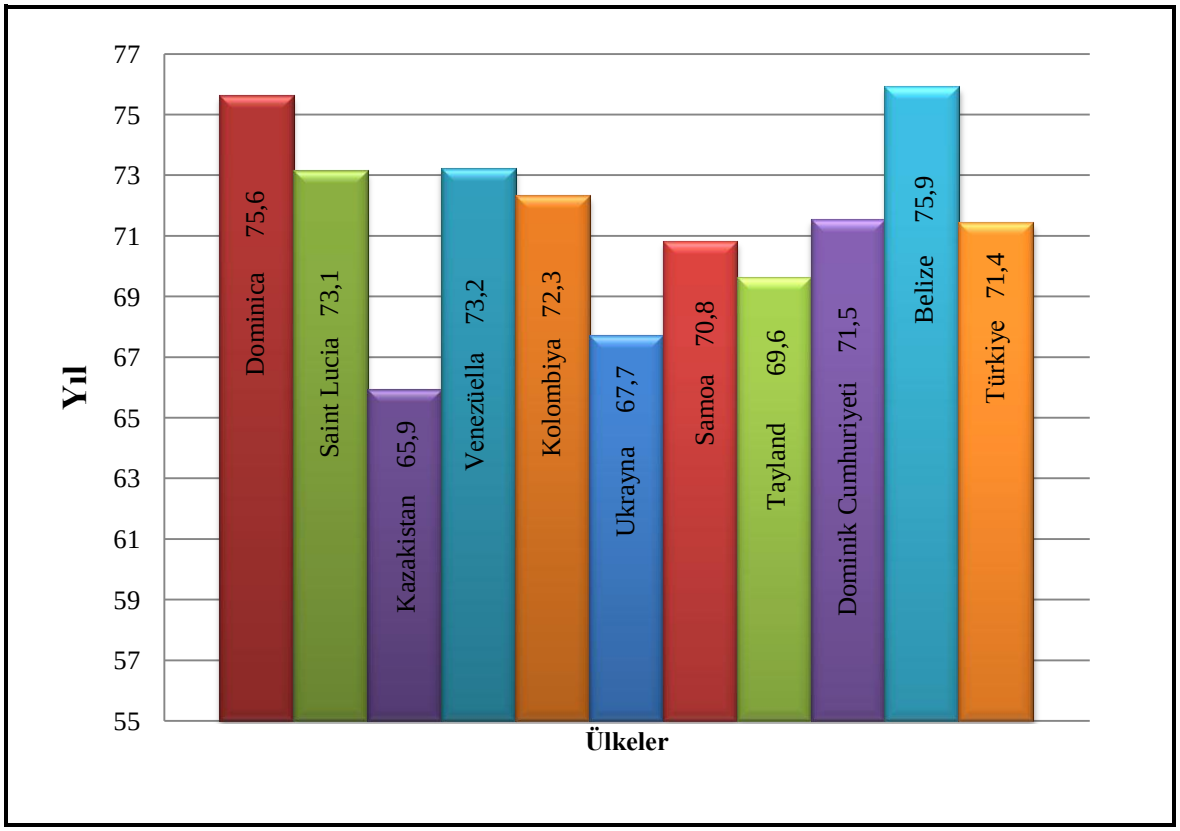
2007-2008 İKR'de Orta İnsani Kalkınma Grubundaki ilk on ülkenin[*] İKE değerleri Tablo 2.3'te görüldüğü gibi Dominica'da 0,798, Saint Lucia'da 0,795, Kazakistan'da 0,794, Venezüella'da 0,792, Kolombiya'da 0,791, Ukrayna'da 0,788, Samoa'da 0,785, Tayland'da 0,781, Dominik Cumhuriyeti'nde 0,779 ve Belize'de 0,778'dir. 2007-2008 Raporuna göre orta insani kalkınma grubunda en yüksek İKE değerine sahip Dominica ile Türkiye'nin endeks değerleri arasında 0,023'lük bir fark vardır. Bu fark ile Türkiye grup liderinin 13 basamak gerisinde ve 84'üncü sırada yer almıştır.

[96] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.230-232.

[*] İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de Orta İnsani Kalkınma Grubunda incelenen ilk on ülkeden, Dominica, Kazakistan, Kolombiya ve Venezüella İnsani Kalkınma Raporu 2009'da Yüksek İnsani Kalkınma Grubunda yer almaktadır. Ayrıca ülkemiz de 2009 raporunda Yüksek İnsani Kalkınma Grubuna yükselmiştir. Ülkemizin Yüksek İnsani Kalkınma grubuna girmesinde, özellikle kişi başına düşen GSYİH'daki artış etkili olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. UNDP, *Human Development Report 2009*, s.171-172.

Belirtilen ülkeler arasında en uzun ortalama yaşam süreleri 75,9 yıl ile Belize'de, 75,6 yıl ile Dominica'da ve 73,2 ile Venezüella'da olduğu Grafik 2.4'ten de görülmektedir. Grup içinde Kazakistan ise 65,9 yıl ile en kısa ortalama yaşam süresine sahiptir. Ülkemizde yaşam beklentisi süresi 71,4 yıldır. Türkiye'deki ortalama yaşam süresi, Belize'den 4,5 yıl, Dominica'dan 4,2 yıl, Venezüella'dan ise 1,8 yıl kısadır.

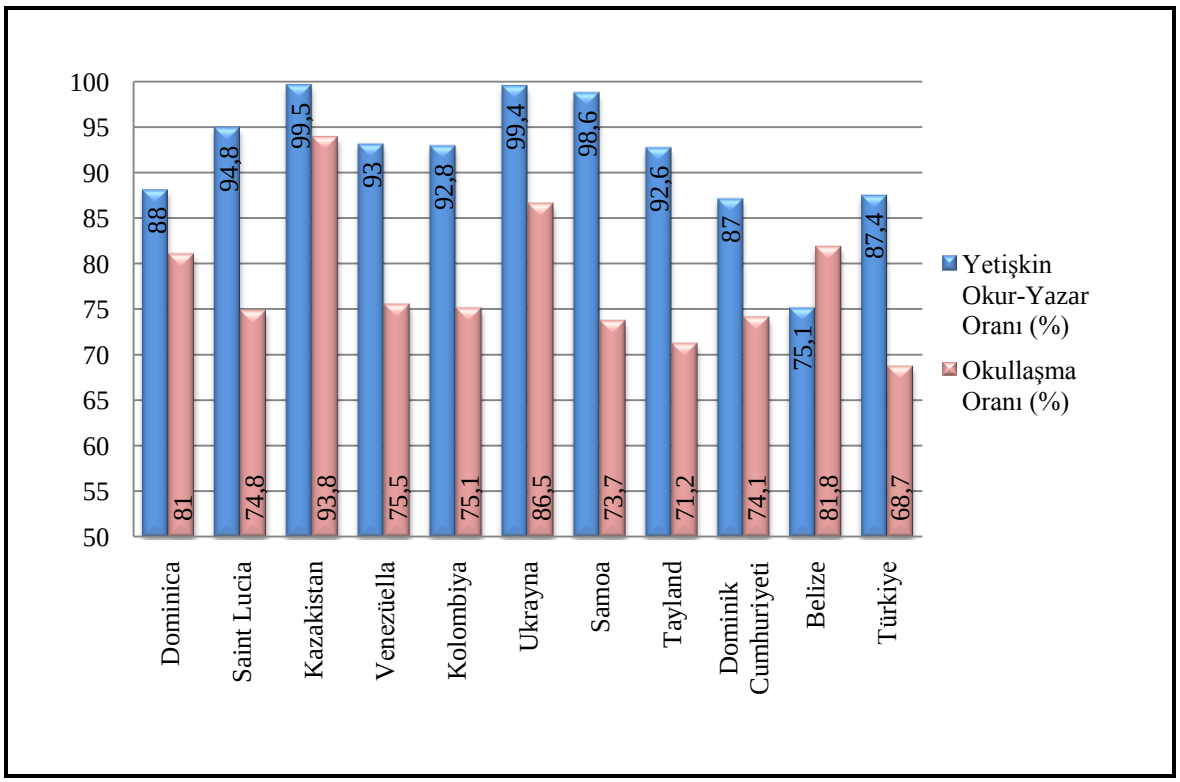
Grafik 2.4: Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Doğumda Ömür Beklentisi

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.230. (Verilerden oluşturulmuştur.)

Yetişkin nüfusta (15 yaş üstü) okur-yazar oranları yüksek olan üç ülke, Kazakistan %99,5 ile birinci, Ukrayna %99,4 ile ikinci ve Samoa %98,6 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Kazakistan'da hem yetişkin okur-yazar ve hem de okullaşma oranları yüksektir. Kazakistan'da eğitim durumunun diğer ülkelerden yüksek olduğu Grafik 2.5'te görülmektedir. Belirtilen on ülke içinde Belize %75,1 ile en düşük orana sahiptir. Ülkemizde yetişkin nüfustaki okur-yazar oranı (%87,4), en yüksek yüzdeye sahip olan Kazakistan'dan %12,1 oranında düşük, en düşük yüzdeye sahip olan Belize'den %12,3 oranında yüksektir.

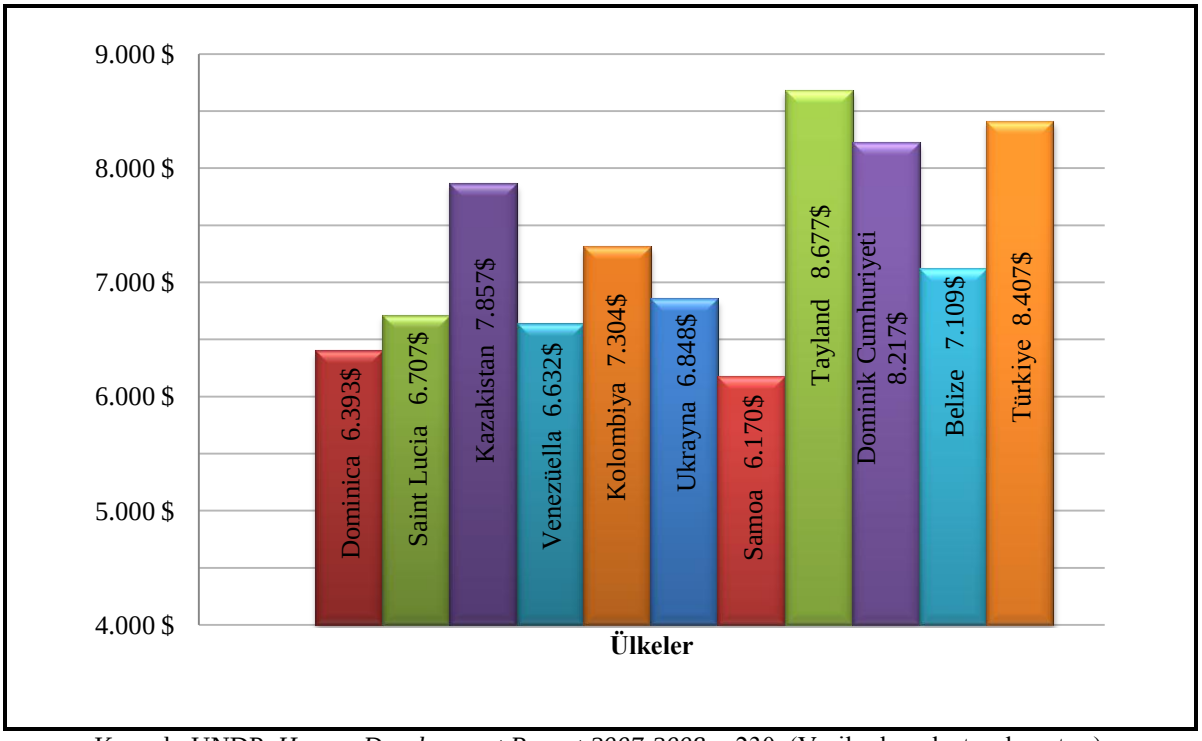
Grafik 2.5: Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin Eğitim Verileri

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.230. (Verilerden oluşturulmuştur.)

Okullaşma oranlarında, Kazakistan %93,8 ile grup içinde en yüksek değere sahipken, Ukrayna %86,5 ile ikinci, Belize %81,8 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Değerlendirmeye alınan ülkelerden yetişkin okur-yazar oranı düşük olan Belize'nin (%75,1), okullaşma oranı oldukça yüksektir. Bu sebeple gelecek yıllarda Belize'nin okur-yazar oranı çok daha yüksek olacaktır. Grafik 2.5'te görüldüğü gibi Belize dışındaki ülkelerde yetişkin okur-yazar oranları, okullaşma oranlarından yüksektir. Tayland ise %71,2 ile grup içinde en düşük değere sahip ülkedir. Ülkemizin okullaşma oranı (%68,7), Kazakistan'dan %25,1, Ukrayna'dan %17,8, Belize'den %13,1 ve grubun en düşük yüzdesine sahip Tayland'dan ise %2,5 civarlarında düşüktür.

Grafik 2.6: Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP$)

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.230. (Verilerden oluşturulmuştur.)

Kişi başına düşen GSYİH oranların Grafik 2.6'da görüldüğü gibi Tayland, Dominik Cumhuriyeti ve Kazakistan'da diğer ülkelerden yüksektir. Grup içinde Samoa 6.170$ ile en son sırada yer almaktadır. Türkiye'nin kişi başına düşen GSYİH oranı 8.407$'dır. Ülkemizin kişi başına düşen GSYİH oranı, Tayland'dan 207$ az, Dominik Cumhuriyeti'nden 190$ ve Kazakistan'dan 550$ fazladır. Grubun en düşük kişi başına düşen GSYİH oranına sahip Samoa ile Türkiye arasında 2.237$ fark vardır. Tayland dışındaki diğer grup ülkelerinin kişi başına düşen GSYİH oranları, ülkemizden düşüktür.

1.2.2. Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin Son On Yıl İçindeki İKE Değerlerinin Karşılaştırılması

2007-2008 İnsani Kalkınma Raporu'na göre orta insani kalkınma grubundaki sıralamada ilk on içinde yer alan ülkelerle Türkiye'nin son on yıl içindeki İKE değerleri Tablo 2.4'te belirtilmektedir.

Tablo 2.4: Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri

Ülke	1998 İKR		1999 İKR		2000 İKR		2001 İKR		2002 İKR		2003 İKR		2004 İKR		2005 İKR		2006 KR		07-08 İKR	
	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri
Dominica	41	0,879	53	0,776	51	0,793	--	--	61	0,779	68	0,776	95	0,743	70	0,783	68	0,793	71	0,798
Saint Lucia	58	0,839	81	0,737	88	0,728	---	---	66	0,772	71	0,775	71	0,777	76	0,772	71	0,790	72	0,795
Kazakistan	93	0,695	76	0,740	73	0,754	75	0,742	79	0,750	76	0,765	78	0,766	80	0,761	79	0,774	73	0,794
Venezuela	46	0,860	48	0,792	65	0,770	61	0,765	69	0,770	69	0,775	68	0,778	75	0,772	72	0,784	74	0,792
Kolombiya	53	0,850	57	0,768	68	0,764	62	0,765	68	0,772	64	0,779	73	0,773	69	0,785	70	0,790	75	0,791
Ukrayna	102	0,665	91	0,721	78	0,744	74	0,742	80	0,748	75	0,766	70	0,777	78	0,766	77	0,774	76	0,788
Samoa	94	0,694	70	0,747	95	0,711	96	0,701	101	0,715	70	0,775	75	0,769	74	0,776	75	0,778	77	0,785
Tayland	59	0,838	67	0,753	76	0,745	66	0,757	70	0,762	74	0,768	76	0,768	73	0,778	74	0,784	78	0,781
Dominik Cumhuriyeti	88	0,720	88	0,726	87	0,729	86	0,722	94	0,727	94	0,737	98	0,738	95	0,749	94	0,751	79	0,779
Belize	63	0,807	83	0,732	58	0,777	54	0,776	58	0,784	67	0,776	99	0,737	91	0,753	95	0,751	80	0,778
Türkiye	69	0,782	86	0,728	85	0,732	82	0,735	85	0,742	96	0,734	88	0,751	94	0,750	92	0,757	84	0,775

Kaynak: Tablo içinde belirtilen yıllara ait İKR'lerden derlenerek hazırlanmıştır.

Dominica, 1998 raporunda 0,879 endeks değeriyle yüksek insani kalkınma grubunda 41'inciyken, 1999 raporunda endeks değerinin 0,776'ya düşmesiyle orta insani kalkınma grubunda 53'üncü sırada yer almıştır. 2000 raporunda endeks değeri 0,793'e yükselmesine karşın 2002'de 0,779'a, 2003'de 0,776'ya ve 2004'te 0,743'e gerilemiştir. Bu üç yıllık düşüş sonunda ülke sıralamada 95'inci olmuştur. Dominica, 2005'te 0,783 ile 70'inci, 2006'da 0,793 ile 68'inci ve 2008'de 0,798 ile 71'incidir.

Saint Luica, 1998 raporunda 0,839 endeks değeriyle yüksek insani kalkınma grubunda ve 58'inci sıradadır. 1999 raporunda endeks değerinin 0,737 olmasıyla ülke 81'inci sırada yer almıştır. Endeks değerindeki bu düşme ülkenin, sıralamadaki grubunu değiştirmiş ve ülkeyi 'yüksek insani kalkınma grubundan, orta insani kalkınma grubuna' düşürmüştür. Endeks 2000'de, 0,009 puanlık değer kaybıyla 0,728 olmuş ve ülke 88'inci sıraya gerilemiştir. 2002'de 0,772 ile 66'ıncı, 2003'te 0,775 ile 71'inci sırada olan Saint Luica, 2004'te 0,777 ile sıralamadaki yerini korumuştur. Ülke, 2005'te 0,772 ile 76'ıncı, 2006'da 0,790 ile 71'inci ve 2007-2008 raporunda 0,795 ile 72'inci sıradadır.

Kazakistan, 1998 raporunda 0,695 endeks değeriyle 93'üncü sırada yer alırken 1999'da 0,740 olan endeks değeriyle 76'ıncı sıraya yükselmiştir. Ülke 2000'de 0,754 ile 73'üncü, 2001'de 0,742 ile 75'inci sıradadır. 2002'de 0,750 ile 79'uncu, 2003'de 0,765 ile 76'ıncı ve 2004'de 0,766 ile 78'inci sırada olan ülke üç yıl üst üste endeks değerini yükseltmiştir. Kazakistan, 2005'te 0,761 ile 80'inci, 2006'da 0,774 ile 79'uncu ve 2007-2008 raporunda 0,794 ile 73'üncüdür. Ülkenin endeks değeri 2005'te düşmüş, 2006 ve 2008'de tekrar artışa geçmiştir. 1999 yılında 0,740 ile 76'ıncı sırada olan Kazakistan 2007-2008'de 0,054'lük bir artışla endeks değerini 0,794'e çıkarmıştır. Bu artışla sıralamada sadece 3 basamak iyileşme görülmüştür.

Venezüella, 1998 raporunda 0,860 endeks değeriyle yüksek insani kalkınma grubunda ve 46'ıncı sıradadır. 1999 raporunda ise endeks değerinin 0,792'ye düşmesiyle, orta insani kalkınma grubunda yer alarak, 48'inci sıraya gerilemiştir. Ülke, 2000 yılında, 0,770 ile 65'inci, 2001'de 0,765 ile 61'inci, 2002 ve 2003'te 0,770 ve 0,775 ile sıralamada 69'uncudur. Venezüella 2004'te 0,778 endeksle 68'inci, 2005'te 0,772 ile 75'inci, 2006'da 0,784 ile 72'inci ve 2008'de 0,792 ile 74'üncü sırada yer almıştır. Ülkenin endeks değeri, son iki raporda artış göstermiş fakat yine de 1999 yılındaki değerin çok altında kalmıştır.

Kolombiya, 1998 raporunda 0,850 endeks değeriyle yüksek insani kalkınma grubunda ve 53'üncü sırada yer almıştır. 1999 raporunda ise endeks değerinin 0,768'e

düşmesiyle orta insani kalkınma grubunda, 57'inci sıraya gerilemiştir. Kolombiya 2000'de 0,764 ile 68'inci, 2001'de 0,765 ile 62'inci, 2002'de 0,772 ile 68'inci, 2003'te 0,779 ile 64'üncü sıradadır. Kolombiya'nın endeks değeri, 2000-2003 yılları arasındaki raporlarda artmasına karşın, ülke sıralamada gerilemiştir. Ülke, 2004'te 0,773 ile 73'üncü, 2005'te 0,785 ile 69'uncu, 2006'da 0,790 ile 70'inci ve 2007-2008 raporunda ise 0,791 ile 75'inci olmuştur. Ülkenin endeks değeri 2005-2008 yılları arasındaki raporlarda artış göstermiş fakat bu artış ülkeyi sıralamada üst sıralara taşımaya yetmemiştir.

Ukrayna, 1998'de 0,665 ile 102'inci sırada yer alırken, 1999'da 0,721 ile 91'inci sıraya yükselmiştir. Ülke, 2000'de 0,744 ile 78'inci, 2001'de 0,742 ile 74'üncü, 2002'de 0,748 ile 80'inci, 2003'te 0,766 ile 75'inci ve 2004'te 0,777 ile 70'inci sıradadır. 2000 ve 2004 yılları arasında ülkenin endeks değeri sadece 2001 yılında düşüş göstermiştir. Ukrayna, 2005'te 0,766 ile 78'inci, 2006'da 0,774 ile 77'inci ve 2008'de 0,788 ile 76'ıncıdır. 2005 raporunda endeksteki 0,011'lik değer kaybı, ülkeyi sıralamada 8 basamak geriletmiştir. Son iki raporda endeks değerinde artış ve sıralamada yükselme söz konusudur. Fakat bu artışlar ülkeyi sıralamada, 2004 yılındaki konumuna taşıyamamıştır.

Samoa, 1998'de 0,694 ile 94'üncü sırada yer alırken, 1999'da 0,747 endeks değeriyle 70'inci sıraya yükselmiştir. 1999 yılında endeks değerindeki 0,153'lük artış, ülkeyi sıralamada 14 basamak yukarıya taşımıştır. 2000'de 0,711 ile 95'inci, 2001'de 0,701 ile 96'ıncı, 2002'de 0,715 ile 101'inci sırada yer almıştır. Samoa, 2003'te 0,775 ile tekrar 70'inci, 2004'te 0,769 ile 75'inci, 2005'te 0,776 ile 74'üncü, 2006'da 0,778 ile 75'inci ve 2007-2008 raporunda 0,785 ile 77'inci olmuştur. Endeks değerinin 2000 ve 2001 yıllarında düşmesiyle Samoa sıralamada gerilemiştir. 2002 yılında endeks değerindeki artışa rağmen sıralamadaki gerileme devam etmiştir. 2003 yılındaki endeks artışı, ülkeyi tekrar 70'li sıralara yükseltmiştir.

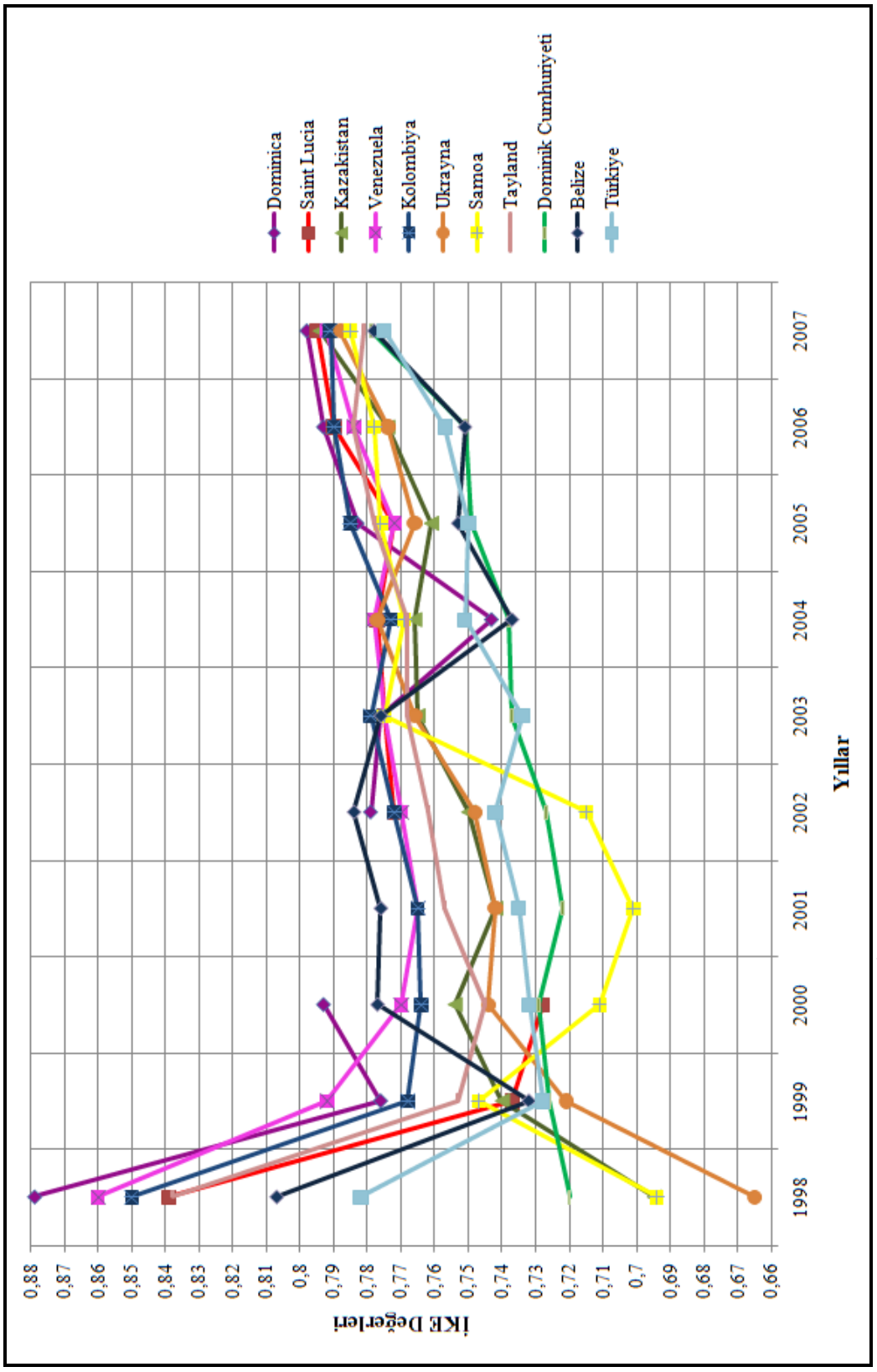
Tayland, 1998 raporunda 0,838 endeks değeriyle yüksek insani kalkınma grubunda 59'uncu sırada yer almıştır. 1999 raporunda ise endeks değerinin 0,753'e düşmesiyle orta insani kalkınma grubunda, 67'inci sıraya gerilemiştir. Tayland 2000'de 0,745 ile 76'ıncı, 2001'de 0,757 ile 66'ıncı, 2002'de 0,762 ile 70'inci, 2003'te 0,768 ile 74'üncü, 2004'te 0,768 ile 76'ıncı, 2005'te 0,778 ile 73'üncü, 2006'da 0,784 ile 74'üncü ve 2008'de 0,781 ile 78'inci sırada yer almıştır. 2001-2006 yıllarına ait raporlarda, ülke sıralamada yükselmese de endeks değeri genel olarak artış göstermiştir.

Dominik Cumhuriyeti, 1998'de 0,720 ve 1999'da 0,726 olan endeks değerleriyle 88'inci sırada yer almıştır. Ülke, 2000'de 0,729 ile 87'inci, 2001'de 0,722 ile 86'ıncı, 2002'de 0,727 ve 2003'te ise 0,737 ile 94'üncü sıradadır. 2003 yılında endeksteki 0,010'luk artış sıralamayı etkilememiştir. Domninik Cumhuriyeti 2004'te 0,738 ile 98'inci, 2005'te 0,749 ile 95'inci, 2006'da 0,751 ile 94'ncü ve 2008'de 0,779 ile 79'uncudur. Endeks değerinin 2008'de 0,028'lik artışı, ülkeyi sıralamada 15 basamak yukarıya taşımıştır. Ülkenin, 2000-2008 yılları arasındaki raporlarda endeks değeri sürekli artmıştır.

Belize, 1998 raporunda 0,807 endeks değeriyle yüksek insani kalkınma grubunda ve 63'üncü sıradadır. 1999 raporunda ise endeks değerinin 0,732'ye düşmesiyle orta insani kalkınma grubunda, 83'üncü sırada yer almıştır. Ülke 2000'de 0,777 ile 58'inci, 2001'de 0,776 ile 54'üncü, 2002'de 0,784 ile 58'inci, 2003'te 0,776 ile 67'inci sıradadır. Endeksin, 2004'te 0,737'ye düşmesiyle ülke, 99'uncu sıraya gerilemiştir. Belize, 2005'te 0,753 ile 91'inci, 2006'da 0,751 ile 95'inci, 2008'de 0,778 ile 80'inci olmuştur. Belize'nin, yıllar içindeki endeks değerlerleri incelendiğinde, inişli-çıkışlı ve düzensiz olduğu görülmektedir. Ayrıca endekslerdeki değer artışlarının süreklilik kaydetmediği dikkat çekmektedir.

İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de, Orta İnsani Kalkınma Grubunda yer alan ilk on ülkenin, 1998-2008 yılları arasındaki İKE değişimleri Grafik 2.7'de görülmektedir. İncelenen grup içindeki ülkelerden Kazakistan, Ukrayna, Samoa ve Dominik Cumhuriyeti'nin 1999 raporunda endeks değerleri yükselirken diğer, ülkelerin endeks değerleri düşmüştür. 1998 yılında yüksek insani kalkınma grubunda olan Dominica, Saint Luica, Venezüella, Kolombiya, Belize ve Tayland, 1999 raporunda İKE değerlerindeki azalmayla orta insani kalkınma grubunda yer almıştır. Orta insani kalkınma grubundaki ülkelerin yıllar içinde aldıkları endeks değerleri, yüksek insani kalkınma grubundaki ülkelere göre oldukça düzensizdir. Kolombiya, Tayland, Dominik Cumhuriyeti, 4 yıl ve üzeri zaman diliminde düzenli olarak endeks değerini arttırabilen ülkelerdir. İncelenen grup genelinde, endeks değerindeki artış ya da sıralamalardaki yükselmeler sadece birkaç yıl ile sınırlı kalmaktadır.

Grafik 2.7.: Orta İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri

Kaynak: Grafikte belirtilen yıllara ait İnsani Kalkınma Raporlarından hazırlanmıştır.

1.3. Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke İle Türkiye'nin İnsani Kalkınma Endekslerinin Karşılaştırılması

Bu bölümde, 2007-2008 İnsani Kalkınma Raporu'nda düşük insani kalkınma grubundaki ilk on ülke ve Türkiye'nin İKE ve alt endeksleri incelenmektedir. Ayrıca belirtilen ülkelerin ve Türkiye'nin son on yıldaki İKE performansları değerlendirilmektedir.

1.3.1. Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE ve Alt Endekslerinin Karşılaştırılması

Çalışmanın başında belirtildiği gibi İKE değeri, 0-0,499 arasında olan ülkeler düşük insani kalkınma grubu içinde yer almaktadır. 2007-2008 İKR'de, bu grup içinde 22 ülke bulunmaktadır. 2007-2008 İKR'de düşük insani kalkınma grubunda en yüksek İKE değeri 0,499 ile 156'ıncı sıradaki Senegal'indir. Aynı grupta Sierra Leone 0,336'lık İKE değeriyle en son sırada yer almaktadır. Raporda Düşük İnsani Kalkınma Grubunun İKE değeri 0,436, yaşam süresi 48,5, yetişkin okur-yazar oranı %54,4, birleşik okullaşma oranı %45,8 ve kişi başına düşen GSYİH 1.121$'dır. Rapora göre düşük insani kalkınma grubunun İKE'si 0,307, ömür beklentisi 19,6 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %24,2, brüt okullaşma oranı %22 ve kişi başına düşen GSYİH 8.431$ dünya ortalamasından düşüktür[97].

2007-2008 İKR'de Düşük İnsani Kalkınma Grubunda yer alan ilk on ülkenin[*] İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.5'te gösterilmektedir. Bu ülkelerdeki İKE değerleri sırasıyla, Senegal'de 0,499, Eritre'de 0,483, Nijerya'da 0,470, Tanzanya'da 0,467, Gine'de 0,456, Ruanda'da 0,452, Angola'da 0,446, Benin ve Malavi'de 0,437, Zambiya'da 0,434'tür.

---

[97] UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.231-232.

[*] İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de Düşük İnsani Kalkınma Grubunda incelenen ilk on ülkeden, Angola, Tanzanya ve Nijerya, İnsani Kalkınma Raporu 2009'da Orta İnsani Kalkınma Grubunda yer almaktadır. Bu ülkelerden özelikle Angola endeksini 0,118 arttırarak en büyük sıçramayı yapan ülkedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. UNDP, *Human Development Report 2009*, s.173.

Tablo 2.5: Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin İKE Değerleri

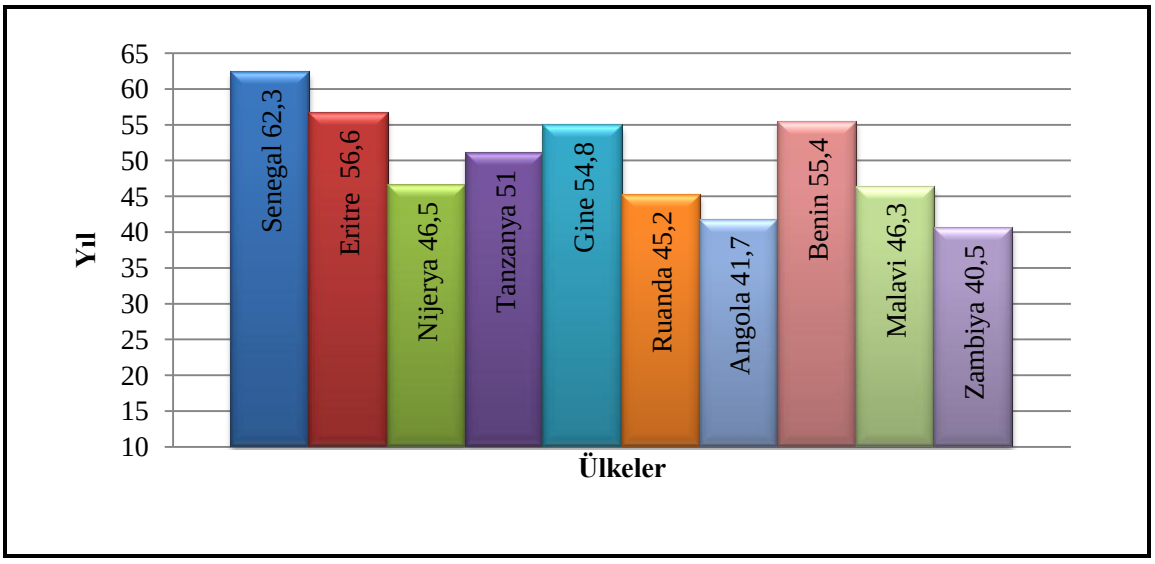
İKE S. No	Ülke	İKE Değeri	Doğumda Ömür Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
156	Senegal	0,499	62,3	39,3	39,6	1.792	0,622	0,394	0,482
157	Eritre	0,483	56,6	--	35,3	1.109	0,527	0,521	0,402
158	Nijerya	0,470	46,5	69,1	56,2	1.128	0,359	0,648	0,404
159	Tanzanya	0,467	51,0	69,4	50,4	744	0,434	0,631	0,335
160	Gine	0,456	54,8	29,5	45,1	2.316	0,497	0,347	0,524
161	Ruanda	0,452	45,2	64,9	50,9	1.206	0,337	0,602	0,416
162	Angola	0,446	41,7	67,4	25,6	2.335	0,279	0,535	0,526
163	Benin	0,437	55,4	34,7	50,7	1.141	0,506	0,400	0,406
164	Malavi	0,437	46,3	64,1	63,1	667	0,355	0,638	0,317
165	Zambiya	0,434	40,5	68,0	60,5	1.023	0,259	0,655	0,388
84	Türkiye	0,775	71,4	87,4	68,7	8.407	0,773	0,812	0,740

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.231.

2007-2008 Raporuna göre düşük insani kalkınma grubundaki en yüksek İKE değerine sahip Senegal ile Türkiye'nin İKE değerleri arasında 0,276'lık bir fark vardır. Endeksteki bu 0,276'lık fark ile grup lideri Senegal, Türkiye'nin 72 basamak altında ve 156'ıncı sırada yer almaktadır.

Belirtilen ülkeler arasında, en uzun doğumda ömür beklentisi 62,3 yıl ile Senegal'e aitken, 56,6 yıl ile Eritre ikinci, 55,4 ile Benin üçüncü sıradadır. Grafik 2.8'de görüldüğü gibi grup ülkelerinden Senegal, Eritre, Tanzanya, Gine ve Benin dışındaki ülkelerde doğumda ömür beklentisi 50 yılın altındadır. İncelenen grup içinde Zambiya 40,5 yıl ile ortalama yaşam süresi en kısa olan ülkedir. Türkiye'de ise ortalama yaşam süresi 71,4 yıldır. Ülkemizdeki ömür beklentisi, Senegal'den 9,1 yıl, Eritre'den 14,8 yıl, Benin'den ise 16 yıl daha yüksektir.

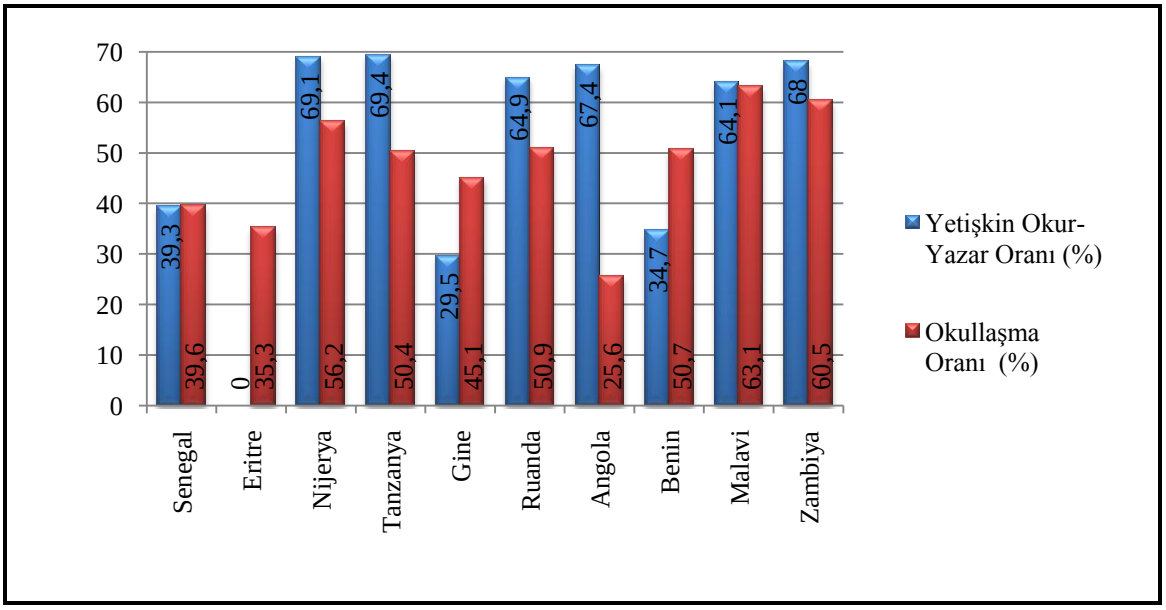
Grafik 2.8: Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Doğumda Ömür Beklentisi

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.231. (Verilerden derlenmiştir.)

Yetişkin nüfusta (15 yaş üstü) okur-yazar oranları Tanzanya, Nijerya ve Zambiya'da diğer ülkelerden yüksek olduğu Grafik 2.9'dan görülmektedir. İncelenen grupta, Gine ise %29,50 ile en düşük orana sahip ülkedir. Ülkemizdeki okur-yazar oranı (%87,4), Tanzanya'dan %18, Gine'den ise %57,9 civarlarında yüksektir.

Grafik 2.9: Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin Eğitim Verileri

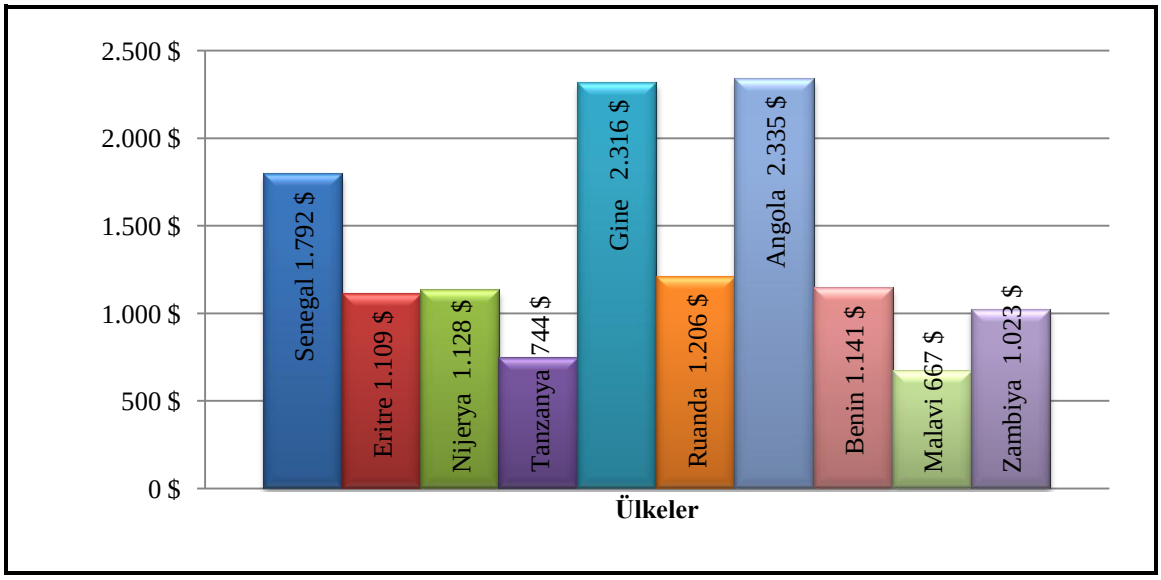

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.231. (Verilerden derlenmiştir.)

Okullaşma oranlarında, Malavi %63,1 ile grup içinde en yüksek değere sahipken, Zambiya %60,5 ile ikinci, Nijerya ise %56,2 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Angola ise

%25,6 ile grup içinde en düşük değere sahip ülkedir. Grafik 2.9'dan görüldüğü üzere Benin'de, okullaşma oranını, yetişkin okur-yazar oranından yüksektir. Ülkemizin %68,7 olan okullaşma oranı, Malavi'den %5,6, Zambiya'dan %8,2, Nijerya'dan %12,5 ve grubun en düşük yüzdesine sahip Angola'dan ise %43,1 oranında yüksektir.

Grafik 2.10: Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkede Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP$)

Kaynak: UNDP, *Human Development Report 2007-2008*, s.231. (Verilerden derlenmiştir.)

İncelenen ülkelerin tamamında kişi başına düşen GSYİH oranları Türkiye'den düşüktür. Kişi başına düşen GSYİH oranlarında, Angola 2.335$ ile birinci, Gine 2.316$ ile ikinci, Senegal 1.792$ ile üçüncüdür. 667$ ile Malavi, incelenen grup içinde kişi başına düşen GSYİH oranı en düşük olan ülkedir. Grafik 2.10'da görüldüğü gibi kişi başına düşen GSYİH, Malavi ve Tanzanya'da 1000$'ın altındadır. Ülkemizin kişi başına düşen GSYİH oranı (8.407$), Angola'dan 6.072$, Gine'den 6.091$, Senegal'den 6.615$ ve Malavi'den 7.740$ fazladır. Ayrıca, Angola, Gine ve Senegal'in kişi başına düşen GSYİH oranlarının toplamı, Türkiye'den düşüktür.

1.3.2. Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ile Türkiye'nin Son On Yıl İçindeki İKE Değerlerinin Karşılaştırılması

2007-2008 İnsani Kalkınma Raporu'na göre düşük insani kalkınma grubunda sıralamadaki ilk on ülkeyle Türkiye'nin son on yıl içindeki İKE değerleri Tablo 2.6'da belirtilmektedir.

Tablo 2.6: Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülke ve Türkiye'nin On Yıllık İKE Değerleri

	1998 İKR		**1999 İKR**		**2000 İKR**		**2001 İKR**		**2002 İKR**		**2003 İKR**		**2004 İKR**		**2005 İKR**		**2006 KR**		**07-08 İKR**	
	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri	Sıra	İKE Değeri
Senegal	158	0,342	153	0,426	155	0,416	145	0,423	154	0,431	156	0,430	157	0,437	157	0,458	156	0,460	156	0,499
Eritre	168	0,275	167	0,346	159	0,408	148	0,416	157	0,421	155	0,446	156	0,439	161	0,444	157	0,454	157	0,483
Nijerya	142	0,391	146	0,456	151	0,439	136	0,455	148	0,462	152	0,463	151	0,466	158	0,453	159	0,448	158	0,470
Tanzanya	150	0,358	156	0,421	156	0,415	140	0,436	151	0,440	160	0,400	162	0,407	164	0,418	162	0,430	159	0,467
Gine	167	0,277	161	0,398	162	0,394	150	0,397	159	0,414	157	0,425	160	0,425	156	0,466	160	0,445	160	0,456
Ruanda			164	0,379	164	0,382	152	0,395	162	0,403	158	0,422	159	0,431	159	0,450	158	0,450	161	0,452
Angola	156	0,344	160	0,398	160	0,405	146	0,422	161	0,403	164	0,377	166	0,381	160	0,445	161	0,439	162	0,446
Benin	145	0,378	155	0,421	157	0,411	147	0,420	158	0,420	159	0,411	161	0,421	162	0,431	163	0,428	163	0,437
Malavi	161	0,334	159	0,399	163	0,385	151	0,397	163	0,400	162	0,387	165	0,388	165	0,404	166	0,400	164	0,437
Zambiya	146	0,378	151	0,431	153	0,420	143	0,427	153	0,433	163	0,386	164	0,389	166	0,394	165	0,407	165	0,434
Türkiye	69	0,782	86	0,728	85	0,732	82	0,735	85	0,742	96	0,734	88	0,751	94	0,750	92	0,757	84	0,775

Kaynak: Tablo içinde belirtilen yıllara ait İKR'lerden derlenerek hazırlanmıştır.

Senegal, 1998'de 0,342 ile 158'inci, 1999'da 0,426 ile 153'üncüdür. 1999 yılında endeks değerindeki 0,084'lük artışla ülke sıralamada 5 basamak yükselmiştir. 2000'de 0,416 ile 155'inci, 2001'de 0,423 ile 145'inci, 2002'de 0,431 ile 154'üncü, 2003'te 0,430 ile 156'ıncıdır. Senegal, 2001'de endeks değerindeki 0,007'lik artışla sıralamada 10 basamak yükselmiş, 2002'de ise endeksteki 0,008'lik artışa rağmen sıralamada 9 basamak gerilemiştir. Ülke, 2004 ve 2005'te 0,437 ve 0,458 ile 157'inci, 2006 ve 2007-2008 raporlarında, 0,460 ve 0,499 ile 156'ıncı sırada yer almıştır.

Eritre, 1998 raporunda 0,275 endeks değeriyle 168'inci sırada yer alırken, 1999'da 0,346'ya yükselen endeksle sıralamada sadece 1 basamak yükselmiş ve 167'inci sırada yer almıştır. Ülke, 2000'de 0,408 ile 159'uncu, 2001'de 0,416 ile 148'inci, 2002'de 0,421 ile 157'inci ve 2003'de 0,446 ile 155'incidir. 2000-2003 yılları arasındaki, 4 raporda da ülkenin İKE'si artış göstermiştir, fakat bu artış sıralamaya aynı şekilde yansımamıştır. Eritre, 2004'te 0,439 ile 156'ıncı, 2005'te 0,444 ile 161'inci, 2006'da 0,454 ve 2008'de 0,483 ile 157'inci sırada yer almıştır. 2005 raporunda endeksin, yükselmesine karşın, ülke sıralamada gerilemiştir.

Nijerya, 1998'de 0,391 endeks değeriyle 142'inci, 1999'da 0,456 ile 146'ıncı sıradadır. Endeks değerindeki bu artış, ülkeyi sıralamada üst sıralara taşımaya yetmemiştir. Ülke, 2000'de 0,439 ile 151'inci, 2001'de 0,455 ile 156'ıncı, 2002'de 0,462 ile 148'inci, 2003'te 0,463 ile 152'inci ve 2004'te 0,466 ile 151'inci sırada yer almıştır. 2001-2004 raporlarında endeks değerleri sürekli artmış, fakat bu artış sıralamada yükselmeyi getirmemiştir. Ayrıca bu yıllarda endekste yakalanan yükselme serisi 2005 ve 2006 yıllarında bozulmuştur. Nijerya, 2005'te 0,453 ile 158'inci, 2006'da 0,448 ile 159'uncu sırada yer almıştır. Ülke, 2008 yılında ise 0,470 endeks değeriyle 158'inci sırada bulunmaktadır.

Tanzanya, 1998'de 0,358 endeks değeriyle 150'inci sıradayken, 1999'da 0,421'e yükselen endeks değerine rağmen 156'ıncı sıraya gerilemiştir. 2000 yılında ise endeks 0,415'e düşmüş, fakat ülkenin sıralamadaki yeri değişmemiştir. Ülke 2001'de 0,436 ile 140'ıncı, 2002'de 0,440 ile 151'inci ve 2003'te 0,400 ile 160'ıncı sıradadır. Ülkenin 2002 yılındaki endeks artışına rağmen sıralamada, 11 basamak gerilemesi dikkat çekmektedir. 2003'te ise endeks değerindeki 0,040'lık düşüş, 10 basamaklık gerilemeyi getirmiştir. Ülke böylece iki yıl içinde sıralamada toplam 21 basamaklık ciddi bir düşüş yaşamıştır. Tanzanya, 2004'te 0,407 ile 162'nci, 2005'te 0,418 ile 164'üncü, 2006'da 0,430 ile

162’inci ve 2008’de 0,467 ile l59’uncu sırada yer almaktadır. 2004-2008 yılları arasındaki raporlarda ülkenin endeks değeri yükselmiştir.

Gine, 1998 yılında 0,277 olan endeks değeriyle 167’inci sıradayken, 1999’da endeks değerinin 0,398’e yükselmesiyle 161’inci sırada yer almıştır. Ülke, 2000’de 0,394 ile 162’inci, 2001’de 0,397 ile 150’inci, 2002’de 0,414 ile 159’uncu, 2003’de 0,425 ile 157’inci, 2004’de 0,425 ile 160’ıncı, 2005’te 0,466 ile 156’ıncıdır. 2000-2005 yılları arasında düzenlenen raporlarda ülkenin endeksi 2004 raporu hariç her yıl artmıştır. Gine, 2006 ve 2007-2008 raporlarında 0,445 ve 0,456 endeks değerleriyle sıralamada 160’ıncıdır.

Ruanda, 1999’da 0,379 ve 2000’de 0,382 ile 164’üncü, 2001’de 0,395 ile 152’inci, 2002’de 0,403 ile 162’inci, 2003’te 0,422 ile 158’inci, 2004’te 0,431 ile 159’uncudur. Ülkenin 1999 ve 2004 yılları arasında düzenlenen raporlarda endeks değeri sürekli artmış, fakat bu artış sıralamaya yansımamıştır. Ülke, 2005 ve 2006’da 0,450 ile 159’uncu ve 158’inci, 2007-2008 raporunda 0,452 ile 161’inci olmuştur. 2006’da Ruanda’nın endeks değeri sabit kalmasına rağmen, ülke sıralamada bir basamak yükselmiştir. 2007-2008 raporunda ise ülke yükselen endekse rağmen sıralamada 3 basamak gerilemiştir.

Angola, 1998’de 0,344 ile 156’ıncı, 1999’da 0,398 ve 2000’de 0,405 ile 160’ıncı, 2001’de 0,422 ile 146’ıncıdır. Ülke, 1999 ve 2000’de endeks değerini arttırırken, sıralamada yükselmemiştir. 2001 yılındaki endeks artışı, ülkeyi sıralamada 14 basamak yukarıya taşımıştır. 2002’de 0,403 ile 161’inci, 2003’te 0,377 ile 164’üncü olan ülkenin 2 yıl üst üste endeks değeri düşmüştür. Angola, 2004’te 0,381 ile 166’ıncı, 2005’te 0,445 ile 160’ıncı, 2006’da 0,439 ile 161’inci ve 2008’de 0,446 ile 162’inci sırada yer almıştır. 2004 ve 2008 yılları arasındaki 4 raporda, ülkenin endeksi sadece 2006’da değer kaybı yaşamıştır.

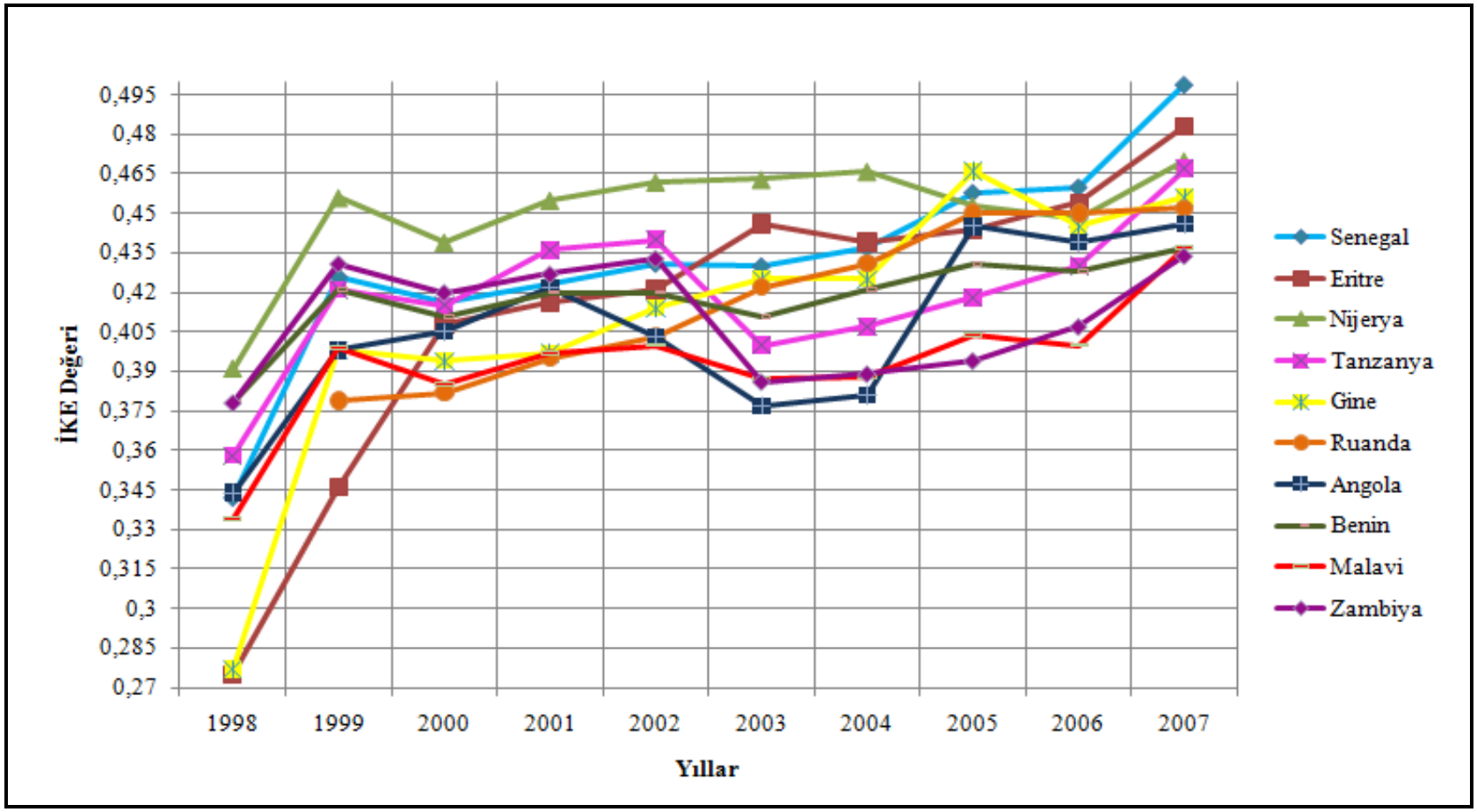
Benin, 1998 yılında 0,378 endeks değeriyle 145’inci, 1999’da 0,421 ile 155’inci sıraya düşmüştür. 1999’da endeks değerindeki 0,043’lük artışa rağmen ülkenin sıralamada 10 basamak gerilemesi dikkat çekmektedir. Ülke, 2000’de, 0,411 ile 157’inci, 2001 ve 2002’de 0,420 ile 147’inci ve 158’inci, 2003’te 0,411 ile 159’uncu, 2004’te 0,421 ile 161’inci, 2005’te 0,431 ile 162’inci, 2006’da 0,428 ve 2008’de 0,437 ile 163’üncüdür. Benin’in 2001 ve 2002’de endeks değeri sabit kalırken sıralamada 11 basamak geriye düşmüştür. Ülkenin endeks değeri, sadece 2004 ve 2005 raporlarında üst üste artmıştır.

Diğer yıllarda endeks değeri inişli çıkışlı bir görüntü çizmektedir. Ülke endeks artışında bir istikrar yakalayabilmiş değildir.

Malavi, 1998'de 0,334 ile 161'inci, 1999'da 0,399 ile 159'uncu sırada yer almıştır. 1999 yılında endeksteki 0,065'lik artış, ülkeyi sıralamada 2 basamak yükseltmiştir. Ülke, 2000'de 0,385 ile 163'üncü, 2001'de 0,397 ile 151'inci, 2002'de 0,400 ile 163'üncü, 2003'te 0,387 ile 162'inci, 2004 ve 2005 yıllarında, 0,388 ve 0,404 ile 165'inci, 2006'da 0,400 ile 166'ıncı ve 2008'de 0,437 ile 164'üncü sıradadır. Ülkenin yıllara göre İKE değerleri incelendiğinde, artışın sürekli olmadığı ve hemen hemen her 2 yılda bir endeksin değer kaybettiği görülmektedir.

Zambiya, 1998'de 0,378 endeks değeriyle 146'ıncı, 1999'da 0,431 ile 151'inci olmuştur. 1999 yılında endeks değerindeki 0,053'lük artışa rağmen, Zambiya sıralamada 5 basamak gerilemiştir. Ülke, 2000'de 0,420 ile 153'üncü, 2001'de 0,427 ile 143'üncü, 2002'de 0,433 ile 153'üncü ve 2003'te 0,386 endeks değeriyle 163'üncü sıradadır. Zambiya, 2001 yılındaki endeks artışıyla sıralamada yükselirken, 2002'deki endeks artışına rağmen sıralamada gerilemiştir. Ülke, 2004'te 0,389 ile 164'üncü, 2005'te 0,394 ile 166'ıncı, 2006'da 0,407 ve 2008'de 0,434 ile 165'incidir. 2004 ve 2008 yılları arasında düzenlenen raporlarda ülkenin endeks değeri sürekli artış göstermiş ve ülke 4 yıllık bir gelişme serisi yakalamıştır. Yakalanan bu 4 yıllık gelişme serisinin sonucunda endeks değeri, 2002'deki endeks değerinden sadece 0,001 puan fazladır. Dolayısıyla Zambiya, 2003'te yaşadığı endeks değeri kaybını ancak dört yıllık bir yükselme serisiyle kapatabilmiştir.

Grafik 2.11.: Düşük İnsani Kalkınma Grubundaki İlk On Ülkenin On Yıllık İKE Değerleri

Kaynak: Grafikte belirtilen yıllara ait İnsani Kalkınma Raporlarından hazırlanmıştır.

İnsani Kalkınma Raporu 2007-2008'de, Düşük İnsani Kalkınma Grubunda yer alan ilk on ülkenin, 1998-2008 yılları arasındaki İKE değişimleri Grafik 2.11'de görülmektedir. İncelenen ülkelerden hiç birinin İKE değerleri, son on yılda 0,500'ü geçememiş ve ülkeler düşük insani kalkınma düzeyinde kalmıştır. Grup genelindeki ülkelerin İKE değerlerinde, istikrarlı bir artış söz konusu değildir. Ancak Senegal ve Eritre'nin İKE değerlerindeki artış, gruptaki diğer ülkelere göre daha düzenlidir. Ayrıca her iki ülke de, gelecek yıllarda orta insani kalkınma grubuna yükselmeye adaydır. On yıllık zaman diliminde ülkemizin, en düşük İKE değeri 1999 yılında 0,728'dir. Türkiye, incelenen bu on yıllık zaman diliminde, orta insani kalkınma düzeyindedir.

2. Türkiye'de İnsani Kalkınma Düzeyi'nin Bölgelere Göre İncelenmesi

Daha önceki başlıkta ülkemizin kalkınma düzeyi, ülke genelinde değerlendirilerek seçilmiş ülkelerle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın bu kısmında ise Türkiye'nin insani kalkınma düzeyi, ülke içinde araştırılmakta ve bölgelerimizdeki illerinin İKE'leri ve alt endeksleri incelenmektedir. Ülke içindeki kalkınma düzeyinin araştırıldığı bu kısım üç ayrı başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta Türkiye'deki insani kalkınma çalışmaları hakkında genel bilgi verilmektedir. İkinci başlıkta ülkemizin kalkınmışlık düzeyi, bölgelerdeki illere göre incelenmektedir. Bölgedeki iller birbirleriyle karşılaştırıldığında, bölge içinde kalkınma farklılıkları olduğu görülmektedir. Üçüncü başlıkta ise ülkemizdeki bölgesel kalkınma farklılıkları konusu üzerinde durulmaktadır.

2.1. Türkiye'deki İnsani Kalkınma Girişimleri

BMKP tarafından düzenlenen İKR'ler, hükümetlerce uygulanan sosyal ve ekonomik politikaların sonuçlarını değerlendirirken, diğer ülkelerle karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca ülkelerin başarılı ve başarısız olduğu alanların tespitinde önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye, "beşeri kalkınma ya da insani kalkınma" kavramına yabancı bir ülke değildir. BMKP'nın 1990 yılında düzenlediği İKR'den çok daha önce beşeri kalkınma için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ülkemiz, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bir değişim süreci içine girmiştir. Bu değişim, ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere toplumun tüm yaşam öğelerini içermektedir. Cumhuriyetin ilanıyla, ekonomik kalkınma girişimleri, yasalar karşısında kadın-erkek eşitliği, kadınların seçme ve seçilme haklarıyla

siyasete katılımı sağlanmış ve eğitime verilen önemle çağdaş ve nitelikli toplum için gerekli düzenlemeler yapılmıştır[98].

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ve 1930'lu yıllarda, ekonomik ve toplumsal gelişmenin ancak eğitimle sağlanılacağı düşünülmüştür. Bu dönemde eğitim ve öğretime özel bir önem verilmiştir[99]. Köylü nüfusunun çoğunlukta olduğu toplumda, eğitim, sağlık, kadın-erkek eşitliği gibi alanlarda büyük ilerlemeler sağlanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarındaki olumsuz koşullara rağmen, ülke çapında ilköğretim seferberliği başarıyla yürütülmüştür[100]. Ayrıca siyasi ve toplumsal açıdan kadın hakları yasalarla koruma altına alınmıştır[*].

1935-1945 yılları arasında eğitim ve öğretimde önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1935 yılında %20,4 olan okuma yazma oranı, 1945 yılında %30,2'ye yükselmiştir. Eğitim alanındaki bir diğer önemli gelişme ise ilkokul sayısının %100'den fazla artması ve bu artışla köylerdeki okul sayısının yükselmesidir. 1935-36 ders yılında mesleki ve teknik okullarda 9,2 bin olan öğrenci sayısı, 1945-46 öğretim yılında 54,2 bine çıkmıştır. Aynı dönemlerde yüksek okul ve üniversitelerdeki artış, %165 dolayında olmuştur[101]. Ülke bu dönemde ilkokuldan üniversiteye, tam anlamıyla bir eğitim seferberliğine girmiştir.

1947 yılından itibaren karayolu yatırımlarına ağırlık verilerek, bölgeler arasında ekonomik bütünleşme sağlanmaya çalışılmıştır. 1950'li yıllarda insani gelişmeden ziyade altyapı projeleri (hidro elektrik santralleri, sulama şebekeleri, vd.) üzerinde durulmuştur[102]. Karayolu ve altyapı çalışmalarının insani gelişme üzerinde dolaylı olarak olumlu etkileri olmuştur. Çünkü karayolları çalışmalarıyla iletişim, insan mobilitesi ve bölgeler arasındaki ekonomik bütünleşme artmıştır. Su ve elektrik şebekelerinin düzenlenmesi ise eğitim, sağlık ve ekonomik faaliyetlere hız kazandırmıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinde, askeri darbeyle, hükümet feshedilmiştir. Darbe sonucunda demokratik yönetim sekteye uğramıştır[103]. 1960 yılında Başbakanlığa bağlı Devlet

---

[98] Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.37-38.

[99] Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s.51.

[100] Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), *İnsani Gelişme Raporu Türkiye 1997*, Boyut, İstanbul, 1998, s.3-4.

[*] Ülkemizde kadınlara, millet vekili seçme ve seçilme hakkı 1934 yılında tanınmıştır, konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Muammer Aydın, "Atatürk Devrimleri ve Kadın", <http://www.istanbulbarosu.org.tr/yayinlar/konusmalar/46.pdf> (10.02.2010)

[101] Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s.82.

[102] TESEV, *İnsani Gelişme Raporu Türkiye 1997*, s.4.

[103] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi, 4. bsk, Ankara, 2008, s.85-96.

Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Kurumun görevi ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların ve hedeflerin belirlenmesinde, hükümetlere danışmanlık yapmaktır[104]. DPT'nin hazırladığı beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlar tarafından belirlenen hedefler, sosyal gelişmeleri şekillendirmiştir. Hazırlanan plan ve programlarla, dönemin hükümetlerine kalkınma atılımları için yol haritaları hazırlanmıştır[105].

12 Mart 1971 tarihinde asker, hükümete muhtıra vermiş ve dönemin başbakanı istifa etmiştir[106]. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve enflasyon, siyasi istikrarsızlık ve sosyal huzursuzluğa sebep olmuştur. Ekonomi ve eğitimin olumsuz etkilendiği 1970'li yıllarda ülkemiz eksi yönde büyümüştür[107].

12 Eylül 1980 tarihinde bir askeri darbe daha yaşanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kapatılmıştır. Birçok siyasi parti başkanı gözaltına alınmıştır. Böylece demokratik sürecin işlemesi ülkemizde üçüncü kez sekteye uğramıştır[108]. 1980'li yıllarda ekonomide geciken reformlarla bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ekonominin liberalleşmesiyle devletin ekonomiye müdahalesi azalmış, özel kesimin ekonomik faaliyet oranı artmıştır. Enflasyonla tam anlamıyla mücadele edilemediği bu dönemde gelir dağılımı eşitsizlikleri artmış, ülkemizin zengin ve fakir bölgeleri arasındaki açık büyümüştür[109].

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren eğitimden altyapıya birçok alanda kalkınma atılımında bulunmuştur. Demokratik ülke yönetimi, askeri müdahalelerle dönem dönem sekteye uğratılmasına rağmen, Türk toplumu demokratik yönetimi benimsemiştir. Tüm bu gelişim ve değişimler insani kalkınmanın toplumca benimsendiğini göstermektedir.

2.2. Türkiye'de İnsani Kalkınmanın Bölgelerdeki İllere Göre Analizi

1941 yılında Ankara'da düzenlenen Birinci Coğrafya Kongresi'nde, ülkemizin yeryüzü şekilleri, iklim, ulaşım ve bitki örtüsü gibi özellikleri göz önünde tutularak coğrafi

---

[104] DPT, "1960 Sonrası Dönemde Planlama ve Devlet Planlama Teşkilatı", <http://www2.dpt.gov.tr/must /tarihce.asp> (18.06.2009)
[105] TESEV, *İnsani Gelişme Raporu Türkiye 1997*, s.4.
[106] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi*…, s.191-194.
[107] TESEV, *İnsani Gelişme Raporu Türkiye 1997*, s.4.
[108] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi*…, s.263-270.
[109] TESEV, *İnsani Gelişme Raporu Türkiye 1997*, s.4.

bölgeleri belirlenmiştir. Böylece ülkemiz, Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri olmak üzere yedi bölgeye ayrılmıştır[110].

Ülkemizdeki bölgelerin gelişmişlik düzeyleri, bölgelerdeki illerin İKE ve alt endeksleriyle değerlendirilmektedir. İncelemede kullanılan İKE ve alt endekslerin verileri İnsani Kalkınma Raporu Türkiye 2004'ten alınmıştır. İlgili rapor 2004 yılına ait olmasına karşın, İKE ve alt endekslerin elde edildiği veriler 2000 yılına aittir.

2.2.1. Marmara Bölgesi

Yaklaşık 67.300 km^2 yüzölçümüne sahip olan Marmara Bölgesi'nin toprakları Türkiye'nin %8,5'ini oluşturmaktadır. Marmara Bölgesi, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu'dan sonra en küçük bölgesidir. Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan[111] bölgede, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Yalova, Bilecik, Çanakkale ve Balıkesir olmak üzere on bir il bulunmaktadır. Bölgedeki illerin İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.7'de belirtilmiştir.

Tablo 2.7: Marmara Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri

	İnsani Gelişme Endeksi İKE	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (+14)	Birleşik İlk-Orta Öğretim Brüt Okullaşma Oranı %	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
Kocaeli	0,869	73,8	91,8	99,2	16.536	0,813	0,942	0,853
Yalova	0,838	72,4	92,9	100,3	10.209	0,789	0,954	0,772
İstanbul	0,837	72,4	93,2	100,3	9.664	0,791	0,956	0,763
Bursa	0,829	75,2	91,3	95,6	7.640	0,837	0,927	0,724
Sakarya	0,817	75,1	90,3	95,0	6.462	0,836	0,918	0,696
Tekirdağ	0,800	69,2	92,9	97,4	7.467	0,737	0,944	0,720
Balıkesir	0,792	72,6	87,6	93,7	6.169	0,793	0,869	0,688
Bilecik	0,790	68,4	91,5	93,2	7.706	0,724	0,920	0,725
Çanakkale	0,782	67,6	89,3	95,8	7.583	0,710	0,914	0,722
Kırklareli	0,773	61,8	92,9	97,7	9.564	0,613	0,945	0,761
Edirne	0,769	65,0	88,8	95,7	7.907	0,667	0,911	0,729

Kaynak: UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, Ankara, 2004, sf.64-65.

[110] <http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'nin_B%C3%B6lgeleri> (11.04.2009)
[111] *Meydan Larousse*, Cilt 13, 1992, s.178-179.

Marmara Bölgesindeki illerin İKE değerleri, diğer bölge illerinin İKE değerlerinden çok daha yüksektir. Bölge, ortalama 0,808 İKE değeriyle, yüksek insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Ülkemizdeki, ticaret, sanayi ve kültürün lokomotif şehirleri bu bölgenin sınırlarındadır. Bu sebeple bölgenin İKE ve alt endeks değerleri, ülke ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Türkiye'nin en yüksek İKE değerlerine sahip olan ilk dört şehri, Kocaeli (0,869), Yalova'da (0,838), İstanbul (0,837) ve Bursa (0,829) Marmara Bölgesi'nde yer almaktadır. Sakarya 0,817 ve Tekirdağ 0,800 endeks değerleriyle bölgenin yüksek insani kalkınma grubundaki diğer illeridir. Bölgenin en düşük İKE değerleri sırasıyla, Çanakkale'de 0,782, Kırklareli'de 0,773 ve Edirne'de 0,769'dur. Bölgede İKE'si, en yüksek (Kocaeli) ve en düşük (Edirne) olan iller arasında 0,100'lük bir fark vardır. Bu farkın oluşmasında, ortalama yaşam süresi ve kişi başına düşen GSYİH oranları etkili olmuştur. Bu verilere göre bölgede 6 il yüksek insani kalkınma, 5 il de orta insani kalkınma grubundadır.

Marmara bölgesinde ortalama yaşam süresi 70,3 yıldır. Bursa, Sakarya ve Kocaeli'de ortalama yaşam süresi diğer illere göre yüksektir. Bu illerdeki ortalama ömür süreleri, Marmara Bölgesi'nin ve Türkiye'nin en yüksek oranlarıdır. Ortalama yaşam süresi bakımından Balıkesir İstanbul ve Yalova illeri de ülke sıralamasında üst basamaklarda yer almaktadır. Ortalama yaşam süresi kısa olan iller, Çanakkale'de 67,6 yıl, Edirne'de 65 yıl ve Kırıkkale'de 61,8 yıldır. Bu illerin doğumda yaşam beklentisi süreleri bölge ortalamasından, Bilecik'de 1,9 yıl, Çanakkale'de 2,7 yıl, Edirne'de 5,3 yıl ve Kırıkkale'de 8,5 yıl kısadır. Kırklareli bölgenin en düşük ömür beklentisi süresine sahiptir.

Bölge genelinde ortalama okur-yazar oranı yaklaşık olarak %91,1'dir. Bu oran Türkiye ortalamasından çok yüksektir. Bölgedeki illerin yetişkin okur-yazar oranları incelendiğinde İstanbul, Yalova, Tekirdağ, Kırklareli ve Kocaeli illerinde yüksek olduğu görülmektedir. Bu illerdeki yetişkin okur-yazar oranları, hem bölge hem de ülke sıralamasında üst basamaklarda yer almaktadır. Okur-yazar oranlarının düşük olduğu iller, Çanakkale'de %89,3, Edirne'de %88,8 ve Balıkesir'de %87,6'dır. Bu illerdeki okur-yazar oranları, her ne kadar bölge ortalamasının altında olsa da ülke genelinde üst sıralarda yer almaktadır.

Bölgedeki ortalama ilk-orta öğretim okullaşma oranı yaklaşık olarak %96,7'dir. Bu oran Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. İstanbul, Yalova ve Kocaeli illerinde birleşik okullaşma oranları, diğer bölge illerinden yüksek olduğu görülmektedir. Bu illerdeki

okullaşma oranları ülke genelinde de üst sıralarda yer almaktadır. Çanakkale, Edirne ve Bursa illerindeki ilk-orta öğretim okullaşma oranları birbirlerine oldukça yakındır. Bölgenin en düşük okullaşma oranları, Sakarya'da %95, Balıkesir'de %93,7 ve Bilecik'te %93,2'dir. Sakarya, Balıkesir ve Bilecik'in okullaşma oranları bölge ortalamasının altında olmasına karşın, ülke geneline göre yüksektir.

Marmara Bölgesi'nde ortalama kişi başına düşen GSYİH 8.809$'dır. Bölgede en yüksek kişi başına düşen GSYİH oranları Kocaeli, Yalova ve İstanbul illerindedir. Ülkemizin ve bölgenin en yüksek kişi başına düşen GSYİH'sı 16.536$ ile Kocaeli'ye aittir. Bölgenin en düşük kişi başına düşen GSYİH oranları, Tekirdağ'da 7.467$, Sakarya'da 6.462$ ve Balıkesir'de 6.169$'dır. Bu illerin kişi başına düşen GSYİH değerleri bölge ortalamasından, Tekirdağ'da 1.342$, Sakarya'da 2.347$ ve Balıkesir'de 2.640$ düşüktür

2.2.2. Ege Bölgesi

Yaklaşık 79.140 km^2 yüzölçümüne sahip olan Ege Bölgesi'nin toprakları Türkiye'nin %10,2'sini oluşturmaktadır[112]. Ege Bölgesi'nde, İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla, Uşak, Kütahya ve Afyonkarahisar olmak üzere 8 il bulunmaktadır. Bölgedeki illerin İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.8'de belirtilmiştir.

Tablo 2.8: Ege Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri

	İnsani Gelişme Endeksi İKE	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (+14)	Birleşik İlk-Orta Öğretim Brüt Okullaşma	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
İzmir	0,829	72,2	91,5	99,1	9.415	0,787	0,940	0,759
Muğla	0,823	72,0	92,5	93,3	9.307	0,783	0,928	0,757
Denizli	0,784	71,9	88,8	87,1	6.143	0,781	0,882	0,687
Aydın	0,782	72,7	86,8	82,9	6.417	0,795	0,855	0,695
Manisa	0,780	71,0	85,5	86,9	7.204	0,767	0,860	0,714
Uşak	0,751	69,6	86,3	89,4	4.480	0,744	0,873	0,635
Kütahya	0,732	67,0	88,1	77,3	4.937	0,701	0,845	0,651
Afyonkarahisar	0,715	68,1	87,4	71,2	3.779	0,718	0,820	0,606

Kaynak: UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, sf.64-65.

Ege Bölgesi'ndeki illerin İKE değerleri, Marmara Bölgesi'nden sonra en yüksek olan bölgedir. Bölge, ortalama 0,774 İKE değeriyle orta insani kalkınma grubunda yer

[112] *Meydan Larousse*, Cilt 6, 1992, s.104-106.

almaktadır. Bölgede, İzmir, Muğla ve Denizli İKE değerleri yüksek olan illerdir. İzmir ve Muğla illerinin yetişkin okur-yazar, birleşik okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranları bölgedeki diğer illerin oranlarından oldukça yüksektir. Bu sebeple İzmir ve Muğla'nın eğitim ve GSYİH endeks puanları yükselmiş ve her iki il de yüksek insani kalkınma grubunda yer almıştır. Manisa, Aydın ve Denizli illeri yetişkin okur-yazar, birleşik okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranlarını yükseltmeleri durumunda önümüzdeki yıllarda yüksek insani kalkınma grubunda yer alacakları muhakkaktır. Bölgenin en düşük İKE değerleri sırasıyla, Uşak'ta 0,751, Kütahya'da 0,732 ve Afyonkarahisar'da 0,715'tir. Bölgede İKE'si, en yüksek (İzmir) ve en düşük (Afyonkarahisar) olan iller arasında 0,114'lük bir fark vardır. Bu farkın oluşmasında, birleşik ilk-orta öğretim okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranları etkili olmuştur. Bölgede, 2 il yüksek insani kalkınma düzeyinde, 6 il de orta insani kalkınma düzeyindedir.

Bölgede ortalama yaşam süresi 70,5 yıldır. Aydın, İzmir ve Muğla'da ortalama yaşam süresi diğer illere göre yüksektir. Aydın, İzmir ve Muğla'daki ortalama yaşam süreleri birbirlerine çok yakın olmakla birlikte ülke genelinde üst sıralarda yer almaktadır. Ortalama yaşam süresi kısa olan iller, Uşak'ta 69,6 yıl, Afyonkarahisar'da 68,1 yıl ve Kütahya'da 67 yıldır. Ortalama yaşam süresi bölge ortalamasından, Afyonkarahisar'da 2,4 yıl ve Kütahya'da 3,5 yıl kısadır. Ege Bölgesi'nin doğumda yaşam beklentisi oranları Türkiye genelinden yüksektir.

Ege Bölgesi'nde ortalama okur-yazar oranı yaklaşık olarak %88,3'tür. Bölge illerinin tamamında okur-yazar oranı %85'in üzerindedir. Bölgede en yüksek yetişkin okur-yazar oranları Muğla, İzmir ve Denizli illerindedir. Muğla ve İzmir'deki okur-yazar oranları birbirlerine nispeten yakın olmasına karşın, Muğla ile Denizli arasında belirgin bir farklılık vardır. Ayrıca Muğla ve İzmir'in okur-yazar oranları Türkiye sıralamasında üst basamaklarda yer almaktadır. Bölgenin en düşük okur-yazar oranları, Aydın'da %86,8, Uşak'ta %86,3 ve Manisa'da %85,5'tir. Okur-yazar oranları bölge ortalamasından, Aydın'da %1,5, Uşak'ta %2 ve Manisa'da %2,8 oranlarında düşüktür. Bu illerdeki okur-yazar oranları, bölge sıralamasının altlarında, ülke sıralamasının ise ortalarındadır.

Bölgede ortalama ilk-orta öğretim okullaşma oranı yaklaşık olarak %85,9'dur. Bölgenin en yüksek ilk-orta öğretim okullaşma oranları, İzmir, Muğla ve Uşak illerindedir. İzmir ülke genelinde üst sıralarda yer almaktadır. Bölgenin en düşük okullaşma oranları, Aydın (%82,9), Kütahya (%77,3) ve Afyonkarahisar (%71,2) illerindedir. Bu illerdeki

birleşik okullaşma oranları bölge ortalamasından, Aydın'da %3, Kütahya'da %8,6 ve Afyonkarahisar'da %14,7 oranlarında düşüktür. Özellikle Afyonkarahisar'daki birleşik okullaşma oranı, bölge ortalamasının oldukça altındadır. Bu ildeki okullaşma oranının yükselmesi, bölge ortalamasını da olumlu etkileyecektir.

Ege Bölgesi'nde, kişi başına düşen GSYİH ortalaması 6.460$'dır. Bölgede en yüksek kişi başına düşen GSYİH oranları, İzmir, Muğla ve Manisa illerindedir. İzmir ve Muğla illerinin kişi başına düşen GSYİH'ları, ülke sıralamasında da üst sıralarda yer almaktadır. Bölgenin en düşük kişi başına düşen GSYİH oranları, Kütahya'da 4.937$, Uşak'da 4.480$ ve Afyonkarahisar'da 3.779$'dır. Bu illerin kişi başına düşen GSYİH oranları bölge ortalamasından, Kütahya'da 1.523$, Uşak'ta 1.980$ ve Afyonkarahisar'da 2.681$ düşüktür. İzmir'in kişi başına düşen GSYİH oranı, yaklaşık olarak Uşak'ın 2, Afyonkarahisar'ın 2,5 katıdır.

2.2.3. Akdeniz Bölgesi

Akdeniz Bölge'sinin yüz ölçümü yaklaşık olarak 118.200 km^2'dir. Bölge ülke topraklarının yaklaşık %15'ini oluşturmaktadır. Ayrıca yüz ölçümü bakımından ülkemizin dördüncü büyük bölgesidir[113]. Bölgede Antalya, Mersin, Adana, Hatay, Burdur, Isparta, Osmaniye ve Kahramanmaraş olmak üzere sekiz il mevcuttur. Bölgedeki illerin İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.9'da belirtilmiştir.

Tablo 2.9: Akdeniz Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri

	İnsani Gelişme Endeksi İKE	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (+14)	Birleşik İlk-Orta Öğretim Brüt Okullaşma	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
Antalya	0,788	71,2	91,9	86,6	6.371	0,770	0,901	0,693
Mersin	0,757	66,7	88,7	81,7	7.215	0,694	0,863	0,714
Adana	0,751	64,3	85,9	93,5	7.191	0,656	0,884	0,714
Hatay	0,747	68,0	84,3	89,8	5.366	0,716	0,861	0,665
Burdur	0,746	65,2	89,4	87,2	5.970	0,670	0,887	0,683
Isparta	0,724	66,3	91,8	69,6	4.611	0,688	0,844	0,639
Osmaniye	0,699	64,3	85,0	86,0	3.414	0,655	0,853	0,589
Kahramanmaraş	0,674	60,4	81,6	78,4	4.224	0,590	0,806	0,625

Kaynak: UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, sf.64-65.

[113] *Meydan Larousse*, Cilt 1, 1992, s.218-219.

Akdeniz Bölgesi'nin ortalama İKE değeri yaklaşık olarak 0,735'tir. Bu İKE değeriyle bölge orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgede Antalya, Mersin ve Adana, İKE değerleri yüksek olan illerdir. Bölgenin en düşük İKE değerleri sırasıyla, Isparta'da 0,724, Osmaniye'de 0,699 ve Kahramanmaraş'ta 0,674'dür. Bölgede İKE'si, en yüksek (Antalya) ve en düşük (Kahramanmaraş) olan iller arasında 0,114'lik bir fark vardır. Bu farkın oluşmasında, ortalama yaşam süresi ve eğitim değerleri etkili olmuştur.

Bölgenin ortalama yaşam süresi 65,8 yıldır. Antalya, Hatay ve Mersin illerinde ortalama yaşam süresi, diğer illere göre yüksektir. Yüksek İKE'si olan Mersin ve Adana'da ortalama yaşam süresi, Hatay'dan kısadır. Bölgede ortalama yaşam süresi kısa olan iller Adana ve Osmaniye'de 64,3 yıl, Kahramanmaraş'ta 60,4 yıldır. Bu illerdeki ortalama yaşam süreleri bölge ortalamasından, Adana ve Osmaniye'de 1,5 yıl ve Kahramanmaraş'ta 5,4 yıl kısadır. Özellikle Kahramanmaraş'ta ortamla yaşam süresinin artması, bölgenin ortalama yaşam süresini ve Kahramanmaraş'ın İKE değerini yükseltecektir.

Akdeniz Bölgesi'nde ortalama okur-yazar oranı yaklaşık olarak %87,3'tür. Bölge illerinin tamamında okur-yazar oranı %81'in üzerindedir. En yüksek yetişkin okur-yazar oranları, Antalya, Isparta ve Burdur illerindedir. Ayrıca Antalya ve Isparta'nın okur-yazar oranları ülke genelindeki sıralamada, üst basamaklarda yer almaktadır. Yetişkin okur-yazar oranlarının düşük olduğu iller, Osmaniye'de %85, Hatay'da %84,3 ve Kahramanmaraş'ta %81,6'dır. Bu illerde okur-yazar oranları bölge ortalamasından, Osmaniye'de %2,3, Hatay'da %3 ve Kahramanmaraş'ta %5,7 dolaylarında düşüktür. Özellikle Kahramanmaraş'ta okur-yazar oranının artması hem bölgenin ortalama okur-yazar oranını hem de Kahramanmaraş'ın İKE değerini yükseltecektir.

Bölgedeki ilk-orta öğretim okullaşma oranları yaklaşık olarak %84,1'dir. Bölgede en yüksek ilk-orta öğretim okullaşma oranları Adana, Hatay ve Burdur illerindedir. İKE'si yüksek olan Antalya ve Mersin illerindeki birleşik okullaşma oranları, Adana, Hatay ve Burdur'dan düşüktür. Mersin (%81,7), Kahramanmaraş (%78,4) ve Isparta (%69,6) illerinde ilk-orta okullaşma oranları diğer illerin altındadır. İlk-orta öğretim okullaşma oranları bölge ortalamasından, Kahramanmaraş'ta %5,7 ve Isparta'da %14,5 civarlarında düşüktür. Kahramanmaraş ve Isparta'da okullaşma oranlarının artması bölgenin ortalama okullaşma oranını ve illerin İKE değerlerini yükseltecektir. Kahramanmaraş'ta yetişkin okur-yazar ve okullaşma oranlarının düşük olması, ilin eğitim endeksi değerini düşürmektedir.

Akdeniz Bölge'sinde ortalama kişi başına düşen GSYİH, 5.545$'dır. Bölgede, en yüksek kişi başına düşen GSYİH oranları, Mersin, Adana ve Antalya illerindedir. Aynı zamanda bu iller, İKE sıralamasında ilk üç içinde yer almaktadır. Bölgenin en düşük kişi başına düşen GSYİH oranları, Isparta'da 4.611$, Kahramanmaraş'ta 4.224$ ve Osmaniye'de 3.414$'dır. Bu illerin kişi başına düşen GSYİH'ları bölge ortalamasından, Isparta'da 934$, Kahramanmaraş'ta 1.321$ ve Osmaniye'de 2.131$ düşüktür.

2.2.4. Karadeniz Bölgesi

Karadeniz Bölgesi'nin yüzölçümü yaklaşık olarak 141.000 km^2'dir. Bölge, ülke topraklarının %18'ini oluşturmaktadır[114]. Karadeniz Bölgesi yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük üçüncü bölgesidir. Bölgede, Rize, Trabzon, Bayburt, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Artvin, Gümüşhane, Çorum, Düzce, Bartın, Tokat ve Karabük olmak üzere on sekiz il mevcuttur. Bu on sekiz ilin İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.10'da belirtilmiştir.

Tablo 2.10: Karadeniz Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri

	İnsani Gelişme Endeksi	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (+14)	Birleşik Brüt Okullaşma	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
Bolu	0,814	68,2	89,0	96,7	12.446	0,720	0,915	0,805
Zonguldak	0,773	66,3	86,6	94,8	8.270	0,689	0,893	0,737
Artvin	0,759	66,7	86,0	96,1	6.160	0,694	0,894	0,688
Samsun	0,747	68,0	84,6	91,2	5.088	0,717	0,868	0,656
Karabük	0,744	66,3	85,9	96,1	4.893	0,688	0,893	0,649
Düzce	0,735	68,2	88,9	88,6	3.587	0,720	0,888	0,597
Çorum	0,726	66,9	81,3	85,6	4.981	0,698	0,827	0,652
Rize	0,725	63,5	86,6	88,0	5.342	0,641	0,871	0,664
Amasya	0,721	64,4	86,4	88,8	4.484	0,656	0,872	0,635
Trabzon	0,718	67,5	87,5	71,2	4.217	0,708	0,821	0,625
Kastamonu	0,704	63,1	78,7	87,3	5.272	0,635	0,816	0,662
Bartın	0,702	66,4	82,3	90,5	2.965	0,691	0,851	0,566
Sinop	0,701	64,8	80,9	84,0	4.112	0,663	0,819	0,620
Giresun	0,688	64,5	81,5	72,7	4.101	0,658	0,786	0,620
Bayburt	0,686	66,5	85,0	72,1	2.862	0,692	0,807	0,560
Tokat	0,683	64,5	84,3	66,0	3.876	0,658	0,782	0,610
Ordu	0,677	66,5	81,1	69,5	3.009	0,692	0,772	0,568
Gümüşhane	0,669	64,7	85,3	58,8	3.263	0,662	0,765	0,582

Kaynak: UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, sf.64-65.

[114] *Meydan Larousse*, Cilt 10, 1992, s.515-516.

Karadeniz Bölgesi ortalama 0,720 İKE değeriyle orta insani kalkınma seviyesindedir. Bölgede, Bolu, Zonguldak ve Artvin İKE'si yüksek olan illerdir. Bu illerden sadece Bolu yüksek insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bolu'da, yetişkin okur-yazar, birleşik okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranları bölgedeki diğer illerin çok üzerindedir. Bu sebeple Bolu'nun, eğitim ve GSYİH endeks puanı yükselmekte ve il yüksek insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgenin en düşük İKE değerleri sırasıyla, Tokat'ta 0,683, Ordu'da 0,677 ve Gümüşhane'de 0,699'dur. İKE'si, en yüksek (Bolu) ve en düşük (Gümüşhane) olan iller arasında 0,145'lik bir fark vardır. Bu farkın oluşmasında, özellikle birleşik ilk-orta öğretim okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranları etkili olmuştur.

Karadeniz Bölgesi'nde ortalama yaşam süresi 65,9 yıldır. Bölgenin en yüksek ortalama yaşam süreleri Bolu, Düzce, Samsun ve Trabzon illerindedir. Bu illerin yanı sıra Çorum, Artvin, Bayburt, Ordu, Bartın, Zonguldak ve Karabük illerinde de yaşam beklentisi süreleri, bölge ortalamasının üzerindedir. Ayrıca Çorum, Artvin, Bayburt, Ordu, Bartın, Zonguldak ve Karabük'te yaşam beklentisi süreleri birbirlerine oldukça yakındır. Bu illerde ortalama yaşam süresi 66,3 ile 66,9 yıl arasında değişmektedir. Bölgede ortalama yaşam süresi kısa olan iller, Amasya'da 64,4 yıl, Rize'de 63,5 yıl ve Kastamonu'da 63,1 yıldır. Ortalama yaşam süresi bölge ortalamasından, Amasya'da 1,5 yıl, Rize'de 2,4 yıl ve Kastamonu'da 2,8 yıl kısadır.

Bölgenin ortalama yetişkin okur-yazar oranı yaklaşık olarak %84,5'dir. Bölgede en yüksek okur-yazar oranları Bolu, Düzce ve Trabzon illerindedir. Kastamonu dışındaki illerin tamamında okur-yazar oranı %80'in üzerindedir. Bölgede en düşük okur-yazar oranları, Ordu'da %81,1, Sinop'ta %80,9 ve Kastamonu'da %78,7'dir. Bu illerdeki okur-yazar oranları bölge ortalamasından, Ordu'da %3,4, Sinop'ta %3,6 ve Kastamonu'da %5,8 dolaylarında düşüktür.

Bölgedeki ilk-orta öğretim okullaşma oranları yaklaşık olarak %83,2'dir. Bölgedeki en yüksek ilk-orta öğretim okullaşma oranları Bolu, Artvin, Karabük ve Zonguldak illerindedir. Karadeniz'in doğusunda bulunan Giresun, Bayburt, Trabzon, Ordu, Tokat ve Gümüşhane illerindeki ilk-orta öğretim okullaşma oranları, bölge ortalamasının çok altındadır. Karadeniz'in doğusundaki illerden sadece Artvin ve Rize'nin birleşik okullaşma oranları, bölge ortalamasının üzerindedir. Bölgede birleşik okullaşma oranları Ordu (%69,5), Tokat (%66) ve Gümüşhane'de oldukça düşüktür. Bu illerdeki birleşik okullaşma

oranları bölge ortalamasından, Ordu'da %13,7, Tokat'ta %17,2 ve Gümüşhane'de %24,4 dolaylarında düşüktür.

Bölgenin, kişi başına düşen GSYİH ortalaması 4.940$'dır. Bölgede en yüksek kişi başına düşen GSYİH oranları Bolu (12.446$), Zonguldak (8.270$) ve Artvin (6.160$) illerindedir. Yüksek insani kalkınma düzeyindeki Bolu'nun kişi başına düşen GSYİH oranı bölge ortalamasının çok üzerindedir. Bolu'nun kişi başına düşen GSYİH oranı, bölge ortalamasının 2,5, Artvin'in ise yaklaşık olarak 2 katıdır. Bölgenin en düşük kişi başına GSYİH'ları ise sırasıyla, Ordu'da 3.009$, Bartın'da 2.965$ ve Bayburt'ta 2.862$'dır. Kişi başına düşen GSYİH oranları bölge ortalamasından, Ordu'da 1.931$, Bartın'da 1.975$ ve Bayburt'ta 2.078$ düşüktür.

2.2.5. İç Anadolu Bölgesi

Yaklaşık 151.275 km^2 yüzölçümüne sahip olan İç Anadolu Bölgesi'nin toprakları Türkiye'nin %19,5'ini oluşturmaktadır[115]. Orta Anadolu olarak ta bilinen bölgede, Eskişehir, Ankara, Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı, Yozgat, Kayseri ve Sivas olmak üzere on üç il bulunmaktadır. Bölgedeki on üç ilin İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.11'de belirtilmiştir.

Tablo 2.11: İç Anadolu Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri

	İnsani Gelişme Endeksi	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur- Yazar Oranı (+14)	Birleşik Brüt Okullaşma	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
Ankara	0,792	66,9	87,6	102,6	9.078	0,698	0,926	0,752
Eskişehir	0,787	67,1	92,9	96,8	7.373	0,701	0,942	0,718
Kayseri	0,746	66,4	88,0	92,5	5.051	0,690	0,895	0,655
Konya	0,738	68,6	89,6	71,7	4.904	0,727	0,836	0,650
Nevşehir	0,735	64,6	87,7	80,1	6.364	0,660	0,851	0,693
Kırıkkale	0,720	61,3	88,4	74,2	7.476	0,604	0,837	0,720
Niğde	0,712	63,1	85,3	79,1	5.478	0,635	0,832	0,668
Karaman	0,712	60,6	89,3	78,4	6.125	0,593	0,856	0,687
Sivas	0,707	67,3	83,6	75,5	3.832	0,705	0,809	0,609
Kırşehir	0,707	62,9	86,3	86,5	4.219	0,631	0,864	0,625
Çankırı	0,681	64,9	87,5	60,9	3.510	0,664	0,786	0,594
Aksaray	0,670	62,0	84,8	75,7	3.123	0,616	0,818	0,574
Yozgat	0,665	64,7	84,8	64,6	2.736	0,662	0,781	0,552

Kaynak: UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, sf.64-65.

[115] *Meydan Larousse*, Cilt 9, 1992, s.368-369.

İç Anadolu Bölgesi ortalama 0,720 İKE değeriyle orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgede, Ankara, Eskişehir ve Kayseri İKE değerleri yüksek olan illerdir. Özellikle Ankara'nın 0,792'lik endeks değeriyle gelecek yıllarda, yüksek insani kalkınma grubunda yer alacağı muhakkaktır. Kırşehir ve Sivas'ın endeks değerleri eşit olmasına karşın Kırşehir'de yetişkin okur-yazar, birleşik okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranları, Sivas'tan yüksektir. Niğde ve Karaman'da aynı endeks değerine sahiptir. Niğde'de ortalama yaşam süresi ve birleşik okullaşma oranı, Karaman'dan yüksektir. Bölgenin en düşük İKE değerleri sırasıyla, Çankırı'da 0,681, Aksaray'da 0,670 ve Yozgat'ta 0,665'dir. Bölgede İKE'si, en yüksek (Ankara) ve en düşük (Yozgat) olan iller arasında 0,127'lik bir fark vardır. Bu farkın oluşmasında, birleşik ilk-orta öğretim okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranları etkili olmuştur. Bölge illerinin tamamı orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır.

İç Anadolu'da, ortalama yaşam süresi 64,6 yıldır. Konya, Sivas ve Eskişehir'de, ortalama yaşam süresi diğer illere göre yüksektir. Bölgede İKE'si en yüksek olan Ankara ve Eskişehir'de ortalama yaşam süresi, Konya ve Sivas'tan daha kısadır. Konya ve Sivas'ın okullaşma ve kişi başına düşen GSYİH oranlarının artmasıyla her iki ilin İKE'si ve sıralamadaki durumu iyileşecektir. Ortalama yaşam süresi kısa olan iller, Aksaray'da 62 yıl, Kırıkkale'de 61,3 yıl ve Karaman'da 60,6 yıldır. Bölgede ortalama yaşam süresi, Konya'da en uzun, Karaman'da ise en kısadır. Sınır komşusu olan bu iki ilin, ortalama yaşam sürelerindeki 8 yıllık büyük fark dikkat çekmektedir. Ortalama yaşam süresi bölge ortalamasından, Aksaray'da 2,6 yıl, Kırıkkale'de 3,3 yıl ve Karaman'da 4 yıl kısadır.

İç Anadolu Bölgesi'nde ortalama okur-yazar oranı %87,3'tür. Bölge illerinin tamamında okur-yazar oranı %83'ün üzerindedir. Bölgede en yüksek okur-yazar oranları, Eskişehir, Konya ve Karaman'dadır. Bu iller okur-yazar oranları bakımından, ülke genelinde de üst sıralarda yer almaktadır. Bölgenin en düşük okur-yazar oranları, Niğde'de %85,3, Aksaray ve Yozgat'ta %84,8 ve Sivas'ta %83,6'dır. Okur-yazar oranları, bölge ortalamasından, Niğde'de %2, Aksaray ve Yozgat'ta %2,5, Sivas'ta %3,7 civarlarında düşüktür.

İç Anadolu Bölgesi'nde ortalama ilk-orta öğretim okullaşma oranları yaklaşık olarak %79,8'dir. Bölgede en yüksek ilk-orta öğretim okullaşma oranları Ankara, Eskişehir ve Kayseri illerindedir. Ankara ve Eskişehir'in okullaşma oranları, ülke genelinde de üst sıralarda yer almaktadır. Bu illerden Eskişehir ve Kayseri'de okullaşma oranı Ankara'dan

düşük olmasına karşın okur-yazar oranları Ankara'dan yüksektir. Konya (%71,7), Yozgat (64,6) ve Çankırı (60,9) illerinde ilk-orta okullaşma oranları, diğer illerin oldukça altındadır. Bu illerdeki ilk-orta okullaşma oranları bölge ortalamasından, Konya'da %8,1, Yozgat'ta %15,2 ve Çankırı'da %18,9 dolaylarında düşüktür.

Bölgenin ortalama kişi başına düşen GSYİH'sı 5.328$'dır. Bölgede, en yüksek kişi başına düşen GSYİH oranları, Ankara, Kırıkkale ve Eskişehir illerindedir. Bölgenin en düşük kişi başına düşen GSYİH oranları, 3.510$ ile Çankırı'da, 3.123$ ile Aksaray'da ve 2.736$ ile Yozgat'tadır. Bu illerin kişi başına düşen GSYİH oranları bölge ortalamasından, Çankırı'da 1.818$, Aksaray'da 2.205$ ve Yozgat'ta 2.592$ düşüktür.

2.2.6. Doğu Anadolu Bölgesi

Doğu Anadolu Bölgesi ülkemizin en büyük bölgesidir ve Türkiye'nin %21'ni oluşturmaktadır[116]. Bölgede Malatya, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Erzurum, Bingöl, Muş, Bitlis, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van ve Hakkâri olmak üzere on dört il vardır. Belirtilen illerin İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.12'de belirtilmiştir.

Tablo 2.12: Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri

	İnsani Gelişme Endeksi	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Or.(+14)	Birleşik Brüt Okullaşma	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
Malatya	0,706	66,3	83,8	75,7	4.077	0,688	0,811	0,619
Elazığ	0,698	62,8	80,3	83,5	4.931	0,631	0,814	0,651
Tunceli	0,685	59,3	81,5	93,6	4.355	0,571	0,855	0,630
Erzurum	0,661	62,3	82,6	70,1	3.178	0,622	0,784	0,577
Ardahan	0,655	60,3	83,0	89,5	2.315	0,588	0,852	0,524
Erzincan	0,653	59,9	86,4	65,1	3.348	0,581	0,793	0,586
Kars	0,644	60,3	81,2	80,4	2.482	0,588	0,809	0,536
Iğdır	0,632	60,3	73,2	83,7	2.556	0,588	0,767	0,541
Van	0,616	63,7	66,6	68,2	2.447	0,644	0,671	0,534
Hakkâri	0,611	60,7	67,5	75,8	2.455	0,596	0,703	0,534
Bingöl	0,601	59,5	72,4	65,5	2.331	0,575	0,701	0,526
Bitlis	0,577	59,9	71,8	53,1	1.932	0,581	0,656	0,494
Muş	0,574	62,0	67,3	58,3	1.587	0,617	0,643	0,461
Ağrı	0,572	60,4	67,4	57,6	1.803	0,591	0,642	0,483

Kaynak: UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, sf.64-65.

[116] *Meydan Larousse*, Cilt 5, 1992, s.424-427.

Doğu Anadolu Bölgesi ortalama 0,634 İKE değeriyle, orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgede İKE oranları, Malatya, Elazığ ve Tunceli'de diğer illere göre nispeten yüksektir. Bölgede Malatya dışındaki illerin endeks değerleri 0,700'ün altındadır. Bölge illerinden, Bitlis'in 0,577, Muş'un 0,574 ve Ağrı'nın 0,572 olan endeks değerleri bölge ve ülke ortalamasından çok düşüktür. Bölgedeki tüm iller, orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Buna karşın, Muş ve Ağrı ülkenin en düşük endeks değerlerine sahip illerindendir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ortalama yaşam süresi yaklaşık olarak 61,2 yıldır. Malatya, Van ve Elazığ'da ortalama yaşam süresi diğer illere göre yüksektir. Ortalama yaşam süresi kısa olan iller, Erzincan ve Bitlis'te 59,9 yıl, Bingöl'de 59,5 yıl ve Tunceli'de 59,3 yıldır. Ortalama yaşam süresi bölge ortalamasından, Erzincan ve Bitlis'te 1,3 yıl, Bingöl'de 1,7 yıl ve Tunceli'de 1,9 yıl kısadır. Aynı zamanda Ağrı, Ardahan, Kars, Iğdır, Erzincan, Bitlis, Bingöl ve Tunceli ülkenin en düşük yaşam beklentisine sahip illerindendir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ortalama okur-yazar oranı yaklaşık olarak %76'dır. Bölgedeki en yüksek yetişkin okur-yazar oranları Erzincan, Malatya ve Ardahan'dadır. Okur-yazar oranlarının düşük olduğu iller, Hakkâri'de %67,5, Ağrı'da %67,4 Muş'ta %67,3 ve Van'da %66,6'dır. Ülke genelinde okur-yazar oranları değerlendirildiğinde de bu iller alt sıralarda yer almaktadır. Özellikle Hakkâri, Ağrı ve Muş'taki yetişkin okur-yazar oranları birbirlerine oldukça yakındır. Yetişkin okur-yazar oranları bölge ortalamasından, Ağrı'da %8,6, Muş'ta %8,7 ve Van'da %9,4 oranlarında düşüktür.

Bölgedeki ortalama ilk-orta öğretim okullaşma oranları yaklaşık olarak %72,8'dir. Bölge genelinde en yüksek ilk-orta öğretim okullaşma oranları Tunceli, Ardahan ve Iğdır illerindedir. Bölgede birleşik okullaşma oranları en düşük olan iller, Muş'ta %58,3, Ağrı'da %57,6 ve Bitlis'te %53,1'dir. İlk-orta okullaşma oranları bölge ortalamasından, Muş'ta %14,5, Ağrı'da %15,2 ve Bitlis'te %19,7 dolaylarında düşüktür. Bu illerdeki okullaşma oranlarının yükselmesiyle hem bölgenin ortalama okullaşma oranı, hem de bu illerdeki okur-yazar oranları gelecek yıllarda artacaktır. Muş ve Ağrı illerinin okur-yazar ve ilk-orta okullaşma oranları diğer illerden düşüktür. Bu sebeple her iki ilin de eğitim endeksi değeri bölge ortalamasının altındadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ortalama kişi başına düşen GSYİH 2.842$'dır. Bölgede, en yüksek kişi başına düşen GSYİH oranları, Elazığ, Tunceli ve Malatya illerindedir. Kişi

başına düşen GSYİH'nın düşük olduğu iller, Bitlis'te 1.932$, Ağrı'da 1.803$ ve Muş'ta 1.587$'dır. Bu illerin kişi başına düşen GSYİH oranları bölge ortalamasından, Bitlis'te 910$, Ağrı'da 1.039$ ve Muş'ta 1.255$ düşüktür. Kars, Hakkâri, Van, Bingöl, Ardahan, Bitlis, Ağrı ve Muş ülkemizin de en düşük kişi başına düşen GSYİH oranlarına sahip illerindendir.

2.2.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Yaklaşık 57.200 km^2 yüzölçümüne sahip olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toprakları Türkiye'nin %7,6'sını oluşturmaktadır[117].

Bölgede Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Kilis ve Şırnak olmak üzere dokuz il vardır. Bölgedeki illerin İKE ve alt endeks değerleri Tablo 2.13'te belirtilmiştir.

Tablo 2.13: Güney Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin İKE ve Alt Endeks Değerleri

	İnsani Gelişme Endeksi İKE	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Orn.(+14)	Birleşik İlk-Orta Öğretim Brüt Okul.	Kişi Başına Düşen GSYİH	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi
Gaziantep	0,742	70	81,6	88,4	4.600	0,750	0,839	0,639
Kilis	0,739	70	78	87,2	5.071	0,750	0,810	0,655
Diyarbakır	0,668	68,1	67	70,5	3.701	0,718	0,682	0,603
Adıyaman	0,652	63,1	77	76,9	2.736	0,635	0,770	0,552
Batman	0,644	63,1	67,4	77,3	3.410	0,634	0,707	0,589
Mardin	0,637	66,2	67,6	70,4	2.519	0,687	0,685	0,539
Siirt	0,636	63,5	65,8	76,5	3.062	0,642	0,693	0,571
Şanlıurfa	0,619	64	65,7	63,2	2.847	0,650	0,649	0,559
Şırnak	0,560	57,7	62,3	70,6	1.816	0,545	0,651	0,484

Kaynak: UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, sf.64-65.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ortalama 0,655 İKE değeriyle, orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgede, Gaziantep, Kilis ve Diyarbakır'ın İKE oranları diğer illere göre nispeten yüksektir. Bölgede, Gaziantep ve Kilis dışındaki illerin endeks değerleri 0,700'ün altındadır. Bölgenin en düşük İKE değerleri sırasıyla, Siirt'te 0,636, Şanlıurfa'da 0,619 ve Şırnak'ta 0,560'dır. Bölgenin tüm illeri orta insani kalkınma

[117] *Meydan Larousse*, Cilt 8, 1992, s.250-251.

grubunda yer almaktadır. Buna karşın, Şanlıurfa ve Şırnak ülkemizin en düşük endeks değerlerine sahip illerindendir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortalama ömür süresi 65 yıldır. Gaziantep, Kilis ve Diyarbakır'da ortalama yaşam süresi, diğer illerden yüksektir. Ortalama yaşam süresi kısa olan iller, Batman ve Adıyaman'da 63,1 yıl, Şırnak'ta 57,7 yıldır. Bu illerdeki ortalama yaşam süreleri bölge ortalamasından, Batman ve Adıyaman'da 1,9 yıl, Şırnak'ta 7,3 yıl kısadır. Şırnak, bölgenin ve ülkemizin en düşük yaşam beklentisine sahip ilidir.

Bölge genelinde ortalama okur-yazar oranı yaklaşık olarak %70,2'dir. 2000 yılı verilerinin derlenmesiyle oluşturulan İnsani Kalkınma Raporu Türkiye 2004'te ülkemizin okur-yazar oranı %83,5'tir. Bölge ortalaması ile Türkiye ortalaması arasında yaklaşık olarak %13,3'lik bir fark vardır. Bölgede, Gaziantep, Kilis ve Adıyaman'da yetişkin okur-yazar oranları, diğer illerden yüksektir. Okur-yazar oranı yüksek olan Gaziantep, bölge ortalamasını yukarı çekmektedir. Bu sebeple Mardin'in okur-yazar oranı, bölge sıralamasında 4'üncü olmasına karşın, bölge ortalamasının altındadır. Bölgenin en düşük yetişkin okur-yazar oranlarına sahip illeri ise, %65,8 ile Siirt, %65,7 ile Şanlıurfa ve %62,3 ile Şırnak'tır. Bu illerin okur-yazar oranları bölge ortalamasından, Siirt'te %4,4, Şanlıurfa'da %4,5 ve Şırnak'ta %7,9 civarlarında düşüktür. Ayrıca Şırnak ülkemizin de en düşük okur-yazar oranına sahip ilidir.

Bölgedeki ilk-orta öğretim okullaşma oranları yaklaşık olarak %75,6'dır. Bölge genelinde Gaziantep, Kilis ve Batman'da okullaşma oranları diğer illerden yüksektir. Özelikle Kilis ve Gaziantep illerindeki okullaşma oranları bölge ortalamasının oldukça üzerindedir. Bölgede birleşik okullaşma oranları düşük olan iller, Şırnak'ta %70,6, Diyarbakır'da %70,5, Mardin'de %70,4 ve Şanlıurfa'da %63,2'dir. Şırnak, Diyarbakır ve Mardin'deki ilk-orta okullaşma oranları birbirlerine oldukça yakındır. Birleşik okullaşma oranı bölge ortalamasından, Diyarbakır'da %5,1, Mardin'de %5,2 ve Şanlıurfa'da %12,4 oranlarında düşüktür. Özellikle Şanlıurfa'nın birleşik okullaşma oranı bölge ortalamasının oldukça altındadır. Bu ildeki yetişkin okur-yazar ve birleşik okullaşma oranlarının artması, hem ilin hem de bölgenin eğitim endeksini yükseltecektir.

Bölgede ortalama kişi başına düşen GSYİH oranı 3.306$'dır. Kilis, Gaziantep ve Diyarbakır illerinde kişi başına düşen GSYİH oranları bölgedeki diğer illerden yüksektir. Özellikle Kilis ve Gaziantep illeri, bölge ortalamasını yükseltmektedir. Kişi başına düşen GSYİH'ları düşük olan iller sırasıyla, Siirt'te 3.062$, Şanlıurfa'da 2.847$, Adıyaman'da

2.736$, Mardin'de 2.519$ ve Şırnak'ta 1.816$'dır. Kişi başına düşen GSYİH oranları bölge ortalamasından, Adıyaman'da 570$, Mardin'de 787$ ve Şırnak'ta 1490$ düşüktür. Şırnak, ülkemizin en düşük kişi başına düşen GSYİH oranına sahip illerinden biridir.

2.3. Türkiye'de Bölgesel Dengesizlik

Bölgesel dengesizlik, ülke içinde bazı bölgelerin, diğer bölgelere göre iktisadi, sosyal ve kültürel yönden daha fazla gelişmesidir. Gelişme düzeyinin bölgeler arasında farklılık göstermesidir[118]. Kalkınma, ekonomik ve sosyal gelişmeyi içeren, bütünsel bir süreçtir[119].

Bölgesel gelişimin, farklılık göstermesinin birçok sebebi vardır. Coğrafi koşullar, doğal zenginlikler bölgelerin sosyal ve ekonomik gelişimini etkilemektedir. Böylece sermaye, vasıflı iş gücü, kamu, özel ve otonom yatırımlar belirli bölgelerde yoğunlaşmakta ve bölgesel dengesizlikler oluşmaktadır[120].

Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bölgesel dengesizlik sorunu vardır. Ülkemizde de, yeryüzü şekilleri, iklim şartları, doğal kaynaklara yakınlık (işlenebilir maden) gibi sebepler bölgesel dengesizliğin oluşmasında etkili olmuştur. Özellikle ülkemizin doğusu ile batısı arasındaki, dengesizlik dikkat çekici boyuttadır[121]. Az gelişmişliğin yoğunlaştığı, doğu ve güneydoğu dışında, gelişmiş bölgeler içinde de kalkınma sorunu yaşayan iller ve yöreler mevcuttur. Ülke çapında gelişmenin homojenleşememesi sebebiyle bölgeler, iller ve hatta aynı ildeki ilçeler arasında farklı gelişmişlik düzeyleri görülmektedir[122].

Toplumsal hizmetler, öncelikle ve özellikle, hizmetlerden daha az yararlanan ve daha çok gereksinimi olan sosyal gruplara ve bölgelere götürülmelidir. Ülkede, ekonomik yönden güçsüz bölgelere ve kalkınmada öncelikli yörelere götürülen hizmetler, sosyal gelişimi yaygınlaştırarak, gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde etkili olmaktadır.

Bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarının azaltılması için eğitim, sağlık, konut ve sosyal güvenlik hizmetleri, toplumdaki sosyal gruplara dengeli şekilde götürülmelidir. Böylece kır-kent ayrımındaki kalkınma farklılıkları azaltılarak, kırsal kesimdeki halkın

---

[118] Ali Yılmaz Gündüz, *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s.15.
[119] Sami Güven, *Sosyal Politikanın Temelleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001, s.24.
[120] Ahmet Gökçen, "Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Uygulanan Gelişme Politikaları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.45, S.1-4, İstanbul, 1987, s.363.
[121] Ali Yılmaz Gündüz, *Bölgesel Kalkınma*…, s.100.
[122] Ahmet Gökçen, "Kalkınmada Öncelikli…", s.369.

altyapı, eğitim, sağlık ve istihdam gereksinimleri giderilebilecek sosyal denge sağlanabilecektir[123].

Dengeli bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren mevcuttur ancak planlı döneme geçilmesiyle bu politikalar yoğunluk kazanmıştır. Planlı dönemde, bölgesel gelişim farklılıkları, ülkenin en önemli sorunu olarak görülmüş ve dengeli gelişim, planlı kalkınmanın hedefleri arasında yer almıştır. Ülkemizde bölgeler arasındaki gelişim farklılıklarının giderilmesi için geliştirilen politikalar, kamu kesimi için görevlendirici, özel kesim için ise özendirici ve yönlendirici nitelik taşımaktadır. Geliştirilen bu politikalarla, az gelişmiş bölgelerdeki yatırımlar, özel kesim için cazip hale getirilmektedir. Böylece özel kesim yatırımları, özendirme ve teşvik araçlarıyla, az gelişmiş bölgelere çekilmektedir[124].

Ülkemiz sınırlarındaki azgelişmiş bölgeler, nüfus ve alan olarak son derece büyüktür. Bu sebeple devletin müdahalelerine rağmen bölgesel gelişmişlik farklılıkları giderilememiş, istenilen düzeye indirilememiştir[125].

Bölgelerimizdeki illerin İKE ve alt endeks değerleri, İnsani Kalkınma Raporu Türkiye 2004 verilerinden alınmıştır. Bu raporda İKE'de kullanılan göstergelerin ülkemizdeki değerleri yaklaşık olarak, ortalama yaşam süresi 65,8 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %83,5, birleşik okullaşma oranı %82,2 ve kişi başına düşen GSYİH oranı 5.194$'dır. Bu oranların, bölgelerdeki illerin en yüksek ve en düşük değerleri bölge içindeki, bölge ortalamaları ise bölgeler arasındaki, kalkınma farklılıklarını göstermektedir. Ülkemizin yedi bölgesindeki bu oranlar, çalışmanın devamında detaylı olarak incelenmektedir.

Marmara Bölgesi'nde İK göstergeleri yüksek olan iller; ortalama yaşam süresi 75,2 yıl ile Bursa'da, yetişkin okur-yazar oranı %93,2 ile İstanbul'da, bileşik okullaşma oranı %100,3 ile İstanbul-Yalova'da ve kişi başına düşen GSYİH 16.536$ ile Kocaeli'dedir. Bölgede İK göstergeleri düşük olan iller ise ortalama yaşam süresi 61,8 yıl ile Kırklareli'de, yetişkin okur-yazar oranı %87,6 ile Balıkesir'de, bileşik okullaşma oranı %93,2 ile Bilecik'te ve kişi başına düşen GSYİH 6.169$ ile Balıkesir'dedir. Kırklareli'de ortalama yaşam süresi, Bursa'dan 13,4 yıl kısadır. Bilecik'teki okullaşma oranı, İstanbul ve Yalova'dan %7,1 oranında düşüktür. Kocaeli'de, kişi başına düşen GSYİH oranı

---

[123] Sami Güven, *Sosyal Politikanın*…, s.25-29.
[124] Bülent Dinçer, Metin Özaslan, Taner Kavasoğlu, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Araştırması (2003)*, DPT Yayın No:2671, 2003, s.13-14.
[125] Bülent Dinçer, Metin Özaslan, Taner Kavasoğlu, *İllerin ve* …, s.15.

Balıkesir'den 10.367$ daha fazladır. Kocaeli'nin, kişi başına düşen GSYİH oranı Balıkesir'in yaklaşık olarak 2,6 katıdır.

Ege Bölgesi'nde İK göstergeleri yüksek olan iller, ortalama yaşam süresi 72,7 yıl ile Aydın ve İzmir'de, yetişkin okur-yazar oranı %92,5 ile Muğla'da, bileşik okullaşma oranı %99,1 ile İzmir'de ve kişi başına düşen GSYİH 9.415$ ile yine İzmir'dedir. Bölgede İK göstergeleri düşük olan iller ise ortalama yaşam süresi 67 yıl ile Kütahya'da, yetişkin okur-yazar oranı %85,5 ile Manisa'da, bileşik okullaşma oranı %71,2 ile Afyonkarahisar'da ve kişi başına düşen GSYİH 3.779$ ile yine Afyonkarahisar'dadır. Kütahya'daki ortalama yaşam süresi, İzmir ve Aydın'dan 5,7 yıl daha kısadır. İzmir'deki birleşik okullaşma oran, Afyonkarahisar'dan %27,9 daha yüksektir. İzmir'de, kişi başına düşen GSYİH oranı Afyonkarahisar'dan 5.636$ fazladır. İzmir'in, kişi başına düşen GSYİH oranı Afyonkarahisar'ın yaklaşık olarak 2,4 katıdır.

Akdeniz Bölgesi'nde İK göstergeleri yüksek olan iller, ortalama yaşam süresi 71,2 yıl ile Antalya'da, yetişkin okur-yazar oranı %91,9 ile yine Antalya'da, bileşik okullaşma oranı %93,5 ile Adana'da ve kişi başına düşen GSYİH 7.215$ ile Mersin'dedir. Bölgede İK göstergeleri düşük olan iller ise ortalama yaşam süresi 60,4 yıl ile Kahramanmaraş'ta, yetişkin okur-yazar oranı %81,6 ile yine Kahramanmaraş'ta, bileşik okullaşma oranı %69,6 ile Isparta'da ve kişi başına düşen GSYİH 3.414$ ile Osmaniye'dedir. Antalya'da ortalama yaşam süresi, Kahramanmaraş'tan 10,8 yıl uzundur. Isparta'daki birleşik okullaşma oranı, Adana'dan %23,9 oranında düşüktür. Mersin'de kişi başına düşen GSYİH oranı, Osmaniye'den 3.801$ fazladır. Mersin'in kişi başına düşen GSYİH oranı, Osmaniye'nin yaklaşık olarak 2,1 katıdır.

Karadeniz Bölgesi'nde İK göstergeleri yüksek olan iller, ortalama yaşam süresi 68,2 yıl ile Bolu ve Düzce'de, yetişkin okur-yazar oranı %89, bileşik okullaşma oranı %96,7 ve kişi başına düşen GSYİH 12.446$ ile Bolu'dadır. Bolu tüm göstergelerde bölgedeki en yüksek değerlere sahip ildir. Bölgede İK göstergeleri düşük olan iller ise ortalama yaşam süresi 63,1 yıl ve yetişkin okur-yazar oranı %78,7 ile Kastamonu'da, bileşik okullaşma oranı %58,8 ile Gümüşhane'de ve kişi başına düşen GSYİH 2.862$ ile Bayburt'tadır. Kastamonu'da ortalama yaşam süresi, Bolu ve Düzce'den 5,1 yıl kısadır. Bolu'daki birleşik okullaşma oranı, Gümüşhane'den %37,9 oranında yüksektir. Bolu'da, kişi başına düşen GSYİH oranı, Bayburt'tan 9.584$ fazladır. Bolu'nun, kişi başına düşen GSYİH oranı Bayburt'tun yaklaşık olarak 4,3 katıdır.

İç Anadolu Bölgesi'nde İK göstergeleri yüksek olan iller, ortalama yaşam süresi 68,6 yıl ile Konya'da, yetişkin okur-yazar oranı %92,9 ile Eskişehir'de, bileşik okullaşma oranı %102,6 ve kişi başına düşen GSYİH 9.078$ ile Ankara'dadır. Bölgede İK göstergeleri düşük olan iller ise ortalama yaşam süresi 60,6 yıl ile Karaman'da, yetişkin okur-yazar oranı %83,6 ile Sivas'ta, bileşik okullaşma oranı %60,9 ile Çankırı'da ve kişi başına düşen GSYİH 2.736$ ile Yozgat'tadır. Konya'da ortalama yaşam süresi, Karaman'dan 8 yıl uzundur. Çankırı'daki birleşik okullaşma oranı, Ankara'dan %41,7 oranında düşüktür. Ankara'da kişi başına düşen GSYİH oranı, Yozgat'tan 6.342$ fazladır. Ankara'nın kişi başına düşen GSYİH oranı, Yozgat'tın yaklaşık olarak 3,3 katıdır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde İK göstergeleri yüksek olan iller, ortalama yaşam süresi 66,3 yıl ile Malatya'da, yetişkin okur-yazar oranı %86,4 ile Erzincan'da, bileşik okullaşma oranı %93,6 ile Tunceli'de, kişi başına düşen GSYİH 4.931$ ile Elazığ'dadır. Bölgede İK gösterge oranları düşük olan iller ise ortalama yaşam süresi 59,3 yıl ile Tunceli'de, yetişkin okur-yazar oranı %66,6 ile Van'da, bileşik okullaşma oranı %53,1 ile Bitlis'te ve kişi başına düşen GSYİH 1.587$ ile Muş'tadır. Malatya'da ortalama yaşam süresi, Tunceli'den 7 yıl uzundur. Tunceli'deki birleşik okullaşma oranı, Bitlis'ten %40,5 oranında düşüktür. Elazığ'da, kişi başına düşen GSYİH oranı, Muş'tan 3.344$ fazladır. Elazığ'ın, kişi başına düşen GSYİH oranı, Muş'un yaklaşık olarak 3,1 katıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde İK göstergeleri yüksek olan iller, ortalama yaşam süresi 70 yıl ile Gaziantep ve Kilis'te, yetişkin okur-yazar oranı %81,6 ve bileşik okullaşma oranı %88,4 ile yine Gaziantep'te, kişi başına düşen GSYİH 5.071$ ile Kilis'tedir. Gaziantep'te, ortalama yaşam süresi ve eğitim göstergeleri bölgedeki diğer illerden yüksektir. Bölgede İK gösterge oranları düşük olan iller ise ortalama yaşam süresi 57,7 yıl ve yetişkin okur-yazar oranı %62,3 ile Şırnak'ta, bileşik okullaşma oranı %63,2 ile Şanlıurfa'da ve kişi başına düşen GSYİH 1.816$ ile yine Şırnak'tadır. Gaziantep ve Kilis'te ortalama yaşam süresi, 12,3 yıl Şırnak'tan uzundur. Şanlıurfa'daki birleşik okullaşma oranı, Gaziantep'ten %25,2 oranında düşüktür. Kilis'te, kişi başına düşen GSYİH oranı, Şırnak'tan 3.255$ fazladır. Kilis'in kişi başına düşen GSYİH oranı, Şırnak'ın yaklaşık olarak 2,7 katıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE'NİN İNSANİ KALKINMA GÖSTERGELERİ

Türkiye'nin kuzeybatısında, yer alan Çanakkale 9.933 km^2 yüz ölçümüne sahiptir[126]. Marmara Bölgesi'nde yer alan ilin hem Avrupa'da hem de Asya'da toprakları bulunmaktadır. Ayrıca bir boğaz kenti olan Çanakkale, Ege ve Marmara denizlerini birbirine bağlamaktadır. Çanakkale ilinde Merkez hariç 11 ilçe vardır. Bu ilçeler Ayvacık, Bayramiç, Biga, Bozcaada, Çan, Eceabat, Ezine, Gelibolu, Gökçeada, Lapseki ve Yenice'dir.

Çanakkale, Türkiye'nin stratejik açıdan önemli illerinden biridir. İlin stratejik önemi, tarih boyunca pek çok devleti karşı karşıya getirmiştir. Çanakkale'nin, stratejik önemi ve coğrafi konumu insani kalkınma düzeyinin araştırılmasını gerekli kılmıştır. BMKP, insani kalkınmayı eğitim, sağlık ve ekonomik verileri temel alan endekslerle değerlendirmektedir. Bu doğrultuda Çanakkale'nin İKE değeri tespitinde; doğumda yaşam beklentisi 67,6 yıl[127], okullaşma oranı %90[128], yetişkin okur-yazar oranı %88,2[129] ve kişi başına düşen GSYİH (SGP) 6.672$[130] verileri kullanılmıştır.

Boyut endeksleri hesaplanırken, güncel, maksimum ve minimum değerler kullanılmaktadır. Güncel değer, endeksi hesaplanacak ülke veya ile ait veridir. Maksimum ve minimum değerler ise her boyut için farklı sabit sayılardan oluşmaktadır[*].

$$\text{Boyut Endeksleri} = \frac{\text{güncel değer} - \text{minimum değer}}{\text{maksimum değer} - \text{minimum değer}}$$

---

[126] <http://www.canakkale.gov.tr/>, İlin tanıtım/Coğrafya (11.05.2009)

[127] UNDP, *Human Development Report Turkey 2004*, s.64. (Rapordaki veriler 2000 yılına aittir.)

[128] Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğünden, Bilgi Edinme Kanunu ile temin edilmiştir. Çanakkale'nin Eğitim Endeksinde kullanılan okullaşma oranı ilköğretim ve ortaöğretim okullaşma oranlarının aritmetiksel ortalamasıdır. (Kullanılan veri 2008-2009 eğitim öğretim yılına aittir.)

[129] <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=ilce_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_ kod=1&p_il1=17&p_xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2 Env (14.08.2009) ADNKS 2008 verisi. (Yetişkin Okur-yazar nüfus (15+), Bitirilen Eğitim Düzeyi verilerinden okur-yazar olmayan ile okur-yazarlığı bilinmeyen nüfus oranları çıkarılarak elde edilmiştir.

[130] TUİK, *Bölgesel Göstergeler TR22Balıkkesir, Çanakkale 2008*, TUİK Matbaası, Ankara, 2009, s.77.

[*] Boyut endekslerinde kullanılan maksimum ve minimum değerleri; doğumda yaşam beklentisinde 85 ve 25, yetişkin okuryazar ve okullaşma oranlarında 0 ve 100, GSYİH(SGP) de ise 100$ ve 40.000$'dır.

Yaşam Beklentisi Endeksi, doğumda yaşam beklentisi süresiyle hesaplanır.

$$\text{Yaşam Beklentisi Endeksi}=\frac{67{,}6\text{-}25}{85\text{-}25}=0{,}710$$

Eğitim Endeksi, yetişkin okur-yazar ve okullaşma oranlarıyla belirlenir. Eğitim endeksi, yetişkin oku-yazar oranının 2/3'ünden, okullaşma oranının da 1/3'ünden oluşur.

$$\text{Yetişkin Okur-Yazar Oranı Endeksi} = \frac{88{,}2-0}{100-0}=0{,}882$$

$$\text{Okullaşma Oranı Endeksi}= \frac{90-0}{100-0}=0{,}90$$

$$\text{Eğitim Endeksi}= 0{,}882\times\frac{2}{3}+0{,}90\times\frac{1}{3}=0{,}888$$

GSYİH Endeksi, kişi başına düşen GSYİH (SGP$) ile tespit edilir.

$$\text{GSYİH Endeksi} = \frac{\log(\text{güncel GSYİH})-\log(\text{minimum GSYİH})}{\log(\text{maksimum GSYİH})-\log(\text{minimum GSYİH})}$$

$$\text{GSYİH Endeksi} = \frac{\log(6672)-\log(100)}{\log(40000)-\log(100)}=0{,}701$$

İnsani Kalkınma Endeksi, 3 alt endeksten oluşan birleşik bir endekstir. Bu üç alt endeksin İKE'ye etkisi de 1/3 oranındadır.

$$\text{İnsani Kalkınma Endeksi}= 0{,}71\times\frac{1}{3}+0{,}701\times\frac{1}{3}+0{,}888\times\frac{1}{3}=0{,}766$$

Çanakkale, 0,766[*] olarak hesaplanan İKE değeriyle orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Ayrıca ilin insani kalkınma düzeyi, nüfus yapısı, eğitim, sağlık hizmetleri, sosyo-ekonomik yapısı ve iletişim gibi verilerle de incelenmiştir. İncelemede kullanılan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) istatistikleri, ilgili birimlerle yapılan görüşmeler, bilgi edinme yasasıyla temin edilen bilgilerden ve ilgili kurumların yıllıklarından derlenmiştir.

[*] Hesaplama sonucunda elde edilen İKE değeri resmi bir sonuç niteliğinde değildir. Kullanılan verilerden bir kısmı geçmiş yıllara aittir. Bu sebeple ilin İKE değerinin 0,760'tan yüksek olması kuvvetle muhtemeldir.

1. Nüfus İncelemesi

İlk nüfus sayımı, ülkemizde 1927 yılında gerçekleşmiştir. Genel nüfus sayımları 1935-1990 yılları arasında sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda, 1990'dan sonra ise sonu 0 ile biten yıllarda yapılmıştır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), 2006 yılında kurulmuştur. 31 Aralık 2007'de ADNKS çalışmaları tamamlanmış ve nüfus sayım sonuçları 21 Ocak 2008'de açıklanmıştır[131]. Yapılan nüfus sayımları sonucunda Çanakkale'nin 2000-2009 yılları arasındaki nüfus değişimi Tablo 3.1'de belirtilmektedir.

Tablo 3.1: Yıllara Göre İl Nüfusu

Yıl	İl Nüfusu	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)	Nüfus Yoğunluğu
2000	464.975	7,29	47
2007	476.128	*	48
2008	474.791	-2,81	48
2009	477.735	6,18	48

Kaynak: TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, TUİK Matbaası, Ankara, 2009, s.33-47.

Çanakkale, 2008 yılı sonunda 474.791 kişiden oluşan nüfusuyla Türkiye genelinde 40'ıncı sırada yer almaktadır[132]. Çanakkale'nin nüfusu 2008'de, bir önceki yıla göre düşmüş ve aynı dönemde nüfus artış hızı eksi değer almıştır. Ülkemizin nüfus artış hızı 2000'de ‰18,28, 2008'de ‰13,10 ve 2009'da ‰14,5[133] olarak gerçekleşmiştir. 2000-2009 yılları arasında Çanakkale'nin nüfus artış hızı sadece 2008'de eksi değer almıştır. 2007-2009 yılları arasında, nüfus oranındaki değişim, Çanakkale'nin nüfus yoğunluğunu** etkilememiştir. Aynı yıllarda ülkemizdeki nüfus yoğunluğu ise 2000'de 88, 2007'de 92, 2008'de 93 ve 2009'da 94 olmuştur[134]. Ülkemizin nüfus yoğunluğu incelenen zaman aralığında sürekli artmıştır.

---

[131] TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2007*, TUİK Matbaası, Ankara, 2008, s.26-27.

[*] İlin 2007 yılındaki nüfus artış hızı belirlenememiştir.

[132] <http://www.canakkale.gov.tr/>, İlin tanıtım/Nüfus (11.05.2009)

[133] <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/13577067.asp>, (02.04.2010)

[**] Nüfus yoğunluğu: Kilometrekareye düşen kişi sayısını ifade etmektedir.

[134] <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/13577067.asp>, (02.04.2010); TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, TUİK Matbaası, Ankara, 2009, s.30,43;

1.1. İlçelerin Genel Nüfus Yapısı

242.471 erkek ve 232.320 kadından oluşan 474.791 kişilik nüfusun yaklaşık olarak %51'i erkek, %49'u kadındır. Nüfusun yaklaşık olarak %52'si il ve ilçe merkezlerinde, %48'i ise belde ve köylerde yaşamaktadır. 120.652 kadın ve 127.356 erkek il ve ilçe merkezlerinde, 111.668 kadın ve 115.115 erkek ise belde ve köylerde hayatlarını sürdürmektedir. İlçelerdeki nüfusun köy ve merkez dağılımı ile cinsiyet oranları Tablo 3.2'de belirtilmiştir.

Tablo 3.2: İlçelerin Genel Nüfus Yapısı

İlçe	**İl Geneli**			**İlçe Merkezi**			**Belde ve Köy**		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Merkez	119.207	61.243	57.964	90.653	46.730	43.923	28.554	14.513	14.041
Ayvacık	30.409	15.347	15.062	7.642	4.017	3.625	22.767	11.330	11.437
Bayramiç	31.024	15.389	15.635	13.211	6.527	6.684	17.813	8.862	8.951
Biga	81.363	40.686	40.677	36.469	18.350	18.119	44.894	22.336	22.558
Bozcaada	2.611	1.475	1.136	2.611	1.475	1.136	-	-	-
Çan	51.428	25.977	25.451	28.835	14.641	14.194	22.593	11.336	11.257
Eceabat	9.559	4.901	4.658	5.469	2.789	2.680	4.090	2.112	1.978
Ezine	32.833	16.624	16.209	12.857	6.396	6.461	19.976	10.228	9.748
Gelibolu	44.623	24.400	20.223	27.160	14.300	12.860	17.463	10.100	7.363
Gökçeada	7.475	4.260	3.215	5.497	3.283	2.214	1.978	977	1.001
Lapseki	27.149	13.650	13.499	10.727	5.366	5.361	16.422	8.284	8.138
Yenice	37.110	18.519	18.591	6.877	3.482	3.395	30.233	15.037	15.196
Toplam	474.791	242.471	232.320	248.008	127.356	120.652	226.783	115.115	111.668

Kaynak: <http://www.canakkale.gov.tr/> (27.04.2009)

Çanakkale'de nüfusun yoğun olduğu üç ilçenin nüfus oranları, Merkez'de 119.207, Biga'da 81.363 ve Çan'da 51.428 kişidir. Merkez dışında, nüfusun yoğun olduğu Biga ilçesine bağlı 107 köy bulunmakta ve ilçede nüfusun yaklaşık olarak %55'i köylerde yaşamaktadır[135]. Diğer ilçelerdeki nüfus oranları ise sırasıyla Gelibolu'da 44.293, Yenice'de 37.110, Ezine'de 32.833, Bayramiç'de 31.024, Ayvacık'ta 30.409 ve Lapseki'de 27.149'dur. Nüfus yoğunluğunun az olduğu ilçeler sırasıyla, Eceabat'ta 9.559,

[135] <http://www.biga.gov.tr/biga.php?sayfa_id=102&id=29&l=1> (11.05.2009)

Gökçeada'da 7.475 ve Bozcaada'da 2.611'dir. İlin en düşük nüfusuna sahip ve bir ada ilçesi olan Bozcaada'nın hiç köyü yoktur.

İl genelinde şehirleşme oranları incelendiğinde, ilçelerdeki oranların birbirlerinden ve il ortalamasından oldukça farklı olduğu görülmektedir. Örneğin ilin en küçük ilçesi olan Bozcaada'da hiç köy olmamasından dolayı, nüfusun tamamı ilçe merkezinde yaşamaktadır. Dolayısıyla Bozcaada'nın şehirleşme oranı %100'dür. Şehirleşme oranlarının yüksek olduğu diğer ilçeler ise Merkez'de %76, Gökçeada'da %74'tür. Şehirleşme oranının yüksek olduğu Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri birer ada ilçesi olmakla birlikte nüfus oranları diğer ilçelere göre oldukça düşüktür. Günümüzde şehirleşme oranı, bir nevi gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Oysaki şehirleşme oranları son derece yüksek olan Gökçeada ve Bozcaada ilçeleri, kalkınmada öncelikli yöreler kapsamındadır[136]. Diğer ilçelerdeki şehirleşme oranları ise, Gelibolu'da %60, Eceabat'ta %57, Çan'da %56, Biga'da %45, Bayramiç'te %43 ve Lapseki'de %40'tır. İl genelinde en çok köyü bulunan Biga'daki şehirleşme oranı, Çan, Eceabat ve Gelibolu ilçelerinden düşüktür. Şehirleşme oranlarının düşük olduğu ilçeler ise Ezine'de %39, Ayvacık'da %25 ve Yenice'de %19'dur.

1.2. İlçelerdeki Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Analizi

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, ülkelerin, bölgelerin ve şehirlerin demografik ve sosyal yapısının belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Yaş gruplarının dağılımı ekonomik, sosyal ve kültürel yatırımları şekillendiren önemli etmenlerden biridir. Genç nüfus yapısına sahip bölgeler ile yaşlı nüfus yapısına sahip bölgeler, farklı türden yatırımlara gereksinim duymaktadır[137].

2008 yılında Türkiye'nin ortanca yaşı[*] (medyan yaşı) 28,42'yken bu oran Çanakkale'de 35,92'dir. Çanakkale'nin nüfusu Türkiye'den 7,5 yıl yaşlıdır. Aynı dönemde Türkiye'nin yaşlı bağımlılık (65 yaş ve üstü) oranı %10,23, genç bağımlılık (0-14 yaş) oranı %39,28 olmak üzere nüfustaki toplam bağımlılık (0-14 yaş ve 65+) oranı %49,51'dir. İldeki bağımlı nüfus oranları ise yaşlı bağımlılık %16,95, genç bağımlılık %24,67 ve

[136] Suat Uğur, Ali Şahin Örnek, "Çanakkale'nin Beşeri Gelişme Göstergeleri", *Çanakkale-II Ekonomi ve Sosyo-Kültürü*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarih Araştırma Serisi II, 2006, İstanbul, s.36

[137] Sedat Murat, İbrahim Şenöz, "Çanakkale ve İlçelerinin Nüfus ve Eğitim Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Çanakkale-II Ekonomi ve Sosyo-Kültürü*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarih Araştırma Serisi II, 2006, İstanbul, s.44.

[*] Medyan yaş grubu: Nüfusu oluşturan kişilerin yaşları büyükten küçüğe sıralandığında ortada kalan yaştır. Nüfusun yarısı bu yaştan büyük, diğer yarısı küçüktür.

toplam bağımlılık oranı %41,63'dür[138]. Çanakkale'de, yaşlı bağımlı oranı Türkiye'den yüksek, genç bağımlı oranı ise Türkiye'den düşüktür. İldeki toplam bağımlılık oranı Türkiye ortalamasından %7,88 oranında düşüktür.

Merkez'in 61.243'ü erkek, 57.964'ü kadın olmak üzere toplam nüfusu 119.207'dir. Ayvacık'ın nüfusu 15.347 erkek ve 15.062 kadın olmak üzere toplam 30.409'dur. Bayramiç'te ise 15.389 erkek ve 15.635 kadın olmak üzere nüfus 31.024'tür. Bu ilçelerdeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 3.3'te belirtilmiştir.

Tablo 3.3: Merkez-Ayvacık-Bayramiç İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı*

	Merkez			**Ayvacık**			**Bayramiç**		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	6.048	3.157	2.891	1.582	819	763	1.621	851	770
5-9	6.500	3.360	3.140	1.719	910	809	1.620	803	817
10-14	7.464	3.864	3.600	1.836	929	907	1.737	877	860
15-19	8.081	4.211	3.870	1.878	980	898	1.930	1.005	925
20-24	14.362	8.773	5.589	2.024	1.075	949	1.896	888	1.008
25-29	10.275	5.322	4.953	2.124	1.086	1.038	2.203	1.153	1.050
30-34	9.234	4.617	4.617	2.115	1.065	1.050	2.076	1.076	1.000
35-39	9.213	4.469	4.744	2.231	1.167	1.064	2.204	1.084	1.120
40-44	9.094	4.463	4.631	2.201	1.126	1.075	2.326	1.206	1.120
45-49	9.119	4.496	4.623	2.194	1.123	1.071	2.325	1.154	1.171
50-54	8.434	4.244	4.190	2.175	1.098	1.077	2.345	1.173	1.172
55-59	6.653	3.461	3.192	2.014	1.019	995	2.056	1.061	995
60-64	4.889	2.429	2.460	1.719	830	889	1.701	802	899
65-69	3.464	1.656	1.808	1.394	683	711	1.454	685	769
70-74	2.562	1.155	1.407	1.189	545	644	1.331	632	699
75-79	2.102	910	1.192	1.161	538	623	1.193	534	659
80-84	1.180	471	709	619	261	358	697	277	420
85-89	433	157	276	182	71	111	255	112	143
90+	100	28	72	52	22	30	54	16	38
Toplam	119.207	61.243	57.964	30.409	15.347	15.062	31.024	15.389	15.635

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_ilce_yasgr.RDFp_ il1=17&p_kod=4&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env> (28.05.2009)

Merkez'de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında nüfusun yoğun olduğu görülmektedir. 20-24 yaş aralığı, 14.362 kişi ile ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %12'sini ve 25-29 yaş aralığı ise 10.275 kişiyle ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8,6'sını oluşturmaktadır. İlçenin az nüfuslu, 85-89 yaş grubunda 433 kişi (‰3,6) ve 90+ yaş grubunda ise 100 kişi (‰0,8) hayattadır.

[138] TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, s.51.

* 2008 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri.

Ayvacık ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde Merkez ilçeye göre daha homojen yapıda olduğu görülmektedir. Özellikle 20-59 yaş aralığındaki, tüm yaş gruplarındaki toplam nüfus birbirine oldukça yakındır. İlçenin en az yoğun olan 85-89 yaş grubu 182 kişi ilçe nüfusunun yaklaşık olarak ‰6'sı ve 90+ grubu 52 kişiyle nüfusun ‰1,7'sini oluşturmaktadır.

Bayramiç ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, Ayvacık gibi Merkez ilçeye göre daha homojen yapıdadır. Özellikle 35-54 yaşları arasındaki grupların nüfus oranları birbirlerine oldukça yakındır. İlçede nüfusun az yoğun olduğu 85-89 yaş grubunda 255 kişi ilçe nüfusunun ‰8,2'sini ve 90+ grubunda 54 kişi nüfusun ‰1,74'ünü oluşturmaktadır. İlçedeki 85 ve üzeri yaş gruplarının yüzdesel dağılımı Merkez ilçeden yüksektir.

Biga'nın nüfusu, 40.686'sı erkek, 40.677'si kadın olmak üzere toplam 81.363'tür. Bozcaada'nın nüfusu 1.475 erkek ve 1.136 kadın olmak üzere toplam 2.611'dir. Çan'da ise 25.977 erkek ve 25.451 kadın olmak üzere nüfus 51.428'dir. Bu ilçelerdeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 3.4'te belirtilmiştir.

Tablo 3.4: Biga-Bozcaada-Çan İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı[*]

	Biga			**Bozcaada**			**Çan**		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	4.423	2.232	2.191	108	57	51	2.943	1.479	1.464
5-9	4.911	2.542	2.369	95	48	47	3.128	1.658	1.470
10-14	5.443	2.798	2.645	149	85	64	3.351	1.766	1.585
15-19	5.605	2.854	2.751	151	68	83	3.685	1.840	1.845
20-24	6.332	3.214	3.118	395	315	80	3.697	1.961	1.736
25-29	6.433	3.434	2.999	208	118	90	4.298	2.230	2.068
30-34	5.974	3.059	2.915	223	120	103	3.960	2.140	1.820
35-39	5.812	2.998	2.814	189	101	88	3.770	1.819	1.951
40-44	5.717	2.944	2.773	216	108	108	4.124	2.147	1.977
45-49	5.888	2.973	2.915	190	107	83	4.044	2.079	1.965
50-54	5.277	2.608	2.669	180	95	85	3.562	1.844	1.718
55-59	4.815	2.432	2.383	121	69	52	2.761	1.390	1.371
60-64	3.887	1.878	2.009	133	63	70	2.169	1.030	1.139
65-69	3.398	1.553	1.845	96	47	49	1.882	837	1.045
70-74	2.826	1.258	1.568	74	41	33	1.529	683	846
75-79	2.513	1.100	1.413	38	14	24	1.376	601	775
80-84	1.562	610	952	31	13	18	839	356	483
85-89	454	171	283	12	6	6	259	100	159
90+	93	28	65	2	0	2	51	17	34
Tplm	81.363	40.686	40.677	2.611	1.475	1.136	51.428	25.977	25.451

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_ilce_yasgr.RDFp_ il1=17&p_kod=4&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env> (28.05.2009)

[*] 2008 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri.

Biga'da nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun 20-29 yaşları arasında yoğun olduğu görülmektedir. 20-24 yaş grubu 6.332 kişiyle ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %7,78'ini ve 25-29 yaş grubu 6.433 kişiyle ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8'ini oluşturmaktadır. İlçede nüfusun az olduğu 85-89 yaş grubunda 454 kişi ilçe nüfusunun ‰5,6'sı ve 90+ grubunda 93 kişi nüfusun ‰1,1'i hayattadır. İlçedeki 85-89 yaş aralığındaki kişi sayısı, aradaki nüfus farkına rağmen Merkez'den yüksektir.

Bozcaada'da nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun 20-24 ve 30-34 yaş gruplarında yoğun olduğu görülmektedir. 20-24 yaş aralığı 395 kişi ile ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %15'ini, 30-34 yaş aralığı 223 kişiyle ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8,5'ini oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğunun az olduğu 85-89 yaş grubunda 12 kişi ilçe nüfusunun ‰4,6'sı ve 90+ grubunda 2 kişi nüfusun ‰0,76'sı hayattadır. İlçede 90 ve üzeri yaşta erkek yoktur.

Çan'da nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun 25-29 ve 40-44 yaş gruplarında yoğun olduğu görülmektedir. 25-29 yaş aralığı 4.298 kişi ile ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8,4'ünü ve 40-44 yaş aralığı 4.124 kişiyle ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8'ini oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğunun az olduğu 85-89 yaş grubunda 259 kişi (ilçe nüfusunun ‰5'i) ve 90+ grubunda 51 kişi (nüfusun ‰1'i) hayattadır.

Eceabat'ın nüfusu, 4.901'i erkek, 4.658'i kadın olmak üzere toplam 9.559'dur. Ezine'de 16.624 erkek ve 16.209 kadın olmak üzere toplam nüfus 32.833'tür. Gelibolu'da ise 24.400 erkek ve 20.223 kadın olmak üzere nüfus 44.623'tür. Bu ilçelerdeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 3.5'te belirtilmiştir.

Tablo 3.5: Eceabat-Ezine-Gelibolu İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı*

	Eceabat			**Ezine**			**Gelibolu**		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	474	236	238	1.853	946	907	2.301	1.189	1.112
5-9	487	262	225	2.018	1.050	968	2.522	1.300	1.222
10-14	572	291	281	2.365	1.226	1.139	3.014	1.555	1.459
15-19	577	310	267	2.155	1.089	1.066	3.018	1.590	1.428
20-24	781	471	310	2.543	1.521	1.022	6.183	4.866	1.317
25-29	757	397	360	2.495	1.288	1.207	3.609	1.979	1.630
30-34	635	318	317	2.375	1.180	1.195	3.266	1.692	1.574
35-39	707	372	335	2.416	1.203	1.213	3.399	1.739	1.660
40-44	625	325	300	2.458	1.288	1.170	3.174	1.654	1.520
45-49	690	348	342	2.335	1.181	1.154	2.971	1.488	1.483
50-54	670	345	325	2.096	1.080	1.016	2.651	1.365	1.286
55-59	627	321	306	1.948	974	974	2.273	1.142	1.131
60-64	480	244	236	1.634	772	862	1.776	904	872
65-69	423	199	224	1.271	616	655	1.466	651	815
70-74	409	210	199	1.120	520	600	1.124	511	613
75-79	338	141	197	963	381	582	1.060	446	614
80-84	211	78	133	525	211	314	566	227	339
85-89	74	30	44	206	84	122	204	88	116
90+	22	3	19	57	14	43	46	14	32
Tplm	9.559	4.901	4.658	32.833	16.624	16.209	44.623	24.400	20.223

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_ilce_yasgr.RDFp _ il1=17&p_kod=4&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env> (28.05.2009)

Eceabat'ta nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde 20-29 yaşları arasındaki gruplarda nüfusun daha yoğun olduğu görülmektedir. 20-24 yaş grubunda 781 kişiden oluşan nüfus, ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8,17'sidir. 25-29 yaş grubunda ise nüfus 757 kişidir ve ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8'ini oluşturmaktadır. İlçede nüfusun az olduğu, 85-89 yaş grubu 74 kişi (ilçe nüfusunun ‰7,7'si) ve 90+ grubu 22 kişiden (ilçe nüfusunun ‰2,3'ü) meydana gelmektedir.

Ezine'de 20-49 yaş aralığındaki grupların, nüfus yoğunlukları birbirlerine oldukça yakındır. Bu aralıktaki yaş gruplarının nüfusu, 20-24 yaş grubunda 2.543 kişi (ilçe nüfusunun %7,75'i), 25-29 grubunda 2.495 kişi (ilçe nüfusunun %7,60'ı) ve 45-49 grubu 2.335 kişiden (ilçe nüfusunun %7,11) oluşmaktadır. İlçede nüfus yoğunluğunun az olduğu 85-89 yaş grubunda 206 kişi (ilçe nüfusunun ‰6,3'ü) ve 90+ grubunda 57 kişi (ilçe nüfusunun ‰1,73'ü) hayattadır.

* 2008 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri.

Gelibolu ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde 20-29 yaşları arasındaki gruplarda nüfusun daha yoğun olduğu görülmektedir. 20-24 yaş grubunda 6.183 kişi, ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %14'ünü ve 25-29 yaş aralığı 3.609 kişi ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %8'ini oluşturmaktadır. İlçedeki nüfusun yaş dağılımı, homojen bir yapıda değildir. İlçenin az nüfuslu 85-89 yaş grubunda 204 kişi (ilçe nüfusunun ‰4,6'sı) ve 90 ve üstü yaş grubunda 46 kişi (nüfusun ‰1'i) hayattadır.

Gökçeada'nın 4.260'ı erkek, 3.215'i kadın olmak üzere toplam nüfusu 7.475'dir. Lapseki'nin nüfusu 13.650 erkek ve 13.499 kadın olmak üzere toplam 27.149'dur. Yenice'de ise 18.519 erkek ve 18.591 kadın olmak üzere nüfus 37.110'dur. Bu ilçelerdeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 3.6'da belirtilmiştir.

Tablo 3.6: Gökçeada-Lapseki-Yenice İlçelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı*

	Gökçeada			**Lapseki**			**Yenice**		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	523	291	232	1.397	715	682	1.867	938	929
5-9	417	204	213	1.513	738	775	2.072	1.067	1.005
10-14	427	224	203	1.796	885	911	2.417	1.269	1.148
15-19	513	275	238	1.835	938	897	2.457	1.251	1.206
20-24	1.334	1.051	283	2.004	1.110	894	2.447	1.260	1.187
25-29	753	400	353	2.001	1.053	948	2.421	1.230	1.191
30-34	702	384	318	1.870	1.007	863	2.340	1.234	1.106
35-39	526	301	225	1.869	923	946	2.551	1.274	1.277
40-44	363	176	187	1.940	945	995	2.742	1.442	1.300
45-49	352	174	178	1.900	947	953	2.855	1.444	1.411
50-54	350	174	176	1.912	945	967	2.725	1.357	1.368
55-59	316	156	160	1.710	862	848	2.519	1.247	1.272
60-64	243	126	117	1.526	770	756	1.935	932	1.003
65-69	213	103	110	1.223	592	631	1.919	864	1.055
70-74	185	92	93	1.097	524	573	1.640	750	890
75-79	132	77	55	861	387	474	1.259	572	687
80-84	86	34	52	514	239	275	723	305	418
85-89	27	14	13	147	59	88	182	72	110
90+	13	4	9	34	11	23	39	11	28
Tplm	7.475	4.260	3.215	27.149	13.650	13.499	37.110	18.519	18.591

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_ilce_yasgr.RDFp_ il1=17&p_kod=4&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env> (28.05.2009)

Gökçeada ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun %24'ü 20-29 yaşları arasındadır. 20-24 yaş grubunda 1.334 kişi (ilçe nüfusunun yaklaşık

* 2008 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri.

olarak %18'i) ve 25-29 yaş grubunda 753 kişi (ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %10) vardır. İlçedeki nüfusun yaş dağılımı, homojen bir özellik göstermemektedir. Ayrıca ilçe, genç bir nüfus yapısına sahiptir. Nüfus yoğunluğunun az olduğu 85-89 yaş grubu 27 kişiden (ilçe nüfusunun ‰3,6'sı), 90 ve üstü yaş grubu ise 13 kişiden (nüfusun ‰1,7'si) oluşmaktadır.

Lapseki ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, Gökçeada'ya göre homojen bir yapıdadır. İlçenin yaş grupları incelendiğinde 20-24 yaş aralığında nüfus 2.004 kişi ve 25-29 yaş aralığında nüfus 2001 kişidir. İlçe nüfusunun, yaklaşık olarak %15'i 20-29 yaş aralığındadır. Nüfus yoğunluğunun az olduğu, 85-89 yaş grubu 147 kişiden (ilçe nüfusunun ‰5,4'ü), 90 ve üstü yaş grubu 34 kişiden (nüfusun ‰1,25'i) oluşmaktadır. Özellikle 35-54 yaşları arasındaki tüm gruplarda, nüfus oranları birbirlerine oldukça yakındır.

Yenice ilçesinde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde 40-54 yaşları arasındaki tüm gruplarda nüfusun yoğun olduğu görülmektedir. 40-44 yaş grubunda 2.742 kişi, 45-49 yaş grubunda 2.855 kişi ve 50-54 yaş grubunda 2.725 kişi vardır. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %22'si 40-54 yaşları arasındadır. İlçe nüfusunun, yaş gruplarına göre dağılımı homojen bir yapı göstermekle beraber, nüfus çok genç bir yapıda değildir. Nüfus yoğunluğunun az olduğu, 85-89 yaş grubu 182 kişiden (ilçe nüfusunun ‰4,9'u), 90 ve üstü yaş grubu ise 39 kişiden (nüfusun ‰1'i) oluşmaktadır.

Çanakkale'de nüfusun, %5,29'u 0-4 ve %5,69'u 5-9 yaş gruplarındadır. İl genelinde nüfusun %10,98'si 0-9 yaş aralığındadır. İldeki nüfusun, yaşlara göre dağılımı incelendiğinde, nispeten genç bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. İl genelinde nüfus, 20-24 yaş grubunda daha yoğundur. İl nüfusunun %9,27'si 20-24 yaşları arasındadır. Nüfusun yaş gruplarındaki kadın-erkek oranları genelde birbirlerine yakındır. Cinsiyetler arasındaki oransal farklılık 65-69 yaş grubundan sonra belirginleşmekte ve yaşlar ilerledikçe kadınların nüfustaki oransal üstünlüğü artmaktadır. Özellikle 90 ve üstü yaş grubunda bu apaçık görülebilmektedir. Nüfus sayısı 563 olan grup, toplam nüfusun ‰1,2'sini oluşturmaktadır. Grubun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde 395 kadın, kadın nüfusunun ‰1,7'siyken, 168 erkek, erkek nüfusunun ‰0,7'sidir. Çalışmanın önceki kısımlarında da bahsedildiği gibi tüm dünyada, kadınlar erkeklere oranla daha uzun yaşamaktadır. Nüfusun, yaşlara göre gruplandırıldığı tablolar incelendiğinde, bu durumun Çanakkale için de geçerli olduğu açık şekilde görülmektedir.

2. Eğitim İncelemesi

Eğitim, bireylerin hayatını şekillendiren önemli bir süreçtir. Toplumun eğitim düzeyindeki gelişme, bireylerin sosyal ve çalışma hayatındaki konumlarını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca eğitim, toplumun politikaya, siyasete ve sosyal olaylara duyduğu ilgiyi ve katılım oranlarını arttırmaktadır. Eğitimin toplum üzerindeki etkisi, önceki bölümde detaylı olarak ele alınmıştır. Nitekim eğitim insani kalkınmanın ölçülmesinde kullanılması gereken bir göstergedir.

CNBC-e Business dergisinin yaptığı yaşanabilir iller araştırmasında* Çanakkale, eğitim parametrelerine göre ülke sıralamasında 7'incidir. Derginin yaptığı bu araştırmada, eğitim 2 parametreyle incelenmiştir. Birinci parametre öğretmen ve sınıf başına düşen öğrenci sayıları, ikinci parametre ise ildeki üniversite öğrenci sayısının nüfusa oranıdır. Derginin yaptığı bu çalışmada her iki eğitim parametresinin ağırlığı da %50 olarak belirlenmiştir[139].

Çalışmada ise Çanakkale ili ve ilçelerdeki eğitim, iki temel başlık altında ele alınmaktadır. Birinci başlıkta, ilçelerdeki örgün eğitim kurumlarının genel yapısı, ikinci başlıkta ise ilçelerdeki nüfusun eğitim durumu incelenmektedir.

2.1. İlçelerde Örgün Eğitimin İncelenmesi

Örgün eğitimde, aynı yaş grubunda ve seviyesindeki bireyler, belirli bir amaca göre hazırlanan programlarla, okul çatısı altında düzenli bir eğitim almaktadır. Örgün eğitim, okulöncesi eğitim, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek eğitim kurumlarını kapsamaktadır[140].

Çanakkale ilçelerinin okul öncesi eğitim, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim verileri ayrı ayrı tablolarda incelenmektedir. İl genelinde okulöncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim bünyesinde, toplam 68.831, yüksek öğrenimde ise 24.821 öğrenciye eğitim verilmektedir.

---

* Dergi tarafından yapılan araştırmada Çanakkale, yaşanabilir iller arasında Türkiye genelinde 11. sırada yer almaktadır.

[139] Burak Mavi, "Türkiye'nin Yaşanabilir Şehirleri", *CNBC-e Business*, S.24, Ekim 2008, s.72-81.

[140] TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, s.98.

2.1.1. İlçelerde Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim, 3-5 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsar, ülke genelinde zorunlu olan bir eğitim süreci değildir, isteğe bağlıdır[141]. Ancak, okul öncesi eğitim, 2009-2010 eğitim öğretim yılında, 5 yaş grubu (60-72 ay) için, 32 pilot ilde zorunlu hale getirilmiştir. Okullaşma oranı yüksek ve 2013 yılına kadar 5 yaşındaki nüfusun tamamını okullaştırabilecek olan iller, pilot il kapsamına alınmıştır[142]. Okul öncesi eğitimin zorunlu olduğu iller; Amasya, Nevşehir, Çanakkale, Bilecik, Edirne, Karabük, Ardahan, Gümüşhane, Trabzon, Yalova, Karaman, Tunceli, Kilis, Bolu, Kırıkkale, Bayburt, Burdur, Kırklareli, Muğla, Düzce, Bartın, Artvin, Çankırı, Kütahya, Rize, Isparta, Kırşehir, Giresun, Uşak, Eskişehir, Sinop ve Samsun'dur. Böylece pilot illerde zorunlu eğitim süresi 8 yıldan 9 yıla çıkmıştır[143].

Tablo 3.7: İlçelerin Okul Öncesi Eğitim Verileri

İlçeler	Okul	Anasınıfı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen	Sınıfa Düşen Öğrenci Sayısı
Merkez	2	45	700	18	15
Ayvacık		11	91	*	8
Bayramiç	1	11	108	2	9
Biga	1	36	463	4	12
Bozcaada		2	10	*	5
Çan		22	183	*	8
Eceabat	1	7	86	2	12
Ezine		24	142	*	5
Gelibolu		21	185	*	8
Gökçeada	1	8	103	4	12
Lapseki		11	96	*	8
Yenice	1	21	261	6	12
Toplam	7	219	2.428	36	10**

Kaynak: Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğünden, Bilgi Edinme Kanunu ile temin edilen verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008-2009 eğitim öğretim yılına aittir.)

Çanakkale genelinde, okul öncesi eğitimde Tablo 3.7'de görüldüğü gibi, 2.428 öğrenci eğitim ve öğretime katılmaktadır. İl genelinde sınıf başına ortamla 10 öğrenci düşmektedir. İlde okul öncesi eğitimde okullaşma oranı %43'dür.

---

[141] TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, s.98.
[142] Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Bilgi Edinme Kanunu ile temin edilmiştir
[143] <http://egitim.milliyet.com.tr/Egitim/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=117&ArticleI=1104952 &PAGE=1> (09.12.2009)
* İlçelerde öğretmen eksikliği, ücret karşılığı derslerle kapatılmaktadır.
** İl genelinde, sınıf başına düşen ortalama öğrenci sayısı (okul öncesi eğitim)

Nüfusun yoğun olduğu iki ilçede, Merkez'de 700 ve Biga'da 463 öğrenci okul öncesi eğitime katılmaktadır. Merkez ve Biga dışındaki ilçelerde, öğrenci sayıları nüfus yoğunluğu ile paralellik göstermemektedir. Diğer ilçelerde öğrenci sayıları ise sırasıyla, Yenice'de 261, Gelibolu'da 185, Çan'da 183, Ezine'de 142, Bayramiç'te 108, Gökçeada'da 103, Lapseki'de 96, Ayvacık'ta 91, Eceabat'ta 86'dır. Gökçeada'nın nüfusu Ayvacık, Lapseki ve Eceabat'tan düşük olmasına karşın okul öncesi öğrenci sayısı bu üç ilçeden de yüksektir. Bozcaada'da ise 10 öğrenci okul öncesi eğitime katılmaktadır. Bozcaada'nın bir ada ilçesi olması ve nüfusun yoğun olmaması öğrenci sayısını etkilemiştir. İlde okul öncesi eğitimin henüz 2009-2010 eğitim yılında zorunlu olması ve ailelerin bu eğitimin faydaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, öğrenci sayısını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca okul öncesi eğitim masraflarının, ilköğretim gibi kısmen de olsa devlet tarafından karşılanması, öğrenci sayısının artmasında etkili olacağı muhakkaktır. Okul öncesi eğitime katılan öğrencilerin %29'u Merkez'de, %19'u Biga'da ve %11'i Yenice'dedir. İl genelinde okul öncesi eğitime katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%59'u) Merkez, Biga ve Yenice ilçelerindedir. Okul öncesi öğrencilerinin yaklaşık olarak, %'8'i Gelibolu'da, %8'i Çan'da, %6'sı Ezine'de, %4'ü Bayramiç'te, %4'ü Gökçeada'da, %4'ü Lapseki'de, %4'ü Ayvacık'ta, %4'ü Eceabat'ta ve ‰4'ü Bozcaada'dadır. Ezine, Bayramiç, Gökçeada, Lapseki, Ayvacık ve Eceabat ilçelerindeki nüfus yoğunlukları farklı olmasına karşın, ilçelerdeki okul öncesi öğrenci sayıları, birbirlerine oldukça yakındır. İl genelinde okul öncesi eğitime katılan öğrenci sayısı, ilk ve orta öğretim oranlarına göre düşüktür.

Okul öncesi eğitimde 36 öğretmenin görev yaptığı, Çanakkale ilinde, Ayvacık, Bozcaada, Çan, Ezine, Gelibolu, Lapseki ilçelerinde öğretmen bulunmamaktadır. Öğretmen eksiği olan ilçelerde, sözleşmeli öğretmen veya ücret karşılığı derslerle öğretmen açığı kapatılmaktadır.

İlçelerde okul öncesi eğitimde, sınıf başına düşen öğrenci sayıları ayrıntılı olarak incelendiğinde en iyi orana sahip ilçe, 5 öğrenci ile Ezine ve Bozcaada'dır. Diğer ilçelerdeki sınıf başına düşen öğrenci sayıları ise, Ayvacık, Çan, Gelibolu ve Lapseki'de 8 öğrenci, Bayramiç'te 9 öğrenci, Biga, Yenice, Eceabat, Gökçeada ve Yenice'de 12 öğrencidir.

Tablo 3.7'de görüldüğü üzere her ilçede bağımsız anaokulu yoktur. Okul öncesi eğitimin önem kazandığı günümüzde, tüm ilçelerde bağımsız anaokullarının açılması,

nüfusun yoğun olduğu ilçelerde ise ikinci-üçüncü anaokullarının eğitime kazandırılmasıyla, il genelindeki anaokulu sayısı yeterli düzeye gelecektir.

2.1.2. İlçelerde İlköğretim Eğitimi

6-14 yaş grubundaki çocukların eğitimi ve öğretimini kapsayan ilköğretim, tüm çocuklar için zorunludur. Ülkemizde 8 yıl olan ilköğretim devlet okullarında ücretsizdir[144].

Çanakkale genelinde, 185 ilköğretim okulunda, 46.351 öğrenci eğitim ve öğretime katılmaktadır. 2.508 öğretmenin görev aldığı ilde, sınıf başına 21 öğrenci düşmektedir. İldeki ilköğretim okullaşma oranı %99'dur[145]. İlçelerde ilköğretim verileri Tablo 3.8'de belirtilmiştir.

Tablo 3.8: İlçelerin İlköğretim Eğitim Verileri

İlçe Adı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Sınıfa Düşen Öğrenci Sayısı
Merkez	28	11.940	672	28
Ayvacık	14	2.867	133	22
Bayramiç	13	2.670	137	20
Biga	33	7.983	354	22
Bozcaada	1	162	18	20
Çan	18	5.130	266	20
Eceabat	5	800	53	17
Ezine	17	3.405	202	19
Gelibolu	22	4.496	250	19
Gökçeada	3	650	43	21
Lapseki	11	2.651	157	21
Yenice	20	3.597	223	19
Toplam	185	46.351	2.508	21*

Kaynak: Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğünden, Bilgi Edinme Kanunu ile temin edilen verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008-2009 eğitim öğretim yılına aittir.)

Nüfusun yoğun olduğu ilçelerde, nüfusla doğru orantılı olarak öğrenci sayıları da yüksektir. Nüfusun yoğun olduğu ilçelerde, Merkez'de 11.940, Biga'da 7.983 ve Çan'da 5.130 öğrenci ilköğretimde eğitim görmektedir. Diğer ilçelerde sırasıyla, Gelibolu'da 4.496, Yenice'de 3.597, Ezine'de 3.405, Ayvacık'ta 2.867, Bayramiç'te 2.670 ve Lapseki'de 2.651 öğrenci bulunmaktadır. Bayramiç'in nüfusu (31.024), Ayvacık'tan (30.449) fazla olmasına karşın, Ayvacık'ın öğrenci sayısı, Bayramiç'e göre yüksektir.

[144] TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, s.98.
[145] Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğünden, Bilgi Edinme Kanunu ile temin edilmiştir.
* İl genelinde, sınıf başına düşen ortalama öğrenci sayısı (ilköğretim)

İlköğretim öğrenci sayısının düşük olduğu ilçelerde ise sırasıyla, Eceabat'ta 800, Gökçeada'da 650 ve Bozcaada'da 162 öğrenci mevcuttur. Eceabat, Gökçeada ve Bozcaada, ilçelerinin düşük nüfuslu olması öğrenici sayılarını etkilemiştir. İl genelinde, ilköğretimde eğitim gören öğrencilerin, %26'sı Merkez'de, %17'si Biga'da, %11'i Çan'dadır. İl genelindeki öğrencilerin yarısından fazlası (%54'ü) bu üç ilçede eğitim görmektedir. Öğrencilerin %10'u Gelibolu'da, %8'i Yenice'de, %7'si Ezine'de, %6'sı Ayvacık'da, %6'sı Bayramiç'te ve %6'sı Lapseki'de eğitim almaktadır. Ayrıca ilköğretim öğrencilerinin %2'si Eceabat'ta, %1'i Gökçeada'da ve ‰4'ü Bozcaada'da eğitime katılmaktadır.

Öğretmen sayıları bakımından ilçelerin durumları incelendiğinde, Merkez'de 672, Biga'da 354, Çan'da 266, Gelibolu'da 250, Yenice'de 223, Ezine'de 202 öğretmen eğitim vermektedir. Bu ilçelerin nüfus sayılarıyla, öğrenci ve öğretmen sayılarının doğru orantılı olduğu görülmektedir. Öğretmen sayılarının yüksek olduğu diğer ilçeler sırasıyla, Lapseki'de 157, Bayramiç'te 137, Ayvacık'ta 133'dür. Lapseki'nin nüfusu ve öğrenci sayısı Ayvacık ve Bayramiç'den düşük olmasına rağmen Lapseki'deki öğretmen sayısı, her iki ilçeden de yüksektir. Bayramiç'in öğrenci sayısı Ayvacık'dan az olmasına karşın, öğretmen sayısı bu ilçeden yüksektir. Lapseki, Bayramiç ve Ayvacık ilçelerinde öğretmen ve öğrenci sayıları, nüfusla orantılı değildir. Öğretmen sayısının düşük olduğu ilçeler ise sırasıyla, Eceabat'ta 53, Gökçeada'da 43 ve Bozcaada'da 18'dir. Bu ilçelerde, öğrenci ve öğretmen sayılarıyla nüfus doğru orantılıdır. İl genelindeki ilköğretimde görevli öğretmenlerin yaklaşık olarak %27'si Merkez'de, %14'ü Biga'da, %11'i Çan'dadır. İldeki ilköğretim öğretmenlerinin yarısından fazlası (%51'i) bu üç ilçede görev yapmaktadır. Öğretmenlerin %10'u Gelibolu'da, %9'u Yenice'de, %8'i Ezine'de, %6'sı Lapseki'de, %5'i Bayramiç'te ve %5'i Ayvacık'tadır. Nüfusla birlikte öğrenci sayısının az olduğu ilçelerdeki öğretmen oranları ise, Eceabat'ta %2, Gökçeada'da %2 ve Bozcaada'da %1'dir.

Sınıf başına düşen öğrenci sayısının az olduğu ilçeler, Eceabat'ta 17 öğrenci, Gelibolu, Ezine ve Yenice'de 19 öğrencidir. Bayramiç, Bozcaada ve Çan'da derslik başına 20, Gökçeada ve Lapseki'de 21 öğrenci düşmektedir. Biga ve Ayvacık'ta sınıf başına 22 öğrenci düşerken, Merkez'de bu oran 28'dir. İlin, Merkez ve Biga gibi kalabalık ilçelerinde sınıf başına düşen öğrenci sayıları il ortalaması olan 21'in üzerindedir.

2.1.3. İlçelerde Ortaöğretim Eğitimi

Ortaöğretim, ülkemizde 4 yıllık, genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarıdır. Ortaöğretim zorunlu değil, isteğe bağlıdır[146].

Çanakkale genelinde, 75 ortaöğretim okulunda, 20.052 öğrenci eğitim ve öğretime katılmaktadır. 1.485 öğretmenin görev aldığı ilde, derslik başına 17 öğrenci düşmektedir. İldeki ortaöğretim okullaşma oranı %80,3'tür[147]. İlçelerde ortaöğretim verileri Tablo 3.9'da belirtilmiştir.

Tablo 3.9: İlçelerin Ortaöğretim Eğitim Verileri

İlçe Adı	Okul	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Sınıf Başına Düşen Öğrenci
Merkez	17	6.559	568	23
Ayvacık	5	581	47	14
Bayramiç	4	821	55	19
Biga	10	3.610	226	23
Bozcaada	1	43	6	7
Çan	8	2.651	149	21
Eceabat	1	150	18	10
Ezine	5	940	57	10
Gelibolu	10	2.520	192	21
Gökçeada	4	695	53	16
Lapseki	4	388	29	18
Yenice	6	1.094	85	16
Toplam	75	20.052	1485	17*

Kaynak: Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğünden, Bilgi Edinme Kanunu ile temin edilen verilerden derlenmiştir. Tabloda kullanılan veriler 2008-2009 eğitim öğretim yılına aittir.

Nüfusun yoğun olduğu ilçelerde, nüfusla doğru orantılı olarak öğrenci sayıları da yüksektir. Nüfusun yoğun olduğu ilçelerde, Merkez'de 6.559 öğrenci, Biga'da 3.610 öğrenci ve Çan'da 2.651 öğrenci ortaöğretimde eğitim görmektedir. Öğrenci sayısının yüksek olduğu diğer ilçeler ise sırasıyla, Gelibolu'da 2.520, Yenice'de 1.094, Ezine'de 940, Bayramiç'te 821, Ayvacık'ta 581, Lapseki'de 388 öğrenci bulunmaktadır. Ortaöğretim öğrenci sayısının az olduğu ilçelerde, Gökçeada'da 695, Eceabat'ta 150 ve Bozcaada'da 43 öğrenci eğitim görmektedir. Gökçeada ve Eceabat ilçelerinde, orta

[146] TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, s.99.
[147] Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğünden, Bilgi Edinme Kanunu ile temin edilmiştir.
* İl genelinde, sınıf başına düşen ortalama öğrenci sayısı (ortaöğretim)

öğretimdeki öğrenci sayıları nüfus yoğunluğuyla, doğru orantılı değildir. Gökçeada'nın nüfusu, Eceabat ilçesinden daha düşük olmasına karşın, Gökçeada'daki ortaöğretim öğrenci sayısı, Eceabat'tan yüksektir. İl genelinde, ortaöğretimde eğitim gören öğrencilerin, %32'si Merkez'de, %18'i Biga'da, %13'ü Çan'da ve %13'ü Gelibolu'dadır. İldeki ortaöğretim öğrencilerinin yarısından fazlası (%76'sı) bu dört ilçede eğitime katılmaktadır. Ortaöğretim öğrencilerinin %5'i Yenice'de, %5'i Ezine'de, %4'ü Bayramiç'te, %3'ü Gökçeada'da ve %3'ü Ayvacık'tadır. Bu beş ilçedeki ortaöğretim öğrenci oranlarının toplamı, Merkez ilçenin oldukça altındadır. Ayrıca öğrencilerin %2'si Lapseki'de, ‰7'si Eceabat'ta ve ‰2'si Bozcaada'da eğitim almaktadır.

İlçelerdeki ortaöğretimlerde, Merkez'de 568, Biga'da 226, Gelibolu'da 192, Çan'da 149, Yenice'de 85, Ezine'de 57, Bayramiç'te 55, Gökçeada'da 53 ve Ayvacık'da 47 öğretmen eğitim vermektedir. Bu ilçelerin nüfuslarıyla, öğrenci ve öğretmen sayılarının Gelibolu ve Çan ilçeleri hariç, doğru orantılı olduğu görülmektedir. Diğer ilçelerde ise, Lapseki'de 29, Eceabat'ta 18 ve Bozcaada'da 6 öğretmen ortaöğretimde görevlidir. İl genelindeki ortaöğretimde görevli öğretmenlerin yaklaşık olarak %38'i Merkez'de, %15'i Biga'da, %13'ü Gelibolu'da, %10'u Çan'dadır. İldeki ortaöğretim öğretmenlerinin dörtte üçünden fazlası (%76'sı) bu dört ilçede görev yapmaktadır. Öğretmenlerin %6'sı Yenice'de, %4'ü Bayramiç'te, %4'ü Gökçeada'da, %4'ü Ezine'de, %3'ü Ayvacık'tadır. Ayrıca öğretmenlerin %2'si Lapseki'de, %1'i Eceabat'ta ve ‰4'ü de Bozcaada'dır.

Ortaöğretimde sınıf başına düşen öğrenci sayısının az olduğu ilçeler, Bozcaada'da 7, Eceabat ve Ezine'de 10, Ayvacık'da 14, Gökçeada ve Yenice'de 16, Lapseki'de 18, Bayramiç'te 19, Çan ve Gelibolu'da 21, Biga ve Merkez'de 23'tür. İlin, Merkez ve Biga gibi kalabalık ilçelerinde sınıf başına düşen öğrenci sayıları, il ortalaması olan 17'nin üzerindedir.

2.1.4. İlçelerde Yüksek Öğrenim

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 1992-1993 eğitim-öğretim yılından günümüze kadar il merkezi ve birçok ilçede akademik eğitim vermektedir[148]. Üniversite bünyesinde, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Su Ürünleri

[148] <http://www.comu.edu.tr/genelbilgiler/tarihce.php> (15.05.2009)

Fakültesi, Tıp Fakültesi* ve Ziraat Fakültesi olmak üzere, 9 fakülte bulunmaktadır. Bu fakültelerden 8'i Merkez'de, 1'i Biga'dadır. Belirtilen fakültelerin tümünde 14.049 öğrenci eğitim görmektedir. Sağlık Yüksek Okulu, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu olmak üzere 3 yüksek okulda 1.442 öğrenci eğitime katılmaktadır. İl genelinde farklı ilçelerde bulunan 11 meslek yüksek okulda 7.812 öğrenci eğitim görmektedir. Ayrıca Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Enstitülerinde 1.518 öğrenci lisansüstü ve doktora eğitimine katılmaktadır. Üniversite bünyesinde 12.680 kız ve 12.141 erkek olmak üzere toplam 24.821 öğrenci mevcuttur. Üniversite öğrencilerinin yaklaşık olarak %51'i kız, %49'u erkektir. Bu öğrencilerin yaklaşık olarak %57'si fakültelerde, %31'i meslek yüksek okullarında ve %6'sı da yüksek okullarda ve yine %6'sı enstitülerdedir[149]. İlçelerdeki üniversite öğrenci sayıları Tablo 3.10'da belirtilmiştir.

Tablo 3.10: İlçelerdeki Üniversite Öğrenci Sayıları

İlçeler	**K**	**E**	**T**	**İlçeler**	**K**	**E**	**T**
Merkez	7.509	6.998	14.507	Eceabat	0	0	0
Ayvacık	190	202	392	Ezine	279	246	525
Bayramiç	274	223	497	Gelibolu	212	262	474
Biga	2.292	2.293	4.585	Gökçeada	326	288	614
Bozcaada	0	0	0	Lapseki	98	151	249
Çan	142	346	488	Yenice	585	387	972
				Toplam	11.907	11.396	23.303
				Fen Bilimleri Enstitüsü	302	302	604
				Sosyal Bilimler Enstitüsü	471	443	914
				Genel Toplam	12.680	12.141	24.821**

Kaynak: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkalığından alınan verilerden derlenmiştir. (Öğrenci sayıları Ocak 2010 tarihine aittir.)

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne 2002-2007 yılları arasında kayıt yaptıran öğrenciler, bina yetersizliği sebebiyle İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde eğitim almaktadır. 2007-2008 eğitim yılından itibaren yeni kayıt yaptıran Tıp Fakültesi öğrencileri, tıbbi eğitime Çanakkale'de başlamışlardır. <http://www.haberler.com/comu-tip-fakultesi-artik-kendi-binasinda-egitim-haberi/> (20.02.2010)

149 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkalığından alınan verilerden derlenmiştir. (Ocak 2010 verileri)

** Öğrenci sayısına, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde eğitimlerine devam eden 86 öğrenci de dahildir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin yaklaşık olarak %64,5'i[*] Merkez'de ve %18,5'i Biga'dadır. Öğrencilerinin yaklaşık olarak %83'ü bu iki ilçededir. Fakültelerin, Merkez ve Biga'da bulunması, bu iki ilçedeki öğrenci sayısını yükseltmektedir. Üniversite öğrencilerinin yaklaşık olarak, %4'ü Yenice'de, %2,5'i Gökçeada, %2'si Bayramiç'te ,%2'si Çan'da, %2'si Ezine'de, %2'si Gelibolu'da, %1,5'i Ayvacık'ta ve %1'i Lapseki'dedir. Bu ilçelerdeki öğrenciler üniversite bünyesindeki Meslek Yüksek Okullarında eğitim görmektedir. Eceabat ve Bozcaada'da herhangi bir akademik eğitim birimi bulunmamaktadır[150].

2.2. İlçelerde Nüfusun Eğitim Durumu

Çalışmanın bu kısmı, ilçelerdeki altı yaş üstü okur-yazar nüfus, on beş yaş üstü nüfusun eğitim düzeyi ve ilköğretim çağında okuryazar olmayan nüfusu incelenmektedir.

6 yaş üstü okuryazar oranları, ilçelerin okuryazar nüfusu hakkında genel bir bilgi verirken, 15 yaş üstü nüfusun mezun olduğu okul, ilçelerdeki eğitim düzeylerini detaylı olarak göstermektedir. Ayrıca her iki verinin derlenmesiyle ilköğretim çağında okur-yazar olmayan nüfus tespit edilmektedir.

2.2.1. İlçelerde Altı yaş Üstü Okur-Yazar Oranları

2008 yılındaki Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre, Çanakkale'nin altı yaş üstü nüfusu 444.424 kişiden oluşmaktadır. Tablo 3.11'de görüldüğü gibi Çanakkale ili genelinde, okuma yazma bilen 397.603 kişi, okuma yazma bilmeyen 26.056 kişi ve okur-yazarlık durumu hakkında bilgi sahibi olunmayan 20.765 kişi mevcuttur. İldeki nüfusun okur-yazarlık oranı incelendiğinde ise nüfusun, %89'u okur-yazar, %6'sı okur-yazar olmayan ve %5'inin ise durumu bilinmemektedir. İl genelinde belirsizlik oranının, bu denli yüksek olması dikkat çeken bir durumdur.

---

[*] Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Enstitülerindeki lisansüstü ve doktora öğrencileri, Merkez'deki öğrenci yüzdesine dahil edilmiştir. Böylece Merkez'deki öğrenci yüzdesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde lisansüstü ve doktora eğitimi alan öğrenci sayısını da kapsamaktadır.

[150] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkalığından alınan verilerden derlenmiştir. (Ocak 2010 verileri)

Tablo 3.11: İlçelerde Nüfusun Okur –Yazar Durumu ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Toplam (6 + yaş)			**Erkek (6 + yaş)**			**Kadın (6 + yaş)**		
İlçe adı	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen	Bilinmeyen	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen	Bilinmeyen	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma yazma Bilen	Bilinmeyen
Merkez	3.859	100.639	7.363	1.085	52.004	4.358	2.774	48.635	3.005
Ayvacık	2.471	24.737	1.284	699	12.820	849	1.772	11.917	435
Bayramiç	2.596	25.573	931	731	13.067	584	1.865	12.506	347
Biga	4.646	68.093	3.271	1.135	34.843	2.014	3.511	33.250	1.257
Bozcaada	46	2.229	201	16	1.260	127	30	969	74
Çan	2.131	44.384	1.372	495	22.800	882	1.636	21.584	490
Eceabat	546	8.020	403	137	4.213	253	409	3.807	150
Ezine	2.449	27.040	1.124	600	14.200	681	1.849	12.840	443
Gelibolu	2.109	37.514	2.238	588	20.866	1.520	1.521	16.648	718
Gökçeada	284	6.034	534	68	3.548	306	216	2.486	228
Lapseki	1.742	22.629	1095	565	11.520	715	1.177	11.109	380
Yenice	3177	30711	949	891	15.871	614	2.286	14.840	335

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=ilce_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=1&p_il1=17&p_xkod=okuryazar _ kod &p_yas 6&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env> (28.05.2009)

İlçelerde altı yaş üstü nüfusta, Merkez'de 100.639, Biga'da 68.093, Çan'da 44.384, Gelibolu'da 37.514, Ezine'de 27.040, Bayramiç'te 25.573, Ayvacık'da 24.737, Lapseki'de 22.629, Eceabat'da 8.020, Gökçeada'da 6.034 ve Bozcaada'da 2.229 kişi okuma yazma bilmektedir. Bu ilçelerde altı yaş üstü nüfusun okuryazarlık oranları incelendiğinde, Çan'da %93, Merkez ve Bozcaada'da %90, Biga ve Gelibolu'da %89,6, Lapseki'de ve Eceabat %89, Yenice, Ezine ve Bayramiç'de %88, Ayvacık %87 olduğu görülmektedir. İl genelinde en düşük okur-yazar oranı Ayvacık'tadır.

Çanakkale ilçelerindeki, altı yaş üstü kadınların okur-yazar oranları incelendiğinde, Çan'da %91, Bozcaada'da %90 ve Merkez %89'dur. Lapseki, Biga ve Eceabat ilçelerinde yaklaşık olarak %87 olan kadın okur-yazar oranı, Ayvacık, Bayramiç, Ezine, Gökçeada ve Yenice ilçelerinde ise %84-85 arasındadır. İlçelerdeki altı yaş üstü erkeklerin, okuryazar oranları incelendiğinde, Çan yaklaşık olarak %94 ile en yüksek orana sahiptir. Bu oran, diğer ilçelerde yaklaşık olarak %89 ile %92 arasında değişmektedir. Cinsiyetlerin altı yaş üstü okuryazarlık oranları incelendiğinde, il genelinde erkeklerin yaklaşık olarak %91'i kadınların ise %88'i okuryazardır. Bozcaada dışındaki tüm ilçelerde erkeklerin okur-yazar oranları kadınlara göre yüksektir.

Okuryazarlık belirsizliğinin, il genelindeki oranı incelendiğinde, Bayramiç, Çan ve Yenice gibi ilçelerin, belirsizlik oranları düşük, Bozcaada, Gökçeada ilçelerinde ise son derece yüksek olduğu görülmektedir. Bayramiç, Çan ve Yenice ilçelerinde nüfusun yaklaşık olarak %3'nün okur-yazarlığı belli değildir. Belirsizliğin düşük olduğu ilçelerde okuryazarlık oranları nispeten daha yüksektir. Gökçeada ilçesinde 6.852 kişiden 534 kişinin, Bozcaada ilçesinde ise 2.476 kişiden 201 kişinin okuryazarlık durumları belirsizdir. İl genelinde, nüfusun yaklaşık olarak %5'inin okuryazarlığı belirsizken Gökçeada ve Bozcada ilçelerinde bu oran %8'dir. Gökçeada ve Bozcaada'da nüfusun düşük olması belirsizlik oranını yükseltmektedir. Ayrıca bu ilçelerdeki yüksek belirsizlik oranı il ortalamasını da yükseltmektedir.

2.2.2. İlçelerde Eğitim Düzeyi

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi İKR'de okullaşma ve okur-yazar oranları eğitim endeksini oluşturmaktadır. Bilgi çağının yaşandığı günümüzde bilgi ve bilginin işlenmesi, eğitimin önemini arttırmakta ve yüksek düzey eğitimi gereksinim haline getirmektedir. Mekanik, teknik ve akademik eğitimin önem kazanması sonucunda okur-

yazarlık tek başına bir gösterge olmaktan çıkmaktadır. Çanakkale ilçelerinde, 15 yaş üstü nüfusun (kadın ve erkek) eğitim düzeyi Tablo 3.12a, 3.12b, 3.12c ve 3.12d'de belirtilmiştir.

Tablo 3.12a: İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Merkez			Ayvacık			Bayramiç		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	3.821	1.061	2.760	2.467	695	1.772	2.589	728	1.861
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	3.315	1.480	1.835	1.950	969	981	1.744	841	903
İlkokul Mezunu	31.713	13.807	17.906	12.341	5.874	6.467	14.359	6.821	7.538
İlköğretim Mezunu	8.464	4.988	3.476	1.981	1.041	940	1.977	996	981
Ortaokul veya dengi okul Mezunu	5.344	3.170	2.174	1.140	796	344	886	659	227
Lise veya dengi okul Mezunu	25.975	14.336	11.639	3.030	1.776	1.254	2.776	1.694	1.082
Yüksekokul veya fakülte Mezunu	12.216	7.083	5.133	1.037	667	370	803	544	259
Yüksek lisans Mezunu	707	400	307	39	28	11	23	14	9
Doktora Mezunu	318	219	99	11	6	5	9	9	0
Bilinmeyen	7.196	4.264	2.932	1.241	826	415	876	552	324

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=ilce_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=1&p_il1=17&p_xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env> (14.08.2009)

Tablo 3.12b: İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Biga			Bozcaada			Çan		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	4.626	1.125	3.501	46	16	30	2.121	488	1.633
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	4.560	1.947	2.613	78	42	36	2.507	1.101	1.406
İlkokul Mezunu	32.506	15.264	17.242	717	340	377	21.501	9.671	11.830
İlköğretim Mezunu	5.390	2.738	2.652	197	138	59	3.533	1.777	1.756
Ortaokul veya dengi okul Mezunu	2.843	2.068	775	122	78	44	1.606	1.231	375
Lise veya dengi okul Mezunu	10.173	5.836	4.337	597	378	219	7.159	4.415	2.744
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	3.107	2.047	1.060	276	156	120	2.220	1.515	705
Yüksek lisans Mezunu	183	118	65	15	8	7	49	34	15
Doktora Mezunu	27	15	12	2	0	2	9	5	4
Bilinmeyen	3.161	1.953	1.208	201	127	74	1.282	826	456

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=ilce_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=1&p_il1=17&p_Xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env> (14.08.2009)

Tablo 3.12c: İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Eceabat			Ezine			Gelibolu		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	542	135	407	2.429	594	1.835	2.075	579	1.496
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	572	242	330	1.908	872	1.036	2.106	1.113	993
İlkokul Mezunu	3.675	1.780	1.895	13.427	6.465	6.962	14.187	6.575	7.612
İlköğretim Mezunu	613	362	251	2.437	1.356	1.081	3.829	2.559	1.270
Ortaokul veya dengi okul Mezunu	499	320	179	1.108	801	307	1.672	1.006	666
Lise veya dengi okul Mezunu	1.308	771	537	3.339	2.065	1.274	7.979	5.279	2.700
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	367	217	150	851	565	286	2.584	1.626	958
Yüksek lisans Mezunu	39	24	15	35	24	11	159	121	38
Doktora Mezunu	6	5	1	9	6	3	18	12	6
Bilinmeyen	390	246	144	1.043	653	390	2.150	1.475	675

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=ilce_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=1&p_il1=17&p_xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env (14.08.2009)

Tablo 3.12d: İlçelerdeki Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Gökçeada			Lapseki			Yenice		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	282	68	214	1.736	562	1.174	3.176	890	2.286
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	339	183	156	1.580	732	848	2.571	1.285	1.286
İlkokul Mezunu	1.634	786	848	11.103	5.115	5.988	16.890	8.053	8.837
İlköğretim Mezunu	630	451	179	1.926	1.030	896	2.453	1.234	1.219
Ortaokul veya dengi okul Mezunu	319	193	126	976	674	302	760	609	151
Lise veya dengi okul Mezunu	1.795	1.177	618	3.027	1.842	1.185	3.059	1.953	1.106
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	540	356	184	980	626	354	885	598	287
Yüksek lisans Mezunu	34	24	10	46	27	19	29	23	6
Doktora Mezunu	2	1	1	13	9	4	6	4	2
Bilinmeyen	517	296	221	1.046	692	354	921	596	325

Kaynak:<http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=ilce_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=1&p_il1=17&p_xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env>

Çanakkale'de yetişkin nüfusun eğitim durumu genel olarak değerlendirildiğinde okur-yazar olmayan 25.910 kişi ve okul bitirmeden okur-yazar olan 23.230 kişi olduğu görülmektedir. İlde yetişkin nüfusun %6,6'sı okuma yazma bilmezken %6'sı okul mezuniyeti olmadan okur-yazardır. Yetişkin nüfusun %12,6'sı temel eğitim sürecinden mahrum kalmıştır. İlkokul mezunu 174.053 kişi nüfusun %44,4'ü, ilköğretim mezunu 33.430 kişi nüfusun %8,5'i, ortaokul mezunu 17.275 kişi nüfusun %4,4'üdür. İl nüfusunun yaklaşık olarak %57,3'ü sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi okul mezunu 70.217 kişi nüfusun %18'i, yüksekokul veya fakülte mezunu 25.866 kişi nüfusun %6,6'sıdır. Yüksek lisans mezunu 1.358 kişi nüfusun yaklaşık olarak ‰3,5'i ve doktoralı 430 kişi ise nüfusun yaklaşık olarak ‰1'ini oluşturmaktadır. İl nüfusunun sadece %24'ü lise ve yüksek öğrenim görmüştür. Sayılar ve oransal dağılımlardan açıkça anlaşıldığı üzere ilde, ilkokul mezun oranı oldukça yüksektir.

Herhangi bir okul bitirmeden okuma yazma bilen nüfus oranları sırasıyla, Biga'da 4.560, Merkez'de 3.315, Yenice'de 2.571, Çan'da 2.507, Gelibolu'da 2.106, Ayvacık'ta 1.950, Ezine'de 1.908, Bayramiç'te 1.744, Lapseki'de 1.580, Eceabat'ta 572, Gökçeada'da 339 ve Bozcaada'da 78 kişidir. Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen nüfusun ilçelere göre yüzdelik dağılımı, Biga'da %19,5, Merkez'de %14, Yenice ve Çan'da %11, Gelibolu'da %9, Ayvacık ve Ezine'de %8, Bayramiç'de %7,5 ve Lapseki'de %6,8'dir. Düşük nüfuslu ilçelerde ise bu oran, yaklaşık olarak Eceabat'da %2,5, Gökçeada'da %1,5, Bozcaada'da ‰34'tür. Nüfusun yoğun olduğu ilçelerde, herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazar olan kişilerin oranı, düşük nüfuslu ilçelere göre yüksektir. İlçeler arasında en fazla köyü olan Biga'da, okul bitirmeden okuma yazma bilen nüfus oranının, tüm ilçelerden ve özellikle Merkez'den yüksek olması dikkat çekmektedir.

1997 yılından önce ülkemizde zorunlu eğitim, ilkokullarda verilmekteydi. İlkokullarda eğitim süresi 5 yıldan oluşmaktaydı. Bu sebeple, günümüzde fiilen ilkokullar olmamasına karşın, 1997 yılından önce sadece zorunlu eğitim sürecine katılanlar ilkokul mezunu olarak adlandırılmaktadır[151]. İlçelerdeki ilkokul mezun sayıları sırasıyla, Biga'da 32.506, Merkez'de 31.713 ve Çan'da 21.501 kişidir. Diğer ilçelerde ilkokul mezunu olan, Yenice'de 16.890, Bayramiç'de 14.359, Gelibolu'da 14.187, Ezine'de 13.427, Ayvacık'da 12.341 ve Lapseki'de 11.103 kişi vardır. Düşük nüfuslu ilçelerde ise Eceabat'ta 3.675, Gökçeada'da 1.634 ve Bozcaada'da 717 kişi ilkokul mezunudur. İl genelinde ilkokul

[151] TUİK, *Bölgesel Göstergeler TR22…*, s.31.

mezunlarının, Biga'da %19'u, Merkez'de %18'i, Çan'da %12'si, Yenice'de %10'u, Ayvacık'da %7'si, Gelibolu'da %8'i, Bayramiç'te %8'i, Ezine'de %8'i, Lapseki'de %6'sı, Eceabat'ta %2'si, Gökçeada'da %1'i ve Bozcaada'da ‰4'ü yaşamaktadır. İlçeler arasında en fazla köyü olan Biga'da, ilkokul mezunu olan nüfusun oranı diğer tüm ilçelerden ve özellikle Merkez'den yüksek olması dikkat çekmektedir. İlçelerin tamamında ilkokul mezunu kadınların sayısı, erkeklerden yüksektir. Bu durum, 15 ve üzeri yaş grubundaki nüfusta, kadınların zorunlu ilkokul eğitimine katıldığını ve sonrasında, eğitim hayatlarına devam etmediklerini göstermektedir. Zorunlu eğitim süresinin uzatılması, kadın nüfusunun eğitim seviyesini gelecek yıllarda yükseltecektir.

Ortaokul, 1997 yılından önce ilkokul ile lise arasında 3 yıl eğitim görülen kurumdu. 1997'de zorunlu eğitim süresinin 8 yıla çıkarılmasıyla ilkokul ve ortaokulların yerini ilköğretim kurumları almıştır. 1997 yılından önce ortaokuldan sonra eğitime devam etmeyenler, ortaokul mezunu olarak adlandırılmaktadır. İlçelerde, ortaokuldan mezun olan, Merkez'de 5.344, Biga'da 2.843, Gelibolu'da 1.672, Çan'da 1.606, Ayvacık'ta 1.140, Ezine'de 1.108, Lapseki'de 976, Bayramiç'te 886, Yenice'de 760, Eceabat'ta 499, Gökçeada'da 319 ve Bozcaada'da 122 kişi mevcuttur. Ortaokul mezunlarının yaklaşık olarak, Merkez'de %31'i, Biga'da %17'si, Gelibolu'da %10'u, Çan'da %9'u, Ayvacık'ta %7'si, Ezine'de %6'sı, Lapseki'de %6'sı, Bayramiç'te %5'i, Yenice'de %5'i, Eceabat'ta %3'ü, Gökçeada'da %2'si ve Bozcaada'da %1'i yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğunun az olduğu Eceabat, Gökçeada ve Bozcaada gibi ilçelerdeki mezun oranları, diğer ilçelere nazaran düşüktür.

Ülkemizde 1997-1998 eğitim-öğretim yılından itibaren, 8 yıllık ilköğretime geçiş yapılmıştır. 1997-1998 ve sonraki yıllarda ilkokul ve ortaokul eğitimlerinin yerini ilköğretim almıştır. İlköğretim mezunu, Merkez'de 8.464, Biga'da 5.390 ve Gelibolu'da 3.829 kişi vardır. Gelibolu ilçesindeki ilköğretim mezun oranı, nüfusu daha yoğun olan Çan ilçesinden yüksektir. Diğer ilçelerin ilköğretim mezun sayıları ise sırasıyla, Çan'da 3.533, Yenice'de 2.453, Ezine'de 2.437, Ayvacık'ta 1.981, Bayramiç'te 1.977 ve Lapseki'de 1.926 kişidir. Ayvacık ilçesindeki ilköğretim mezun oranı, nüfusun daha yoğun olduğu Bayramiç ilçesinden yüksektir. Az nüfuslu ilçelerdeki mezun sayıları ise, Gökçeada'da 630, Eceabat'ta 613 ve Bozcaada'da 197 kişidir. İlköğretim mezunlarının ilçelere göre dağılımı, Merkez'de %25'i, Biga'da %16'sı, Çan'da %11'i, Gelibolu'da

%11'i, Yenice'de %7'si, Ezine'de %7'si, Lapseki'de %6'sı, Ayvacık'ta %6'sı, Bayramiç'te %6'sı, Eceabat'ta %2'si, Gökçeada'da %2'si, Bozcaada'da %1'i şeklindedir.

Lise ve dengi okul mezunu sayısının yüksek olduğu, Merkez'de 25.975, Biga'da 10.173, Gelibolu'da 7.979 ve Çan'da 7.159 kişidir. Gelibolu ilçesindeki lise mezun oranı, nüfusun daha yoğun olduğu Çan'dan yüksektir. Ezine'de 3.339, Yenice'de 3.059, Ayvacık'da 3.030, Lapseki'de 3.027 ve Bayramiç'de 2.776 kişi lise ve dengi okul mezunudur. Yenice'nin, nüfusu Ezine'den yüksek olmasına rağmen lise mezun oranı Ezine'den düşüktür. Bayramiç'in nüfusu, Ayvacık ve Lapseki ilçelerinden yüksek olmasına rağmen lise mezun oranı her iki ilçeden de düşüktür. Az nüfuslu ilçelerde, Gökçeada'da 1.795, Eceabat'ta 1.308 ve Bozcaada'da 597 kişi lise eğitimi almıştır. İl genelinde lise ve dengi okul mezunlarının ilçelere dağılımı, Merkez'de %37'si, Biga'da %15'i, Gelibolu'da %11'i, Çan'da %10'u, Ezine'de %5'i, Ayvacık'ta %4'ü, Yenice'de %4'ü, Lapseki'de %4'ü, Bayramiç'te %4'ü, Gökçeada'da %3'ü, Eceabat'ta %2'si ve Bozcaada'da %1'i şeklindedir.

Yüksekokul veya fakülte mezunu sayılarının yüksek olduğu ilçeler, Merkez'de 12.216, Biga'da 3.107 ve Gelibolu'da 2.584 kişidir. İl genelinde Biga ve Gelibolu ilçeleri sıralamada ikinci ve üçüncü olmalarına karşın, mezun sayıları Merkez ilçenin çok altındadır. Diğer ilçelerdeki yüksekokul veya fakülte mezun sayıları sırasıyla, Çan'da 2.220, Ayvacık'ta 1.037, Lapseki'de 980, Yenice'de 885, Ezine'de 851ve Bayramiç'te 803 kişidir. Nüfus yoğunluğu az olan ilçelerde, Gökçeada'da 540, Eceabat'ta 367 ve Bozcaada'da 276 kişi yüksekokul veya fakülte mezunudur. Çan'ın nüfusu Gelibolu'dan yüksek, üniversite eğitimi gören kişi sayısı düşüktür. Yenice'nin nüfusu, Lapseki ve Ayvacık ilçelerinden yüksek fakat üniversite eğitimi alan nüfusu düşüktür. İl genelindeki yüksekokul veya fakülte mezunlarının yaklaşık olarak, %47'si Merkez'de, %12'si Biga'da, %10'u Gelibolu'da, %9'u Çan'da, %4'ü Ayvacık'ta, %4'ü Lapseki'de, %3'ü Ezine'de, %3'ü Bayramiç'te, %3'ü Ezine'de, %2'si Gökçeada'da, %1'i Eceabat'ta ve %1'i Bozcaada'da yaşamaktadır. İldeki yüksekokul veya fakülte mezunlarının hemen hemen yarısı Merkez ilçededir.

Yüksek lisans mezunu sayısının fazla olduğu ilçeler sırasıyla, Merkez'de 707, Biga'da 183 ve Gelibolu'da 159 kişidir. Diğer ilçelerdeki yüksek lisans mezunu sayıları ise sırasıyla, Çan'da 49, Lapseki'de 46, Ayvacık'ta 39, Eceabat'ta 39, Ezine'de 35, Gökçeada'da 34, Yenice'de 29, Bayramiç'te 23, Bozcaada'da 15 kişidir. Eceabat ve

Gökçeada ilçelerinde yüksek lisans eğitimi gören kişi sayısı, nüfusun daha yoğun olduğu Bayramiç ve Yenice ilçelerinden yüksektir. İl genelindeki yüksek lisans mezunlarının ilçelere göre dağılımı, Merkez'de %52'si, Biga'da %14'ü, Gelibolu'da %12'si, Çan'da %4, Lapseki'de %4'ü, Ayvacık'ta %3'ü, Ezine'de %3'ü, Gökçeada'da %3'ü, Eceabat'ta %3'ü, Bayramiç'te %2'si, Yenice'de %2'si ve Bozcaada'da %1'i şeklindedir.

Doktoralı sayısının yüksek olduğu ilçeler, Merkez'de 318, Biga'da 27 ve Gelibolu'da 18 kişidir. Diğer ilçelerdeki doktoralı sayısı, Lapseki'de 13, Ayvacık'ta 11, Ezine'de 9, Çan'da 9, Bayramiç'te 9 ve Yenice'de 6 kişidir. Lapseki ilçesindeki doktoralı sayısı, nüfusu daha yoğun olan Ayvacık, Ezine, Çan ve Yenice ilçelerinden yüksektir. Az nüfuslu ilçelerde, Eceabat'ta 6, Gökçeada'da 2 ve Bozcaada'da 2 kişi doktora eğitimi almıştır. Eceabat ve Gökçeada'da yüksek lisans mezun sayısı, Bayramiç ve Yenice ilçelerinden yüksek olmasına karşın, doktoralı sayısı her iki ilçeden de düşüktür. İldeki doktoralıların, %74'ü Merkez'de, %6'sı Biga'da, %4'ü Gelibolu'da, %3'ü Ayvacık'ta, %3'ü Lapseki'de, %2'si Çan'da, %2'si Bayramiç'te, %2'si Ezine'de, %1'i Eceabat'ta, %1'i Yenice'de, %0,5'i Gökçeada'da ve %0,5'i Bozcaada'da yaşamaktadır.

İlçelerin eğitim düzeyinin incelenmesinde, her ilçede 15 yaş üstü nüfusun aldığı eğitim değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeye göre;

Merkez'de nüfusun %4'ü okuma yazma bilmemekte, %3'ü herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %7'sinin okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Merkez ilçe nüfusunun yaklaşık olarak %14'ü temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun %32'si ilkokul mezunu, %9'u ilköğretim mezunu ve %5'i ortaokul veya dengi bir okul mezunudur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %46'sı sadece temel eğitim almıştır Lise veya dengi bir okul mezun oranı %26, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %12, yüksek lisans mezun oranı ‰7 ve doktoralı oranı ‰3'tür. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %39'u lise, yüksekokul veya fakülte eğitimi almıştır.

Biga'da nüfusun %7'si okuma yazma bilmemekte, %7'si herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %5'inin okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Biga'da 15 yaş üstü nüfusun %19'u temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %49'u ilkokul mezunu, %8'i ilköğretim mezunu ve %4'ü ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %61'i sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %15, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %5, yüksek lisans

mezun oranı ‰3 ve doktoralı oranı ‰0,4'tür. İlçe nüfusunun ancak %20'si lise, yüksekokul veya fakülte mezunudur.

Çan'da nüfusun %5'i okuma yazma bilmemekte, %6'sı herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %3'ünün okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Çan'da 15 yaş üstü nüfusun %14'ü temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %51'i ilkokul mezunu, %8'i ilköğretim mezunu ve %4'ü ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %63'ü sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %17, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %5, yüksek lisans mezun oranı ‰1 ve doktoralı oranı ‰0,2'dir. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %22'si lise, yüksekokul veya fakültede eğitim görmüştür.

Gelibolu'da nüfusun %6'sı okuma yazma bilmemekte, %6'sı herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %6'sının okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Gelibolu'da 15 yaş üstü nüfusun %18'i temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %39'u ilkokul mezunu, %10'u ilköğretim mezunu ve %5'i ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %54'ü sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %22, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %7, yüksek lisans mezun oranı ‰4 ve doktoralı oranı ‰0,5'dır. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %29'u lise, yüksekokul veya fakültede eğitim almıştır.

Yenice'de nüfusun, %10'u okuma yazma bilmemekte, %8'i herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %3'ünün okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Yenice'de 15 yaş üstü nüfusun %21'i temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %55'i ilkokul mezunu, %8'i ilköğretim mezunu ve %3'ü ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %66'sı sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %10, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %3, yüksek lisans mezun oranı ‰1 ve doktoralı oranı ‰0,2'dir. İlçe nüfusunun sadece %13'ü lise, yüksekokul veya fakülteden mezundur. Yenice'deki eğitim düzeyinin diğer ilçelerden düşük olduğu görülmektedir.

Ezine'de nüfusun, %9'u okuma yazma bilmemekte, %7'si herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %4'ünün okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Ezine'de 15 yaş üstü nüfusun %20'si temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %50'si ilkokul mezunu, %9'u ilköğretim mezunu ve %4'ü ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %63'ü sadece temel eğitim almıştır. Lise veya

dengi bir okul mezun oranı %13, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %3, yüksek lisans mezun oranı ‰1 ve doktoralı oranı ‰0,3'tür. İlçe nüfusunun sadece %16'sı lise, yüksekokul veya fakülteden mezundur.

Bayramiç'te nüfusun, %10'u okuma yazma bilmemekte, %7'si herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %3'ünün okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Bayramiç'te 15 yaş üstü nüfusun %20'si temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %55'i ilkokul mezunu, %8'i ilköğretim mezunu ve %3'ü ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %66'sı sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %11, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %3, yüksek lisans mezun oranı ‰1 ve doktoralı oranı ‰0,4'tür. İlçe nüfusunun sadece %14'ü lise, yüksekokul veya fakülte eğitimi almıştır.

Ayvacık'ta nüfusun, %10'u okuma yazma bilmemekte, %8'si herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %5'inin okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Ayvacık'ta 15 yaş üstü nüfusun %23'ü temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %49'u ilkokul mezunu, %8'i ilköğretim mezunu ve %5'i ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %62'si sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %12, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %4, yüksek lisans mezun oranı ‰2 ve doktoralı oranı ‰0,4'tür. İlçe nüfusunun sadece %16'sı lise, yüksekokul veya fakülte mezunudur.

Lapseki'de nüfusun, %8'i okuma yazma bilmemekte, %7'si herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %5'inin okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Lapseki'de 15 yaş üstü nüfusun %21'i temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %50'si ilkokul mezunu, %9'u ilköğretim mezunu ve %4'ü ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %63'ü sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %14, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %4, yüksek lisans mezun oranı ‰2 ve doktoralı oranı ‰0,6'dır. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %18'i lise, yüksekokul veya fakülte bitirmiştir. .

Eceabat'da nüfusun, %7'si okuma yazma bilmemekte, %7'si herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %5'inin okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Eceabat'ta, 15 yaş üstü nüfusun %19'u temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %46'sı ilkokul mezunu, %8'i ilköğretim mezunu ve %6'sı ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %60'ı sadece temel eğitim almıştır. Lise veya

dengi bir okul mezun oranı %16, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %5, yüksek lisans mezun oranı ‰5 ve doktoralı oranı ‰1'dir. İlçe nüfusunun sadece %16'sı lise, yüksekokul veya fakülte mezunudur.

Gökçeada'da nüfusun, %5'i okuma yazma bilmemekte, %6'sı herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %9'unun okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Gökçeada'da 15 yaş üstü nüfusun, %20'si temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %27'si ilkokul mezunu, %10'u ilköğretim mezunu ve %5'i ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %42'si sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %30, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %9, yüksek lisans mezun oranı ‰6 ve doktoralı oranı ‰0,3'tür. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %39'u lise, yüksekokul veya fakültede eğitim görmüştür.

Bozcaada'da nüfusun, %2'si okuma yazma bilmemekte, %4'ü herhangi bir okulu bitirmeden okur-yazardır ve %9'unun okuryazarlığı hakkında bilgi yoktur. Bozcaada'da 15 yaş üstü nüfusun %15'i temel eğitimden yoksundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %32'si ilkokul mezunu, %9'u ilköğretim mezunu ve %5'i ortaokul veya dengi bir okuldan mezundur. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %46'sı sadece temel eğitim almıştır. Lise veya dengi bir okul mezun oranı %27, yüksekokul veya fakülte mezun oranı %12, yüksek lisans mezun oranı ‰7 ve doktoralı oranı ‰1'dir. İlçe nüfusunun yaklaşık olarak %39'u lise, yüksekokul veya fakülte bitirmiştir.

2.2.3. Örgün Eğitim Çağında, Okur-Yazar Olmayan Nüfus

Önceki başlıklarda 6 yaş üstü nüfusun okuryazarlığı ve on beş yaş üstü nüfusun eğitim durumları (bitirilen okul) incelenmiştir. Çalışmanın bu kısmında ise ilçelerdeki 15 yaş üstü ve 6 yaş üstü nüfusta okur-yazar olmayanlar ele alınmaktadır. Böylece ilköğretimde eğitim alması gereken yaş aralığında olan (6-15 yaş) ve okuma-yazma bilmeyen nüfusun, ilçelere göre sayısal tespiti yapılabilmektedir. Ülkemizde ilköğretim eğitim sürecinin zorunlu olması, bu tespiti önemli kılmaktadır. Çanakkale ilçelerinde ilköğretim çağında okur-yazar olmayan nüfus, Tablo 3.13'te belirtilmektedir.

Tablo 3.13: Örgün Eğitim Çağında Okur-Yazar Olmayan Nüfus

İlçeler	6+ Yaş			15+ Yaş			6-15 Yaş Arası		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Merkez	3.859	1.085	2.774	3.821	1.061	2.760	38	24	14
Ayvacık	2.471	699	1.772	2.467	695	1.772	4	4	0
Bayramiç	2.596	731	1.865	2.589	728	1.861	7	3	4
Biga	4.646	1.135	3.511	4.626	1.125	3.501	20	10	10
Bozcaada	46	16	30	46	16	30	0	0	0
Çan	2.131	495	1.636	2.121	488	1.633	10	7	3
Eceabat	546	137	409	542	135	407	4	2	2
Ezine	2.449	600	1.849	2.429	594	1.835	20	6	14
Gelibolu	2.109	588	1.521	2.075	579	1.496	34	9	25
Gökçeada	284	68	216	282	68	214	2	0	2
Lapseki	1.742	565	1.177	1.736	562	1.174	6	3	3
Yenice	3.177	891	2.286	3.176	890	2.286	1	1	0

Kaynak: Tablo 3.11 ve Tablo 3.12 verilerinden derlenmiştir.

İlköğretim çağında okuma yazma bilmeyenlerin ilçelerdeki dağılımı incelendiğinde Merkez'de 38 kişi, Gelibolu'da 34 kişi, Biga ve Ezine'de 20'şer kişi olduğu görülmektedir. İlköğretim çağında okuryazar olmayan kişi sayısı, 81.363 nüfuslu Biga ile 32.833 nüfuslu Ezine'de aynıyken, 44.623 nüfuslu Gelibolu'dan düşüktür. İlköğretim çağında okur-yazar olmayan nüfusun Merkez ve Çan'da erkek, Gelibolu, Ezine ve Bayramiç'te kadın ağırlıklı olduğu görülmektedir. Biga, Lapseki ve Eceabat ilçelerinde ise ilköğretim çağında okur-yazar olmayan nüfusta kadın-erkek oranları eşittir. İlköğretim çağında okur-yazar olmayan nüfusun Ayvacık ve Yenice'de tamamı erkek, Gökçeada'da ise tamamı kadındır. Bozcaada'da ise ilköğretim çağındaki nüfusun tamamı okur-yazardır.

Diğer ilçelerdeki ilköğretim çağında okuryazar olmayan, Çan'da 10, Bayramiç'te 7, Lapseki'de 6, Eceabat'ta 4, Ayvacık'ta 4, Gökçeada'da 2 ve Yenice'de 1 kişi vardır. Bozcada ilçesinde ise 6-15 yaş aralığında okuma yazma bilmeyen kişi yoktur. Yenice ilçesi il genelinde nüfus yoğunluğu bakımından beşinci sırada olmasına karşın 6-15 yaş aralığında okur-yazar olmayanların sayısı oldukça düşüktür.

3. Sağlık Hizmetleri İncelemesi

Sağlık; kişinin sadece hasta veya sakat olmama hali ile sınırlı bir kavram değildir. Kişilerin bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik durumunu ifade etmektedir. Sağlık hizmetleri; insan ve toplum sağlığına zarar veren dış ve iç faktörlerin ortadan

kaldırılması ile hastaların tedavisi, bedensel ve ruhsal yetenek ve becerileri azalan kişilerin rehabilite edilmesi için yapılan hizmetlerin tümüdür. Sağlık hizmetlerinden faydalanma, doğuşta kazanılan temel bir insanlık hakkıdır. Toplumun genel sağlık düzeyinin iyileştirilmesi, sağlık hizmetlerinin halka ulaşması ve ülke içindeki organizasyonu, devletin yükümlülüğü altındadır[152].

CNBC-e Business dergisinin yaptığı yaşanabilir iller araştırmasında Çanakkale, sağlık parametrelerine göre 26'ıncı sırada yer almaktadır. Yapılan bu araştırmada sağlık göstergesi, doktor ve yatak başına düşen hasta sayıları olmak üzere 2 parametreyle incelenmiştir. Her iki parametrenin ağırlığı eşittir[153].

Çalışmada, il ve ilçelerdeki sağlık hizmetleri, dört başlık altında ele alınmaktadır. Birinci başlıkta, hastane ve ilçelerdeki yatak sayısı, ikinci başlıkta sağlık personeli ve eczane sayıları, üçüncü başlıkta doğurganlık hızı, hastanede doğum oranları ve bebek ölüm oranları, dördüncü başlıkta ise intihar girişim oranları incelenmektedir.

3.1. Hastane ve İlçelerdeki Yatak Sayıları

Ülkemizde sağlık hizmetleri, nüfusa göre örgütlenmektedir. Her sağlık biriminin hizmet görmekle yükümlü olduğu coğrafi bir bölge vardır[154]. İldeki sağlık birimlerinin sayısı Tablo 3.14'te belirtilmiştir.

Tablo 3.14: İldeki Sağlık Birimleri

Sağlık Birimi	Sayı
Devlet Hastanesi	10
Üniversite Araştırma ve Uygulama Hastanesi	1
Özel Hastane	2
Sağlık Merkezi	1
Sağlık Ocağı	64
Dispanser	4
Sağlık Evi	201
Anne Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması (AÇS-AP) Merkezi	1
Halk Sağlığı Laboratuarı	1
Özel Poliklinik	4

Kaynak: <http://www.canakkale.gov.tr/> (Sosyal Yapı/Sağlık) (18.05.2009)

[152] Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Sağlık Bakanlığı Yönergesi, Madde 4-5, <http://www.saglik.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E12355FA44949AC4E> (24.11.2009)

[153] Burak Mavi, "Türkiye'nin Yaşanabilir…", s.72-81.

[154] Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Sağlık Bakanlığı Yönergesi, Madde 5.

İl genelinde toplam 10 devlet hastanesi, 2 özel hastane, 1 üniversite araştırma hastanesi, 64 sağlık ocağı, 1 sağlık merkezi, 4 dispanser, 1 AÇSAP merkezi, 1 halk sağlığı laboratuarı ve 201 sağlık evi bulunmaktadır. Çanakkale'de, Eceabat ve Bozcaada dışındaki tüm ilçelerde, devlet hastanesi bulunmaktadır[155]. İlçelerdeki hastanelerin yatak sayıları ve yatak başına düşen nüfus oranları Tablo 3.15'te belirtilmiştir.

Tablo 3.15: İlçelerde Hasta Yatağı Sayıları ve Yatak Başına Düşen Nüfus

İlçeler	Yatak Sayısı	Yatak Başına Düşen Nüfus	İlçeler	Yatak Sayısı	Yatak Başına Düşen Nüfus
Merkez	609	183	Eceabat	0	0
Ayvacık	28	1.050	Ezine	50	633
Bayramiç	20	1.550	Gelibolu	62	640
Biga	132	587	Gökçeada	50	116
Bozcaada	0	0	Lapseki	25	985
Çan	140	364	Yenice	55	664
Toplam Yatak Sayısı		1.171	Yatak başına düşen ortalama nüfus		384

Kaynak: Çanakkale Sağlık İl Müdürlüğü'nden alınan verilerden derlenmiştir. Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.

Çanakkale'deki sağlık birimlerinde toplam 1.171 hasta yatağı bulunmakta ve yatak başına 384 kişi düşmektedir. İlçelerdeki yatak sayıları ve yatak başına düşen nüfus oranları incelendiğinde Gökçeada ve Merkez'de yatak başına düşen nüfus oranlarının il genelinden ve diğer ilçelerden daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Gökçeada'da 62 yatak mevcutken yatak başına 116 kişi ve Merkez'de 609 yatak varken yatak başına 183 kişi düşmektedir. Biga'da 132 hasta yatağına düşen nüfus 587, Çan'da 140 yatağa düşen nüfus 364'tür. Diğer ilçelerdeki hastane yatak sayıları sırasıyla Gelibolu'da 62, Yenice'de 55, Ezine'de 50, Lapseki'de 25'dir Bu ilçelerde yatak başına düşen nüfus ise Lapseki'de 985, Yenice'de 664, Gelibolu'da 640, Ezine'de 633'tür. Ezine'de yapımı devam eden 100 yataklı hastanenin hizmete girmesiyle, ilçedeki yatak başına düşen nüfus oranı iyileşeceği gibi çevre ilçelerdeki sağlık birimlerinin yükü de azalacaktır. 28 hasta yatağının olduğu Ayvacık'ta yatak başına 1.050 kişi, 20 hasta yatağının bulunduğu Bayramiç'te ise yatak başına 1.550 kişi düşmektedir. Ayvacık ve Bayramiç ilçelerindeki yatak sayılarının düşük olması yatak başına düşen nüfus oranlarını yükseltmektedir. Devlet hastanesi olmayan Bozcaada ve Eceabat ilçelerinde hastane yatağı yoktur.

[155] <http://www.canakkaleili.com/saglık.htm> (27.05.2009)

3.2. İlçelerdeki Sağlık Personeli ve Eczane Sayıları

Çalışmanın bu kısmında Çanakkale ilçelerindeki sağlık personeli sayıları ve nüfusa oranları incelenmektedir. Tablo 3.16'da sağlık personelinin nüfusa oranları incelenirken, ilçelerin 2008 ETF (ev halkı tespit fişi) nüfusu[*] kullanılmaktadır.

Çanakkale'de, 558 doktor, 124 diş hekimi, 560 ebe, 755 hemşire sağlık hizmetinde görev yapmaktadır. İl genelinde 805 kişiye 1 doktor, 3.624 kişiye 1 diş hekimi, 802 kişiye 1 ebe, 595 kişiye 1 hemşire düşmektedir. Ayrıca tam teşekküllü devlet hastanesinin bulunmadığı Eceabat ve Bozcaada ilçelerindeki, hastane sağlık hizmetlerine ve hasta yatağına olan gereksinim, çevre ilçelerce karşılanmaktadır. Bu durum çevre ilçelerin doktor, hemşire ve yatak başına düşen nüfus oranlarını yükseltmektedir.

Tablo 3.16: İlçelerdeki Sağlık Personeli

İlçeler	ETF 2008 Nüfusu[**]	Doktor Sayısı Uzman+Pratisyen	Doktora Düşen Nüfus	Diş Hekimi Sayısı	Diş Hekimine Düşen Nüfus	Ebe Sayısı	Ebeye Düşen Nüfus	Hemşire Sayısı	Hemşireye Düşen Nüfus
Merkez	111.580	324	344	50	2.232	227	492	410	272
Ayvacık	29.378	16	1.837	8	3.673	22	1.336	20	1.469
Bayramiç	31.009	16	1.938	7	4.430	26	1.193	18	1.723
Biga	77.538	62	1.251	23	3.371	77	1.007	99	783
Bozcaada	1.747	4	437	1	1.747	4	437	3	582
Çan	50.994	31	1.645	12	4.250	49	1.041	50	1.020
Eceabat	8.839	4	2.210	0	0	9	982	7	1.263
Ezine	31.665	29	1.092	5	6.333	31	1.021	33	960
Gelibolu	39.692	31	1.280	10	3.969	54	735	60	662
Gökçeada	5.791	11	526	1	5.791	10	579	10	579
Lapseki	24.631	13	1.895	5	4.926	25	985	24	1.026
Yenice	36.505	17	2.147	2	18.253	26	1.404	21	1.738
Toplam	449.378	558	805	124	3.624	560	802	755	595

Kaynak: Çanakkale Sağlık İl Müdürlüğü'nden alınan verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.)

[*] Sağlık ocakları AÇSAP merkezlerine bağlı bölge nüfusunun kaydı ve nüfus hareketlerinin (doğum-ölüm-göç) belirlenmesinde kullanılan formdur. Bu formdan derlenen verilerle nüfusun sayısı, yapısı, özellikleri, öğrenim durumu gibi demografik bilgiler elde edilmektedir. Bu form saha çalışanları tarafından fiilen evlere yapılan ziyaretlerle doldurulmaktadır. Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bkz. İstanbul Sağlık Müdürlüğü: "Form 001 Ev Halkı Tesbit Fişi", <http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/bisi/verigiris/belge/001_ev_halki_tespit_fisi_aciklamasi.pdf> (12.01.2010)

[**] ETF Nüfus: Ev halkı tespit fişine göre nüfus.

Merkez ilçede 324 doktor görevlidir ve doktor başına 344 kişi düşmektedir. İl genelindeki doktorların %58'i Merkez'de görev yapmaktadır. Bu sebeple doktora düşen kişi sayısı, hem il ortalamasından, hem de diğer ilçelerden düşüktür. Diğer ilçelerde doktor başına düşen nüfus; Bozcaada'da 437, Gökçeada'da 526, Ezine'de 1.092, Biga'da 1.251, Gelibolu'da 1.280, Çan'da 1.645, Ayvacık'da 1.837 ve Lapseki'de 1.895 kişiden oluşmaktadır. Doktor başına düşen nüfusun yüksek olduğu ilçeler, Bayramiç'de 1.938, Yenice'de 2.147 ve Eceabat'ta 2.210 kişidir.

İl genelinde diş hekimi sayısı, doktor sayısına göre oldukça düşüktür. Bu sebeple bir diş hekimine düşen nüfus oranı doktorların oldukça üzerindedir. Sadece 1 diş hekiminin görev yaptığı Bozcaada'da hekime düşen nüfus, 1.747 kişidir. Bozcaada'da diş hekimine düşen nüfus, hem il ortalamasının hem de diğer ilçelerin oldukça altındadır. Bu düşük oran avantaj gibi görünse de ilçede sadece 1 diş hekiminin bulunması önemli bir eksikliktir. Merkez ilçede 50 diş hekimi görev yapmakta ve 2.232 kişiye 1 diş hekimi bakmaktadır. İldeki diş hekimlerinin %40'ı Merkez ilçededir. Merkez'de diş hekimine düşen nüfus oranları diğer ilçelerden ve il ortalamasından düşüktür. Diğer ilçelerde diş hekimine düşen nüfus oranları, Biga'da 3.371, Ayvacık'da 3.673, Gelibolu'da 3.969, Çan'da 4.250, Bayramiç'de 4.430 ve Lapseki'de 4.926 kişiden oluşmaktadır. Diş hekimine düşen nüfusun yüksek olduğu ilçeler ise, Gökçeada'da 5.791, Ezine'de 6.333 ve Yenice'de 18.253 kişidir. Yenice ilçesinde diş hekimine düşen kişi sayısının yüksekliği, ilçedeki diş hekimi eksikliğinin önemli bir göstergesidir. Ayrıca bu diş hekimi eksikliği, ilçe genelinde ağız ve diş sağlığı hizmetlerini, yetersiz hale getireceği muhakkaktır. Yenice'de 2, Gökçeada ve Bozcaada ilçelerinde 1'er diş hekimi ağız ve diş sağlığı hizmeti vermektedir. Gökçeada ve Bozcaada'da nüfus yoğunluğu düşük olmasına karşın, sadece bir diş hekiminin bulunması, ilçelerde yaşayan halkın hekim seçme hakkını dolaylı olarak engellemektedir.

Bozcaada'da 4 ebe görev yapmakta ve ilçede 437 kişiye bir ebe bakmaktadır. 227 ebenin görev yaptığı Merkez'de ebe başına 492 kişi düşmektedir. İl genelindeki ebelerin %41'i Merkez ilçede görevlidir. 10 ebenin görevli olduğu Gökçeada'da bir ebeye düşen nüfus 579'dur. Diğer ilçelerde 1 ebeye düşen nüfus, Gelibolu'da 735, Eceabat'da 982, Lapseki'de 985, Biga'da 1.007, Ezine'de 1.021, Çan'da 1.041, Bayramiç'de 1.193, Ayvacık'da 1.336 ve Yenice'de 1.404 kişiden oluşmaktadır. Bozcada, Merkez, Gökçeada ve Gelibolu ilçelerinde ebeye düşen nüfus il ortalamasının altındadır. Tablo 3.16'da ebeye

düşen nüfusun belirlenmesinde, ilçelerin nüfus oranları, cinsiyet ve yaş ayrımı yapılmaksızın kullanılmıştır.

410 hemşirenin görev yaptığı Merkez ilçede, bir hemşireye düşen nüfus 272'dir. İl genelindeki hemşirelerin %54'ü Merkez ilçede görevlidir. Hemşire başına düşen nüfus oranlarının düşük olduğu ilçeler, Gökçeada'da 579 ve Bozcaada'da 582 kişidir. Bu ilçelerde hemşireye düşen nüfus oranı hem il ortalamasından hem de diğer ilçelerdeki oranlardan düşüktür. Diğer ilçelerde hemşireye düşen nüfus, Gelibolu'da 662, Ezine'de 960, Çan'da 1.020, Lapseki'de 1.026 ve Eceabat'da 1.263 kişiden oluşmaktadır. Hemşireye düşen nüfus oranlarının yüksek olduğu 3 ilçe, Ayvacık'da 1.469, Bayramiç'de 1.723 ve Yenice'de 1.738 kişidir. Gökçeada ve Bozcada dışındaki tüm ilçelerde, hemşire sayıları, doktor sayılarından fazladır.

Çanakkale'de toplam 169 eczane bulunmakta ve 2.659 kişiye 1 eczane düşmektedir. İlçelerdeki eczane sayıları ve eczane başına düşen nüfus oranları Tablo 3.17'de belirtilmiştir.

Tablo 3.17: İlçelerdeki Eczane ve Eczaneye Düşen Nüfus Oranları

İlçeler	Eczane Sayısı	Eczaneye Düşen Nüfus	İlçeler	Eczane Sayısı	Eczaneye Düşen Nüfus
Merkez	58	1.924	Eceabat	3	2.946
Ayvacık	13	2.261	Ezine	7	4.524
Bayramiç	8	3.876	Gelibolu	13	3.053
Biga	28	2.769	Gökçeada	3	1.930
Bozcaada	1	1.747	Lapseki	7	3.519
Çan	17	3.000	Yenice	11	3.319
İl eczane toplamı		169	İlde eczaneye düşen nüfus		2.659

Kaynak: Çanakkale Sağlık İl Müdürlüğü'nden alınan verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.)

Bozcaada'da 1.747 kişiye, Merkez'de 1.924 kişiye ve Gökçeada'da 1.930 kişiye 1 eczane düşmektedir. Bozcaada ve Gökçeada'da nüfusun az, Merkez'de ise eczane sayısının yüksek olması eczane başına düşen nüfus oranlarını düşürmüştür. Diğer ilçelerde, eczaneye düşen nüfus, Ayvacık'da 2.261, Biga'da 2.769, Eceabat'ta 2.946, Çan'da 3.000, Gelibolu'da 3.053, Yenice'de 3.319, Lapseki'de 3.519, Bayramiç'de 3.876 ve Ezine'de 4.524 kişiden oluşmaktadır. Ayvacık ilçesinin nüfusu, Bayramiç, Ezine ve Yenice ilçelerinden az olmasına karşın eczane sayısı bu ilçelerden yüksektir.

3.3. İlçelerde Doğurganlık Hızı, Hastanede Doğum ve Bebek Ölüm Oranları

Nüfus bilimciler, doğurganlıktaki değişimi toplam doğurganlık hızıyla değerlendirmektedir. Doğurganlık hızı, kadınların doğurganlık döneminde (15-45) hayatta kalacağı ve belirli yaşa özel doğurganlık hızlarına göre doğum yaptıkları varsayımıyla, kadın başına düşen ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir. Kadınların genç yaşta evlilik yapma oranlarının düşmesi ve toplumdaki eğitim düzeyinin yükselmesiyle, doğum oranları azalmaktadır[156]. İlçelerdeki doğurganlık hızı, hastanede doğum ve bebek ölüm oranları Tablo 3.18'de belirtilmiştir.

Tablo 3.18: İlçelerdeki Doğurganlık Hızı, Hastanede Doğum ve Bebek Ölüm Oranları

İlçeler	Doğurganlık Hızı (Binde)	Hastanede Doğum Sayısı	Hastanede Doğum Oranı (%)	Bebek Ölüm Sayısı	Bebek Ölüm Hızı (Binde)
Merkez	32,90	1.037	99,81	5	4,77
Ayvacık	39,24	271	97,83	3	10,87
Bayramiç	42,60	312	99,36	6	18,69
Biga	42,95	815	99,63	10	12,27
Bozcaada	34,19	16	100	1	62,5
Çan	46,23	627	100	4	6,4
Eceabat	44,17	86	100	3	32,97
Ezine	47,43	366	99,19	11	29,41
Gelibolu	38,74	406	100	6	14,47
Gökçeada	23,88	39	100	0	0
Lapseki	45,61	266	100	4	15,07
Yenice	41,62	344	99,42	6	17,09
Toplam	**40,00**	**4.585**	**99,61**	**59**	**12,75**

Kaynak: Çanakkale Sağlık İl Müdürlüğü'nden alınan verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.)

İl genelinde, doğurganlık hızı ‰40'tır. Doğurganlık hızları, il ortalamasının altında olan ilçeler, Gökçeada'da ‰23,88, Merkez'de ‰32,90, Bozcaada'da ‰34,19, Gelibolu'da ‰38,74 ve Ayvacık'da ‰39,24'tür. Doğurganlık hızı il ortalamasının üzerinde olan ilçeler ise Yenice'de ‰41,62, Bayramiç'de ‰42,60, Biga'da ‰42,95, Eceabat'ta ‰44,17, Lapseki'de ‰45,61, Çan'da ‰46,23 ve Ezine'de ‰47,43'tür.

[156] Mümtaz Peker, "Türk Ailesi Kaç Çocuk İstiyor", *Çalışma Ortamı*, Sayı:102,Ocak-Şubat 2009, s.8.

2008 yılında Çanakkale genelinde, 4.585 doğum, hastanede olmuştur. Bozcaada, Çan, Eceabat, Gelibolu, Gökçeada ve Lapseki ilçelerinde yapılan doğumların tamamı hastane ortamında gerçekleşmiştir. Bu ilçelerdeki hastanede doğum oranı %100'dür. İl genelinde hastanede doğum oranının düşük olduğu ilçe, %97,83 ile Ayvacık'tır. Diğer tüm ilçelerde ise bu oran%99'un üzerinde seyretmektedir. İl genelinde hastane doğum oranı %99,61'dir. Doğumların hastane ortamında gerçekleşmesi, anne ve bebek ölüm oranlarını azaltmaktadır.

Çanakkale'de, 2008 verilerine göre bebek ölüm sayısı 59, ölüm hızı ‰12,75'dir. İlçelerdeki bebek ölüm hızları incelendiğinde, Bozcaada'da ‰62,5, Eceabat'da ‰32,97, Ezine'de ‰29,42, Bayramiç'de ‰18,69, Yenice'de ‰17,09, Lapseki'de ‰15,07, Gelibolu'da ‰14,47, Biga'da ‰12,27 ve Ayvacık'da ‰10,87'dir. Bebek ölümü sayısı, Bozcaada'da 1, Eceabat'ta 3'tür. Bozcaada ve Eceabat ilçelerinde hem tam teşekküllü devlet hastanesinin bulunmaması hem de nüfusun az olması sebebiyle bebek ölüm hızı, il ortalamasından ve diğer ilçelerden yüksektir. Ayrıca her iki ilçede de doğumların tamamı hastanede gerçekleşmiştir. Bebek ölüm hızlarının düşük olduğu ilçeler, Çan'da ‰6,4 ve Merkez'de ‰4,77'dir. Gökçeada'da ise bebek ölüm hızı sıfırdır.

3.4. İlçelerde İntihar Girişim Oranları

İntihar; kişinin ölüm amacıyla, kendine zarar veren davranış girişiminin ölümle sonuçlanmasıdır. İntihar girişimi ise ölüm amacı taşıyan kendine zarar verme eyleminin ölümle sonuçlanmamasıdır[157].

Ülkelerdeki zayıf sosyal güvenlik sistemleri, ekonomik krizler ve işsizlik gibi etmenler, toplum ve bireyler üzerinde, bir baskı oluşturmaktadır. Toplum üzerinde oluşan stres, biyolojik ve psikolojik hastalıklara sebebiyet verdiği gibi intihar girişimlerini de arttırmaktadır[158]. İntihar eden ve intihar girişiminde bulunan kişiler arasındaki ortak nokta, yaşanan kötü ve olumsuz olaylardır. İntihar oranları, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Toplumun kültürel, dini ve ekonomik yapısı da intihar oranlarını etkilemektedir[159]. İlçelerdeki intihar girişim oranları Tablo 3.19'da belirtilmiştir.

---

[157] Kemal Sayar, Burçin Acar, "Psikofarmakolojik Ajanlarla Yapılan İntihar Girişimlerinde Risk Etkenleri", *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, Cilt 9, Sayı 4, 1999, s.208-209.
[158] UNDP, *Human Development Report 1999*, s.92.
[159] Kemal Sayar, Burçin Acar, "Psikofarmakolojik Ajanlarla…", s.209.

Tablo 3.19: İlçelerdeki İntihar Girişim Oranları

İlçeler	İntihar Girişimi Sayısı	Nüfusa Oranı (Binde)	İlçeler	İntihar Girişimi Sayısı	Nüfusa Oranı (Binde)
Merkez	159	1,42	Eceabat	0	0,00
Ayvacık	4	0,14	Ezine	44	1,39
Bayramiç	1	0,03	Gelibolu	12	0,30
Biga	37	0,48	Gökçeada	0	0,00
Bozcaada	2	1,14	Lapseki	54	2,19
Çan	24	0,47	Yenice	14	0,38
İntihar Girişim Toplamı		351	İntihar Girişiminin Nüfusa Oranı		0,78

Kaynak: Çanakkale Sağlık İl Müdürlüğü'nden alınan verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.)

2008 yılında Çanakkale genelinde toplam 351 intihar girişimi olmuştur. İntihar girişiminin, il nüfusuna oranı ‰0,78'dir. 159 intihar girişimi olan Merkez ilçede, intihar girişiminin nüfusa oranı ‰1,42'dir. Ayrıca, il genelindeki intihar girişimlerinin %45'i Merkez ilçede gerçekleşmiştir. İntihar girişim oranlarının yüksek olduğu ilçeler, Lapseki'de ‰2,19, Ezine'de ‰1,39 ve Bozcaada'da ‰1,14'tür. Merkez, Lapseki, Ezine ve Bozcaada ilçelerindeki intihar girişim oranları il ortalamasından yüksektir. Özellikle Lapseki ilçesindeki, intihar girişim sayısının, nüfusun daha yoğun olduğu Biga, Çan, Ayvacık, Bayramiç, Ezine, Gelibolu ve Yenice ilçelerinden yüksek olması dikkat çekmektedir. Diğer ilçelerdeki intihar girişim oranları, Biga'da ‰0,48, Çan'da ‰0,47, Yenice'de ‰0,38, Gelibolu'da ‰0,30, Ayvacık ‰0,14 ve Bayramiç ‰0,03'tür. Gökçeada ve Eceabat ilçelerinde hiçbir intihar girişimi olmamıştır.

4. Sosyo-Ekonomik Yapının İncelenmesi

İlin sosyo-ekonomik yapısı, il genelinde veya ilçeler düzeyinde incelenmektedir. Faal olan işyerleri ilçeler bazında ele alınmaktadır. İl genelinde incelenen konular ise sosyal sigortalara tabi işyeri ve sigortalı işçi oranları, sigortalıların iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımları, sosyal güvenlik kapsamında bulunan nüfus gruplarının sosyal güvenlik kuruluşlarına göre dağılımından oluşmaktadır.

4.1. İlin Ekonomik Yapısı

Çanakkale'de, her ilçenin farklı bir ekonomik kapasitesi vardır. İlçelerdeki sektörel ve ekonomik doku, Bozcaada'da bağ yetiştiriciliği ve şarapçılık, Çan'da seramik ve endemik türlere dayalı gıda sanayi, Gelibolu'da sardalya üretimi, Ezine'de demircilik ve peynircilik, Bayramiç'te helvacılık ve peynircilik, Yenice'de sera yetiştiriciliği ve Ayvacık'ta zeytin ve zeytinyağı üretimiyle şekillenmiştir. Ekonomik ve sektörel dağılım ülkemizde örneğine az rastlanır türden olmakla birlikte, il genelinde kent-kır dengesini koruyan önemli bir etkendir[160].

İl genelinde 20 den fazla kuruluş ihracat yapmaktadır. İhracat yapan bu kuruluşlar, sadece Merkez ilçeyle sınırlı olmayıp, ilin hemen hemen tüm ilçelerine yayılmıştır. İlçelerdeki ihracatçı kuruluşlara; Ayvacık'da S.S. Süleymanköy Tarımsal Kalınma Koop.(el dokuması-yün halı), Bayramiç'de Tahsildaroğlu (Süt Ürünleri), Biga'da İçdaş Çelik (inşaat demiri), Biga Mermer ve Doğtaş[161] (mobilya imalatı), Çan'da Kale Seramik (kalebodur sanayi) ve Kalevit Saniter (seramik-fayans-armatür), Eceabat'ta Ebateks Tekstil ve Amati-Bosforo Gıda (dondurulmuş su ürünleri), Ezine'de Akçansa (çimento Sanayi), Lapseki'de Ulubay (dondurulmuş sebze-meyve), Merkez'de Dardanel-Önentaş (su ürünleri) ve Yenice'de Yenice Gıda (kurutulmuş sebze-meyve)[162] gibi örnekler verilebilir.

4.2. İlçelerde Faal Olan İşyerleri

Çanakkale'de başta maden, dondurulmuş gıda, seramik, zeytin-zeytinyağı, süt ürünleri olmak üzere birçok iş kolunda irili ufaklı işyerleri mevcuttur. 2008 yılında il genelinde, 9.567 tane işyeri aktiftir. İlçelerdeki işyeri sayıları ve yüzdelik dağılımı Tablo 3.20'de belirtilmiştir.

---

[160] Kenan Mortan, *Çanakkale Ekonomisi ve Gelecek Senaryosu Projesi*, ÇTSO Yayını, Çanakkale, 2003, s.26-27.

[161] <http://www.ihracatturk.com/details/dogtas-doganlar-mobilya-imalat.html> (18.06.2009)

[162] <http://www.canakkaletso.org.tr/ctso/ihracatci_uye.asp> (18.06.2009)

Tablo 3.20: İlçelerdeki Faal İş Yeri Sayıları

İlçeler	İşyeri Sayısı	Yüzde Dağılımı	İlçeler	İşyeri Sayısı	Yüzde Dağılımı
Merkez	3.398	%35.5	Eceabat	193	%2
Ayvacık	683	%7	Ezine	596	%6
Bayramiç	400	%4	Gelibolu	799	%8
Biga	1.548	%16	Gökçeada	124	%1
Bozcaada	102	%1	Lapseki	343	%3.5
Çan	964	%10	Yenice	417	%4
İlçelerdeki Toplam Faal İş Yeri Sayısı				9.567	

Kaynak: Çanakkale Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan (SGK) alınan verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.)

Merkez'de, 3.398 adet aktif işyeri mevcuttur ve bu işyerleri il toplamının yaklaşık olarak %35,5'ini oluşturmaktadır. Biga ilçesi, 1.548 işyeri ile %16'lık orana sahiptir. Biga, Merkez'den sonra en yüksek orana sahip ilçedir. Aktif işyeri sayısı 964 olan Çan ilçesinde, işyerlerinin %10'u bulunmaktadır. İl genelindeki işyerlerinin yaklaşık %60'ı bu üç ilçede toplanmıştır. Diğer ilçelerdeki aktif işyerleri, Gelibolu'da 799, Ayvacık'da 683, Ezine'de 596, Yenice'de 417, Bayramiç'de 400, Lapseki'de 343 tanedir. Gelibolu, Ayvacık, Ezine, Yenice ve Bayramiç ilçelerindeki toplam işyeri sayısı Merkez ilçeden düşüktür. Düşük nüfuslu ilçelerdeki işyeri sayıları ise Eceabat'da 193, Gökçeada'da 124 ve Bozcaada'da 102 tanedir.

4.3. İl Genelinde Sosyal Sigortalara Tabi İşyeri ve Sigortalı İşçi Oranları

İlde 2008 yılında sosyal sigortalara tabii, 870 kamu, 24.978 özel sektör olmak üzere toplam 25.848 işyeri kayıtlıdır. Bu iş yerlerinden; kamuda 366, özel sektörde 9.025 olmak üzere toplam 9.391'i aktiftir. İlçelerde sosyal sigortalara tabi işyeri ve sigortalı çalışanların sayısı Tablo 3.21'de belirtilmiştir.

Tablo 3.21: İlçelerde Sosyal Sigortalara Tabi İşyeri ve Sigortalı İşçi Sayıları

Kayıtlı İş Yeri		Kamu	870
		Özel	24.978
		Toplam	25.848
Faal İşyeri		Kamu	366
		Özel	9.025
		Toplam	9.391
Sigortalı	Erkek	Kamu	4.462
		Özel	37.077
		Toplam	41.539
	Kadın	Kamu	1.307
		Özel	10.076
		Toplam	11.383
	Toplam Sigortalı Çalışan		**52.922**

Kaynak: Çanakkale SGK'dan alınan verilerden derlenmiştir.
Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.

İl genelinde, toplam sigortalı çalışan sayısı 52.922 kişidir. Çalışanların 5.769'u kamuda, 47.153'ü özel sektördedir. Dolayısıyla çalışma hayatındaki kişilerin, %89'u özel sektörde, %11'i kamuda görev yapmaktadır. Kamuda çalışanların yaklaşık olarak %23'ü, özel sektörde çalışanların ise %21'i kadındır. Çanakkale'nin çalışma hayatında erkeklerin daha yoğun olduğu görülmektedir.

4.4. İl Genelinde Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımları

İl genelinde, 2008 yılında sigortalıların iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımları Tablo 3.22'de belirtilmektedir. Bu dönemde ilde, ham petrol ve tabi gaz ile petrol ve kömür ürünleri gibi iktisadi faaliyetlerde çalışan yoktur.

Tablo 3.22'ye göre, inşaat sektöründe 10.337 kişi, toptan ve perakende ticarette 6.183 kişi, devlet hizmetlerinde 3.675 kişi çalışmaktadır. İlde en fazla sigortalı çalışan, bu üç iktisadi faaliyet kolundadır.

Tablo 3.22: Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

Tarımla İlgili İşler	2.365
Balıkçılık	17
Kömür Madenciliği	367
Metal Madenciliği	379
Ham Petrol ve Tabii Gaz	-
Taş Kil ve Kum Ocakçılığı	678
Metalden Başka Madenlerin Çıkarılması ve Taş Ocakçılığı	100
Gıda Maddeleri Sanayi	3.028
İçki Sanayi	65
Tütün Sanayi	32
Dokuma Sanayi	147
Kundura, Başka Diğer Giyecek Eşya ve Hazır Dokuma Eşyası İmalatı	832
Ağaç ve Mantar Mamulleri	437
Mobilya ve Tesisat İmalatı	918
Kağıt ve Kağıttan Eşya İmalatı	50
Matbaacılık ve Neşriyat	202
Deri ve Deriden Eşya İmalatı	180
Kauçuk Eşya İmalatı	268
Kimyevi Madde ve Mamulleri İmalatı	56
Petrol ve Kömür Ürünleri	-
Metalden Başka Şeylerin İmalatı	618
Ana Metal Sanayi	2.228
Metal Eşya İmalatı (Makine Hariç)	1.144
Elektrik Makineleri Cihazları ve Malzemeleri İmalatı	916
Nakil Araçları İmalatı	1.415
Diğer İmalat Sanayi	318
İnşaat	10.337
Elektrik – Havagazı ve Buharlı Isıtma	1.412
Su ve Sıhhi Hizmetler	350
Toptan ve Perakende Ticaret	6.183
Bankalar ve Diğer Mali Kurumlar	475
Sigortalar	117
Gayrimenkul İşleri	29
Ulaştırma	3.155
Ardiye ve Antrepoculuk	916
Haberleşme	84
Devlet Hizmetleri	3.675
Hukuk –Ticaret-Teknik ve Amme Hizmetleri	2.616
Sinema –Tiyatro ve Benzeri Hizmetler	182
Şahsi Hizmetler	1.699
Diğerleri	5.932
Toplam	52.922

Kaynak: Çanakkale SGK'dan alınan verilerden derlenmiştir.
(Tabloda kullanılan veriler 2008 yılına aittir.)

Çanakkale'de en az 1.000 sigortalının çalıştığı, iktisadi faaliyet kolları ve istihdam oranları, ulaştırmada 3.155 kişi, gıda maddeleri sanayinde 3.028 kişi, hukuk-ticaret-teknik ve amme hizmetlerinde 2.616 kişi, tarımla ilgili işlerde 2.365 kişi, ana metal sanayinde 2.228 kişi ve metal eşya imalatında (makine hariç) 1.144 kişi görev yapmaktadır.

1.000 ile 500 sigortalının çalıştığı iktisadi faaliyet kolları ve istihdam oranları, mobilya-tesisat imalatında 918 kişi, elektrik makineleri cihazları-malzemeleri imalatında 916 kişi, ardiye-antrepoculuk 916 kişi, kundura-başka diğer giyecek eşya ve hazır dokuma eşya imalatında 832 kişi, taş kil ve kum ocakçılığında 678 kişi, metalden başka şey imalatında 618 kişiden oluşmaktadır.

500-100 sigortalının çalıştığı iktisadi faaliyet kolları ve istihdam oranları ise, bankalar ve diğer mali kurumlarda 475 kişi, ağaç ve mantar mamullerinde 437 kişi, metal madenciliğinde 379 kişi, kömür madenciliğinde 367 kişi, su ve sıhhi hizmetlerinde 350 kişi, diğer imalat sanayinde 318 kişi, kauçuk eşya imalatında 268 kişi, matbaacılık-neşriyatta 202 kişi, sinema–tiyatro ve benzeri hizmetlerde 182 kişi, deri-deriden eşya imalatında 150 kişi, dokuma sanayinde 147 kişi, sigortalarda 117 kişi, metalden başka madenlerin çıkarılması-taş ocakçılığında 100 kişi görev yapmaktadır.

100 sigortalının altında çalışanı olan iktisadi faaliyet kolları ve istihdam oranları ise, haberleşmede 84 kişi, içki sanayinde 65 kişi, kimyevi madde-mamulleri imalatında 56 kişi, kağıt ve kağıttan eşya imalatında 50 kişi, tütün sanayinde 32 kişi, gayrimenkul işlerinde 29 kişi ve balıkçılıkta 17 kişidir.

4.5. Sosyal Güvenlik Kapsamında Bulunan Nüfus Gruplarının Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Dağılımı

Çalışanın ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin, karşı karşıya kaldığı sağlık hizmetleri gereksinimi ve gelir kayıplarını en aza indirmek amacıyla temel riskler, malüllük, ölüm ve yaşlılık sigortalarıyla, sosyal güvenlik kuruluşları tarafından güvence altına alınmıştır. Malüllük, çalışma sırasında işgörenin, çalışma gücünü kısmen ya da tamamen yitirmesi soncunda iş göremez duruma gelmesi ve bu durumun süreklilik kazanmasıdır. Malüliyet sürecinde gereksinim duyulan sağlık ve bakım hizmetlerinin karşılanması ve gelir kayıplarının telafisi malüllük sigortasınca karşılanmaktadır. Her birey için kaçınılmaz olan yaşlılık; uzun vadede sosyal bir tehlike oluşturmaktadır. Yaşlılık sigortası, yaşlılıkta kaybedilen çalışma gücü ve gelirinden yoksun kalanlara, gelir telafisi

amacıyla, yaşlılık aylığının bağlanmasıdır. Çalışan kişilerin ölümü, sosyal sigortalı için bir sosyal güvenlik riski taşımamasına karşın, çalışanın bakmakla yükümlü olduğu kişiler için önemli bir risk oluşturmaktadır. Ölüm riski sonucunda oluşan gelir kayıpları ve giderlere karşı gelir garantisini, ölüm sigortası sağlamaktadır[163].

Ülkemizde Bağ-Kur, SSK ve Emekli Sandığına tabi çalışanlar 1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 Sayılı Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'yla[164] birleştirilmiştir. Bu kanuna göre sigortalıların tabi oldukları kanun maddeleri aşağıda belirtilmektedir[165].

- SSK (hizmet akdiyle çalıştırılanlar): Hizmet akdiyle bir veya birden fazla işyeri tarafından çalıştırılanlardır. Bu gruptaki çalışanlar, 5510 Sayılı Kanunda Madde 4/a'ya tabiidir.
- Bağ-Kur (1479 ve 2926 Sayılı Kanuna göre, bağımsız çalışanlar): Hizmet akdi olmadan kendi adına ve hesabına çalışanlar, köy ve mahalle muhtarları, tarımsal faaliyette bulunanlardır. Bu gruptaki çalışanlar kanunda Madde 4/b'de yer almaktadır.
- Emekli Sandığı (kamu çalışanları): Kamu idarelerinde çalışanlardır. Bu grupta yer alan çalışanlar kanunda Madde 4/c'de toplanmıştır.

4.5.1. Hizmet Akdiyle Çalışan Aktif ve Pasif Sigortalılar

Yukarıda da belirtildiği gibi SSK çatısı altında çalışanlar 1 Ekim 2008 tarihinden sonra "Hizmet akdi ile çalışan (4/a)" adı altında incelenmektedir.

İlde hizmet akdiyle çalışan, 541 çırak, 808 tarım işçisi, 2.672 isteğe bağlı ve 47.123 zorunlu sigortalı olmak üzere toplam 51.144 kişi aktif sigortalıdır. Hizmet akdiyle çalışan aktif ve pasif sigortalılar Tablo 3.23'te belirtilmiştir.

---

[163] Suat Uğur, "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi", *TİSK*, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1118> (16.06.2009)

[164] Detaylı bilgi için bkz. Resmi Gazete, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Sağlık Sigortası Kanunu, 16.06.2006, Sayı:26200, Tertip 5, Cilt 45.

[165] SGK, *Aylık İstatistik Bülteni*, Nisan 2009, SGK Yayın No:16, s.7.

Tablo 3.23: Hizmet Akdi İle Çalışan Aktif ve Pasif Sigortalılar

Aktif Sigortalılar		Zorunlu Sigortalılar	47.123
		Çıraklar	541
		Tarım (2925 Skg)	808
		İsteğe Bağlı	2.672
		Y.Dışı Topluluk Sigortalılar	0
		Toplam	51.144
506 Sayılı Kanuna Göre	Malüllük-Yaşlılık-Ölüm Sigortası	Malüllük Aylığı Alanlar	373
		Yaşlılık Aylığı Alanlar	28.201
		Ölüm Aylığı Alanlar (Hak Sahibi)	8.613
	İş Kazası- Meslek Hastalığı Sigortası	Sürekli İş Görmezlik Geliri Alanlar	268
		Ölüm Geliri Alan (Hak Sahibi)	319
2925 Sayılı Kanuna Göre	Malüllük-Yaşlılık-Ölüm Sigortası	Malüllük Aylığı Alanlar	4
		Yaşlılık Aylığı Alanlar	242
		Ölüm Aylığı Alanlar (Hak Sahibi)	39
	İş Kazası- Meslek Hastalığı Sigortası	Sürekli İş Görmezlik Geliri Alanlar	0
		Ölüm Geliri Alan (Hak Sahibi)	3
Toplam Aylık ve Gelir Alanlar			38.062
Sosyal Güvenlik Kapsamı			189.029

Kaynak: SGK, *Aylık İstatistik Bülteni*, Nisan 2009, SGK Yayın No:16, s.17.
(Tabloda Mart 2009 verileri incelenmektedir.)

506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'na göre malüllük, yaşlılık ve ölüm sigortası kapsamında, malüllük aylığı alan 373 kişi, yaşlılık aylığı alan 28.201 ve ölüm aylığı (hak sahipleri) alan 8.613 kişi olmak üzere toplam 37.187 kişi mevcuttur. İş kazası- meslek hastalığı sigortası kapsamında sürekli iş görmezlik geliri alan 268 kişi ve ölüm geliri alan 319 kişi vardır. Ayrıca iş kazası ve meslek hastalığı sigortasından 587 kişi yararlanmaktadır.

2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu'na göre malüllük aylığı alan 4 kişi, yaşlılık aylığı alan 242 kişi ve ölüm aylığı alan 39 hak sahibi olmak üzere ilde toplam 285 kişi, aylık almaktadır. İş kazası ve meslek hastalığı kapsamında ölüm geliri alan 3 hak sahibi varken, sürekli iş görmezlik geliri alan yoktur.

İl genelinde 506 ve 2925 Sayılı Kanunlar kapsamında, malüllük, yaşlılık, ölüm, iş kazası ve meslek hastalığı sigortalarından aylık ve gelir alan toplam 38.062 kişi vardır. Ayrıca, hizmet akdiyle çalışanlarca, 189.029 kişi sosyal güvenlik kapsamına dahil edilmiştir.

4.5.2. Bağımsız Çalışan Sigortalılar

Başlık altında il genelindeki, 1479 Sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Kanunu ile 2926 Sayılı Tarımda Kendi Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigorta Kanunu'na göre bağımsız çalışanlar olarak (4/b) incelenmektedir. İl genelindeki bağımsız çalışanların oranları Tablo 3.24'te belirtilmektedir.

Tablo 3.24: Bağımsız Çalışan Sigortalılar

1479 Saylı Kanuna Göre	Aktif Sigortalı	Zorunlu Sigortalı	16.960
		İsteğe Bağlı	2.819
		Muhtar	138
		Toplam	19.917
	Aylık Alanlar	Malül	191
		Yaşlı	11.614
		Ölüm Hak Sahibi	5.810
		Toplam Aylık Alan (Kişi)	17.615
	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Kişi Sayısı		**69.910**
2926 Saylı Kanuna Göre	Aktif Sigortalı	Zorunlu Sigortalı	17.995
		İsteğe Bağlı	181
		Toplam	18.176
	Aylık Alanlar	Malül	56
		Yaşlı	8.053
		Ölüm Hak Sahibi	2.308
		Toplam Aylık Alan (Kişi)	10.417
	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Kişi Sayısı		**73.887**

Kaynak: SGK, *Aylık İstatistik Bülteni*, Nisan 2009, SGK Yayın No:16, s.19-21. (Tabloda Nisan 2009 verileri incelenmektedir.)

1479 Sayılı Kanun gereği; ticaret ve serbest meslekle uğraşan, esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı olan, anonim şirketlerde yönetim kurulu üyesi olan ortaklar, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin komandit ortakları, diğer şirket ve donatma iştiraklerinin ortakları ile köy ve mahalle muhtarları, bağımsız çalışan sigortalılar 4/b'ye dahildir. Ayrıca 2926 Sayılı Tarımda Kendi Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigorta Kanunu'na göre tarımsal faaliyette bulunan bağımsız çalışan sigortalılar, 4/b'ye tabiidir.

1479 Sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigorta Kanunu'na göre, il genelinde zorunlu sigortalı 16.960 kişi, isteğe bağlı 2.819 kişi ve muhtar 138 kişi, olmak üzere toplam 19.917 kişi aktif sigortalıdır. Aynı kanuna göre aylık alan 17.615 kişiden, 191'i malül, 11.614'ü yaşlı ve 5.810'u ölüm hak sahibidir.

2926 Sayılı Tarımda Kendi Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigorta Kanunu'na göre, zorunlu sigortalı 17.995 kişi ve isteğe bağlı 181 kişi vardır. Kanuna göre toplam 10.417 kişi aylık almaktadır. Bağımsız çalışanlarda toplam 73.887 kişi sosyal güvenlik kapsamına dahil edilmektedir.

4.5.3. Kamu Çalışanı Aktif İştirakçiler ve Emekliler

Başbakan, bakan, TBMM üyeleri, belediye başkanları, il encümeninin seçimle gelen üyeleri, harp okulları ile yüksek okullarda Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü hesabına okuyanlar, gösteri, müzik, heykel, resim gibi güzel sanat kollarında çalışanlar, düşünürler ve yazarlar, Milli Eğitim bünyesinde çalıştırılan usta öğreticiler ve 657 sayılı kanununa tabi devlet memurları, kamu çalışanı olarak ifade edilmektedir. Kamu çalışanları 5510 Sayılı Kanuna göre 4/c grubuna tabiidir[166]. İl genelinde kamu çalışanı aktif iştirakçiler ile emeklilerin oransal dağılımı Tablo 3.25'te belirtilmektedir.

Tablo 3.25: Kamu Çalışanı Aktif İştirakçiler ve Emekliler

Aktif Sigortalı	18.893
Malül	270
Vazife Malülü	46
Yaşlı	13.242
Ölüm Hak Sahibi	4.495
Vataniler*	642
Toplam Aylık Alan Kişi	18.053
Sosyal Güvenlik Kapsamı	78.563

Kaynak: SGK, *Aylık İstatistik Bülteni*, Nisan 2009, SGK Yayın No:16, s.25. (Tabloda Nisan 2009 verileri incelenmektedir.)

İl genelinde kamu sektöründe, 18.893 kişi aktif sigortalı ve 78.563 kişi sosyal güvenlik kapsamındadır. Kamu sektöründen emekli aylığı alan; 270 malül, 46 vazife malülü, 13.242 yaşlı ve 4.495 ölüm hak sahibi olmak üzere, toplam 18.053 kişi vardır. Aylık alan kişi grubuna dahil edilmeyen "Vataniler", faturalı ödeme kapsamında olup, İstiklal madalyası alanları, Kore ve Kıbrıs gazilerini ve hak sahiplerini kapsamaktadır.

[166] Resmi Gazete, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Sağlık Sigortası Kanunu, 16.06.2006, Sayı:26200, Tertip 5, Cilt 45.

* Aylık alan kişiler sayısına vataniler dahil değildir.

4.5.4. 2022 Sayılı Kanuna Göre Aylık Alan Nüfus

Sosyal Devlet olmanın gereği olarak, Türk Vatandaşlarından, muhtaç olmak şartıyla 65 yaşını doldurmuş yaşlılara, 18 yaşından büyük özürlülere ve özürlünün kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını doldurmamış yakınlarına, 2022 Sayılı Kanun gereğince aylık bağlanmaktadır[167]. İl genelinde, 9.403 kişi, nüfusun %1,98'i bu yasadan yararlanmaktadır. 2022 Sayılı Kanuna göre aylık alan nüfusun sayısal dağılımı Tablo 3.26'da belirtilmektedir.

Tablo 3.26: 2022 Sayılı Kanuna Göre Aylık Alanlar

	Erkek	**Kadın**	**Toplam**
Malüllük	604	285	889
Sakatlık	631	286	917
Yaşlı (65+)	2.620	4.914	7.534
18 Yaş Altı Sakat	32	31	63
Toplam Aylık Alanlar			**9.403**
Yeşil Kartlı Sayısı			**25.371**

Kaynak: SGK, *Aylık İstatistik Bülteni*, Nisan 2009, SGK Yayın No:16, s.26.
(Tabloda Nisan 2009 verileri incelenmektedir.)

2022 Sayılı Yasa[168] gereğince ilde, malüllük aylığı alan 889 kişiden 604'ü erkek 285'i kadındır. Sakatlık aylığı alan 917 kişiden, 631'i erkek, 286'sı kadındır. Yaşlılık aylığı alan, 7.534 kişiden, 2.620'si erkek, 4.914'ü kadındır. 18 yaş altı sakatlık aylığı alan 63 kişiden, 32'si erkek, 31'i kadındır. Malüllük ve sakatlık sebebiyle kanundan yararlanan nüfusta, erkek oranları yüksektir. Yaşlılık sebebiyle (65 yaş üstü) kanundan yararlanan nüfusta ise kadın oranı yüksektir.

Yeşil kart, ödeme gücü olmayan vatandaşların, sağlık giderlerinin devlet tarafından karşılanmasında uygulanan bir sistemdir. Ülkemizde, 1992 yılında 3816 Numaralı Kanunla kabul edilmiştir. Yeşil kart uygulaması, hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında olmayan ve sağlık hizmetleri giderlerini karşılayamayan Türk vatandaşlarına ait sağlık giderlerinin, devlet tarafından karşılanmasını sağlar[169]. İl genelinde bu hizmetten yararlanan 25.371 kişi mevcuttur.

---

[167] <http://www.emekli.gov.tr/2022.html> (03.07.2009)

[168] Resmi Gazete, "3816 Sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun", Tertip 5, Cilt 31, Sayı 21273, s.199.

[169] 3816 Sayılı, Ödeme gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun, (Madde 1).

4.5.5. Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Kişi Sayısı ve İl Nüfusuna Oranı

2008 yılında yapılan ADNKS'ye göre, il genelinde 474.791 kişi yaşamaktadır. Yeşil kart sahibi 25.371 kişi ve aktif-pasif sigortalı 411.389 kişi vardır. İl nüfusunda, aktif, pasif sigortalı ve yeşil kart sahibi olan toplam 436.760 kişi, sosyal güvenlik kapsamındadır. Ayrıca ilde sosyal güvenlik kapsamı dışında 38.031 kişi bulunmaktadır. Yeşil kartlılar hariç il nüfusunun yaklaşık olarak %87'si sosyal güvenlik kapsamına dahildir. Sosyal güvenlik kapsamındaki nüfus ve il nüfusuna oranı Tablo 3.27'de belirtilmektedir.

Tablo 3.27: Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Kişi Sayısı ve İl Nüfusuna Oranı

İl Nüfusu (TUİK ADNKS 2008)		474.791
Toplam Sosyal Güvenlik Kapsamı (Aktif+Pasif+Yeşil Kart)		436.760
Toplam Sosyal Güvenlik Kapsamı (Yeşil Kart Hariç)		411.389
Sosyal Güvenlik Kapsamının (Yeşil Kart Hariç) Toplam İl Nüfusuna Oranı		%86,65
Sosyal Güvenlik Kapsamı Dışında Kalan Nüfus		38.031
Sosyal Güvenlik Kapsamında Aktif Çalışan	Emekli Sandığı (4/c)	18.893
	Bağ-Kur (4/b)	38.093
	SSK (4/a)	51.144
	Toplam	108.130
	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Aktif Çalışanların Toplam İl Nüfusuna Oranı	%22,7
Sosyal Güvenlik Kapsamında Aylık Alan Kişi Sayısı*	Emekli Sandığı (4/c)	18.053
	Bağ-Kur (4/b)	28.032
	SSK (4/a)	38.062
	Toplam	84.147
	Sosyal Güvenlik Kapsamında Emeklilerin Toplam İl Nüfusuna Oranı	%17,72
SGK Kapsamında Bakmakla Yükümlü Tutulanların	Emekli Sandığı (4/c)	41.617
	Bağ-Kur (4/b)	77.672
	SSK (4/a)	99.823
	Toplam	219.112
	Sosyal Güvenlik Kapsamında Bakmakla Yükümlü Tutulanların Oranları	%46,15
2022 Sayılı Yasadan Yararlananların Sayısı		9.403
2022 Sayılı Yasadan Yararlananların Oranı		%1,98
Yeşil Kartlı Sayısı		25.371

Kaynak: SGK, *Aylık İstatistik Bülteni*, Nisan 2009, SGK Yayın No:16, s.37.

* Sosyal Güvenlik Kapsamında Aylık Alan Kişi Sayısına Hak Sahibi Kişi Sayısı dahildir.

İlde, Emekli Sandığı'nda 18.893 kişi, Bağ-Kur'da 38.093 kişi ve SSK'da 51.144 kişi, olmak üzere sosyal güvenlik kapsamında, toplam 108.130 aktif çalışan vardır. Sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışanlar nüfusun %22,7'sini oluşturmaktadır.

Emekli Sandığı'ndan 18.053 kişi, Bağ-Kur'dan 28.032 kişi, SSK'dan 38.062 kişi olmak üzere toplam 84.147 kişi sosyal güvenlik kapsamında, emekli aylığı almaktadır. İl nüfusunun yaklaşık olarak %18'i sosyal güvenlik kapsamında emekli aylığı almaya hak kazanmıştır.

İl genelinde, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)[*] kapsamında bakmakla yükümlü tutulan (yararlanıcı) olan Emekli Sandığı'nda 41.617 kişi, Bağ-Kur'da 77.672 kişi, SSK'da 99.823 kişi olmak üzere toplam 219.112 kişi vardır. Yararlanıcılar, nüfusun %46'sını oluşturmaktadır.

5. İletişim İncelemesi

2002 yılında, gelişmekte olan 47 ülke üzerinde; bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, makro ekonomi ve politik değişkenler arasındaki bağlantı incelenmiş ve aşağıda belirtilen bulgular elde edilmiştir[170].

- Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımında gelir, önemli bir belirleyicidir.
- Devletin ticaret politikaları, bilişim teknolojilerinin kullanılması üzerinde etkendir. Devletlerin dışa açık ticaret politikaları, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır.
- İletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, ekonomik gelişimi hızlandırırken, politik ve sivil özgürlükleri de arttırır.
- Eğitim ile bilgi ve iletişim teknolojileri arasında doğru orantı vardır. Eğitim düzeyi arttıkça bilgi ve iletişim teknolojileri yaygınlaşmaktadır. Fakat bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması eğitim düzeyini arttırmaz.

İl genelinde 152.575 telefon, 42.450 asimetrik sayısal abone hattı (ADSL) abonesi bulunmaktadır. ADSL abonesi sayısının yaklaşık olarak 3,6 katı kadar telefon abonesinin mevcut olması, telefon abonesi olan herkesin ADSL hizmetinden yararlanmadığını

[*] Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK); Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Bağ-Kur ve Emekli Sandığı genel müdürlüklerinin aynı çatı altında toplanması için 5502 Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. <http://www.sgk.gov.tr/sgkshared/sgk/geneltanitim/SGK tarihce.pdf> (21.02.2010)

[170] Meliha Ener, Esra Demircan, "Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, C.4, S.2, 2006, s.203.

göstermektedir. Telefon ve ADSL abonelikleri arasındaki sayısal farklılıkların başlıca sebepleri, özellikle ticari işletmelerin ve resmi dairelerin birden fazla sabit telefon aboneliği olmasına karşın, genelde bir internet aboneliğinin bulunması, internetin ancak bilgisayar gibi maliyetli donanımlarla kullanılabilmesi ve her yaş grubunun bilgisayar ve internet kullanımı hakkında gerekli bilgiye sahip olmamasıdır.

Çanakkale ilçelerindeki sabit telefon ve ADSL aboneliği sayıları ile abonelik başına düşen nüfus oranları Tablo 3.28'de belirtilmektedir.

Tablo 3.28: İlçelerdeki Sabit Telefon ve ADSL Abone Sayıları

İlçe adı	Nüfus	Telefon Aboneliği	Adsl Aboneliği	Telefon Başına Düşen Nüfus	Adsl Başına Düşen Nüfus
Merkez	119.207	46.298	17.551	2,57	6,79
Ayvacık	30.409	8.968	2.018	3,39	15,06
Bayramiç	31.024	7.985	1.337	3,88	23,20
Biga	81.363	26.398	6.428	3,08	12,65
Bozcaada	2.611	1.362	461	1,91	5,66
Çan	51.428	16.156	4.129	3,18	12,45
Eceabat	9.559	3.346	866	2,85	11,03
Ezine	32.833	10.101	2.143	3,25	15,32
Gelibolu	44.623	13.543	3.943	3,29	11,31
Gökçeada	7.475	2.455	761	3,04	9,82
Lapseki	27.149	7.472	1.594	3,63	17,03
Yenice	37.110	8.491	1.219	4,37	30,44
Toplam	474.791	152.575	42.450	3,11	11,18

Kaynak: Türk Telekom Müdürlüğü ile yapılan görüşmede alınan verilerden oluşturulmuştur. Tablodaki veriler Mayıs 2009'da temin edilmiştir.

Nüfusun yoğun olduğu Merkez'de 46.298 sabit telefon abonesi bulunmaktadır. İl genelindeki sabit telefon aboneliklerinin yaklaşık olarak %30'u Merkez ilçededir. Biga'da 26.398 sabit telefon aboneliği vardır ve telefon aboneliklerinin yaklaşık olarak %17'si bu ilçededir. Abone sayısı 16.156 olan Çan'da, il aboneliklerinin yaklaşık olarak %10'nu bulunmaktadır. Merkez, Biga ve Çan'da, toplam 88.852 sabit telefon abonesi vardır. Bu üç ilçedeki abone sayısı, il genelindeki aboneliklerin yaklaşık olarak %57'sini oluşturmaktadır. Diğer ilçelerin abone sayıları ise, Gelibolu'da 13.543, Ezine'de 10.101, Ayvacık'da 8.968, Yenice'de 8.491, Bayramiç'te 7.985 ve Lapseki'de 7.472'dir. İlde en az aboneliği bulunan ilçeler, Eceabat'da 3.346, Gökçeada'da 2.445 ve Bozcaada'da 1.362'dir.

Eceabat, Gökçeada ve Bozcaada ilçelerindeki abone sayıları, nüfusun yoğun olmaması sebebiyle düşüktür.

İlçelerin sabit telefon abone sayıları kadar, abone sayılarının nüfusa oranları da önemlidir. Toplamda, 474.791 nüfus içinde, 152.575 telefon abonesi bulunmaktadır. İl genelinde 3,11 kişiye 1 sabit telefon aboneliği düşmektedir. 1 telefon aboneliğine Bozcaada'da 1,91 kişi, Merkez'de 2,57 kişi ve Eceabat'da 2,85 kişi düşmektedir. Az nüfuslu Bozcaada ve Eceabat ilçelerinde telefon başına düşen kişi sayısı diğer ilçelere göre düşüktür. Merkez'de ise nüfus yoğunluğu, ticari faaliyetler ve kamu kurum ve kuruluşlarının fazlalığı sebebiyle, telefon başına düşen birey sayısı hem diğer ilçelerden hem de il ortalamasından düşüktür. Diğer ilçelerde telefon başına, Gökçeada'da 3,04, Biga'da 3,08, Çan'da 3,18, Ezine'de 3,25, Gelibolu'da 3,29, Ayvacık'da 3,39, Lapseki'de 3,63, Bayramiç'te 3,88 ve Yenice'de 4,37 kişi düşmektedir. Bozcaada, Merkez, Eceabat, Gökçeada ve Biga ilçelerinde 1 telefona düşen kişi sayıları, il ortalaması olan 3,11'in altındadır.

İl genelinde 42.450 ADSL abonesi bulunmaktadır. Abone sayılarında Merkez 17.551 ile ilk sırada yer alırken, Biga 6.428 ile 2'inci ve Çan 4.129 ile 3'üncüdür. Diğer ilçelerin ADSL abone sayıları ise Gelibolu'da 3.943, Ezine'de 2.143, Ayvacık'da 2.018, Lapseki'de 1.594, Bayramiç'te 1.337 ve Yenice'de 1.219'dur. Düşük nüfuslu ilçelerde ADSL abone sayıları, Eceabat'ta 866, Gökçeada'da 761 ve Bozcaada'da 461'dir.

İl genelinde 11,18 kişiye, 1 ADSL aboneliği düşmektedir. ADSL aboneliği başına Bozcaada'da 5,66 kişi, Merkez'de 6,79 kişi, Gökçeada'da 9,82 kişi düşmektedir. Nüfusun yoğun olmadığı Bozcaada ve Gökçeada'da ADSL aboneliğine düşen nüfus oranları, diğer ilçelerden düşüktür. Diğer ilçelerde ADSL aboneliği başına, Eceabat'da 11,03, Gelibolu'da 11,31, Çan'da 12,45, Biga'da 12,65, Ayvacık'da 15,06, Ezine'de 15,32, Lapseki'de 17,03, Bayramiç'de 23,2 ve Yenice'de 30,44 kişi düşmektedir. Bozcaada, Merkez, Gökçeada ve Eceabat ilçelerinde, 1 ADSL aboneliğine düşen nüfus oranları, il ortalaması olan 11,8'den düşüktür. Devlet dairelerinin, eğitim birimlerinin ve ticarethanelerin Merkez ilçede yoğunlaşması sabit telefon ve ADSL abonesi oranlarını yükseltmiştir

SONUÇ

Ekonomik gelişme merkezli olan kalkınma, zaman içinde yaşanan deneyimler sonucunda, insan merkezli olmuştur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, ülkelerin insani kalkınma boyutunu ölçmek için, 1990 yılından buyana İnsani Kalkınma Raporları'nı yayınlamaktadır. İnsani kalkınma, yaşam süresi, eğitim ve yaşam standardı üzerine odaklanan endekslerle ölçülmektedir. İnsani kalkınmanın değerlendirildiği bu raporlar, on iki dilde yüzden fazla ülkede yayınlanmakta ve böylece evrensel bir boyut kazanmaktadır.

Küresel raporlarla ülkelerin, bölgesel raporlarla bir bölgedeki ülkelerin ve ulusal raporlarla ülkelerdeki bölge ve illerin insani kalkınmışlık oranları değerlendirilmektedir. İnsani kalkınmışlık düzeyinin değerlendirildiği bu raporlarda ülkeler, bölgeler ve iller insani kalkınma endeks değerlerine göre gruplandırılmaktadır. İnsani kalkınma endeks değeri, 0-0,499 arasında olanlar düşük insani kalkınma, 0,500-0,799 arasında olanlar orta insani kalkınma ve 0,800-1,00 arasında olanlar yüksek insani kalkınma grubunda yer almaktadır. İnsani Kalkınma Endeksleri, bir ülkenin, bölgenin ya da ilin kalkınma politikalarının sonuçlarını ölçmesi ve yeni politikalara yön vermesi açısından önem arz etmektedir. Bu endeksler, gerek ülke, gerekse yerel yönetimlerin kalkınma atılımlarının sonuçlarını değerlendirmekte ve uygulanan politikaların toplum üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca oluşturulacak yeni politikalara yön vermekte ve yatırımları şekillendirmektedir. İnsani kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan parametreler, toplumun temel gereksinimlerini ortaya koymaktadır. Bu sebeple insani kalkınma endeksi ülkelere, bölgelere veya yerel birimlere yapılacak yatırımlar için temel başvuru kaynaklarından biridir. İlgili istatistikler ve raporlardan yararlanarak geliştirilen yatırımlar, toplumun ihtiyaçlarına daha çok cevap verecektir. Toplumun gereksinim duyduğu doğru yatırım projelerinin geliştirilmesiyle ülke içindeki âtıl yatırım oranları ve sosyal hizmetlerin maliyetleri azalacaktır.

Bu çerçeve gözetilerek hazırlanan çalışmada Türkiye'nin insani kalkınma seviyesi hem ülke boyutunda hem de ülke içinde incelenmektedir. 2007-2008 raporunda yüksek, orta ve düşük insani kalkınma gruplarından seçilen ülkelerle Türkiye'nin 1998-2008 yılları arasındaki insani kalkınma performansları değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeye göre: Yüksek insani kalkınma düzeyindeki ilk on ülke ile Türkiye'nin son on yılda insani kalkınma endeksinde meydana gelen değişimler incelenmiştir. 1998-2008 yılları arasındaki tüm raporlarda İzlanda, İsveç, Norveç ve Kanada sıralamada ilk on içinde yer alan

ülkelerdir. Japonya ve Hollanda sıralamada sadece 2005 yılında ilk on içinde yer alamamıştır. İrlanda Avustralya ve İsviçre 1998 yılında sıralamada ilk on ülke içinde değildir. Avustralya 1999, İsviçre 2003, İrlanda 2004 yılında ilk on ülke arasına girmiştir. Özellikle Avustralya 2004'ten buyana üçüncü sıradadır. Orta insani kalkınma grubunda yer alan Türkiye, 1998 yılında 69'uncu, 2008 yılında 84'üncü sırada yer almıştır. Türkiye'nin endeks değerindeki değişim inişli ve çıkışlıdır. Ülkemizin endeks değerindeki artış, bu gruptaki ülkeler gibi düzenli değildir.

Orta insani kalkınma düzeyindeki ilk on ülke ile Türkiye'nin son on yılda insani kalkınma endeksinde meydana gelen değişimler incelendiğinde; Dominica, Saint Luica, Venezüella, Kolombiya, Belize ve Tayland, 1998 yılında yüksek insani kalkınma grubundayken, 1999 yılında insani kalkınma endeks değerlerindeki azalışla orta insani kalkınma grubuna düşmüştür. Bu gruptaki ülkelerin insani kalkınma endeks değerleri ve sıralamadaki değişimleri, yüksek insani kalkınma grubundaki ülkelere göre düzensizdir. İncelenen grup genelinde, endeks değerindeki artışlar ve sıralamadaki yükselmeler birkaç yıl ile sınırlı kalmıştır. Sadece Kolombiya, Tayland ve Dominik Cumhuriyeti'nin endeks değerlerinde 4 yıl ve üzeri zaman diliminde artış görülmüştür. Türkiye'nin endeks değerindeki artış diğer grup ülkelerindeki gibi inişli ve çıkışlı bir görüntü çizmiştir.

Düşük insani kalkınma düzeyindeki ilk on ülke ile Türkiye'nin son on yılda insani kalkınma endeksi değerlerinde meydana gelen değişimler incelenmiştir. 2007-2008 raporunda, düşük insani kalkınma grubunda 22 ülke bulunmaktadır. Grup içinde, Senegal ve Eritre dışındaki ülkelerin endeks değerinde istikrarlı bir artış söz konusu değildir. Grupta endeks değerini en çok arttıran Eritre'nin sadece 2004 yılında, endeksi değer kaybı yaşamıştır. Ayrıca grup ülkelerinden hiçbiri orta insani kalkınma grubuna yükselmemiştir Ancak, Sengal ve Eritre gelecek yıllarda orta insani kalkınma grubuna yükseleceğinin sinyallerini vermektedir. Türkiye'nin endeks değeri, her ne kadar inişli ve çıkışlı bir görüntü çizse de düşük insani kalkınma grubundaki ülkelere göre daha istikrarlı bir yapıya sahiptir. Türkiye, düşük insani kalkınma grubunda hiç yer almamıştır.

Ülkemiz içindeki insani kalkınma seviyesi ise bölge illerimizle değerlendirilmektedir. Ülkemiz, insani kalkınma kavramına yabancı bir ülke olmayıp, kuruluşundan günümüze kadar konuyla ilgili pek çok atılım yapmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eğitim seferberliği ve alt yapı yatırımlarıyla, bugünkü çağdaş Türkiye'nin temelleri atılmıştır. Ancak tüm kalkınma atılımlarına rağmen,

ülkemizdeki kalkınma düzeyi henüz homojen bir yapıda değildir. Bölgeler arasında ciddi kalkınma farklılıkları mevcuttur. Ülkeler, bölgeler ve iller için hazırlanan insani kalkınma endeksi, ortalama yaşam süresi, okur-yazar ve okullaşma oranı ile kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla verilerinden derlenerek oluşturulmaktadır. Bu sebeple bölgelerimizin insani kalkınma derecelerini değerlendirirken bu verilere özellikle değinilmiştir.

Marmara Bölgesi'nde 6 il yüksek, 5 il orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgenin ortalama insani kalkınma endeksi 0,808'dir. Marmara'da ömür beklentisi 70,3 yıl, okur-yazar oranı %91,1, brüt okullaşma %96,7 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 8.809$'dır. Bölgenin ortalama ömür beklentisi süresi Ege Bölgesi'nden 0,2 yıl düşüktür. Bölgedeki illerin insani kalkınma endeksi ve alt endeks değerleri, ülke ortalamasının çok üzerindedir. Doğumda ömür beklentisi dışındaki endeks göstergelerin tamamı, diğer bölgelerden oldukça yüksektir. Ayrıca Türkiye'de ticaretin, sanatın ve kültürün lokomotifi olan şehirler, bölge sınırlarındadır.

Ege Bölgesi'nde 2 il yüksek, 6 il orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgenin ortalama insani kalkınma endeksi 0,774'tür ve ülkemizin en gelişmiş ikinci bölgesidir. Ege'de ortalama yaşam süresi 70,5 yıl, okur-yazar oranı %88,3, brüt okullaşma oranı %85,9 yıl ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 6.460$'dır. Ülke genelinde en yüksek ömür beklentisi Ege Bölgesi'ndedir. Bölgedeki, okur-yazar oranı %2,8, birleşik okullaşma oranı %10,8 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 2.349$ Marmara'dan düşüktür.

Akdeniz Bölgesi ortalama 0,735'lık endeks değeriyle orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Ülkemizin üçüncü gelişmiş bölgesidir. Akdeniz'de ortalama yaşam süresi 65,8 yıl, okur-yazar oranı %87,3, brüt okullaşma %84,1 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 5.545$'dır. Bölgedeki, ortalama yaşam süresi Ege Bölgesi'nden 4,7 yıl, okur-yazar oranı %3,8, birleşik okullaşma oranı %12,6 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 3.264$ Marmara'dan düşüktür.

Karadeniz Bölgesi ortalama 0,720 endeks değeriyle, orta insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Bölgedeki ortalama yaşam süresi 65,9 yıl, okur-yazar oranı %84,5, brüt okullaşma %83,2, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 4.940$'dır. Bölgede sadece Bolu ili yüksek insani kalkınma grubundadır. Bölgedeki, ortalama yaşam süresi Ege Bölgesi'nden 4,6 yıl, okur-yazar oranı %6,6, birleşik okullaşma oranı %13,5 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 3.869$ Marmara'dan düşüktür.

İç Anadolu Bölgesi, ortalama 0,720 endeks değeriyle, orta insani kalkınma grubundadır. Bölgedeki ortalama yaşam süresi 64,6 yıl, okur-yazar oranı %87,3, brüt okullaşma %79,8 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 5.328$'dır. Bölgedeki, ortalama yaşam süresi Ege Bölgesi'nden 5,9 yıl kısadır. Bölgenin okur-yazar oranı %3,8, birleşik okullaşma oranı %16,9 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 3.481$ Marmara'dan düşüktür. Bölgedeki okur-yazar ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla oranları Karadeniz'den yüksektir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ortalama insani kalkınma endeksi 0,634'tür. Bölgedeki, ortalama yaşam süresi 61,2 yıl, okur-yazar oranı %76, brüt okullaşma %72,8 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 2.842$'dır. Bölgedeki, ortalama yaşam süresi Ege Bölgesi'nden 9,3 yıl, okur-yazar oranı %15,1, birleşik okullaşma oranı %23,9 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 5.967$ Marmara'dan düşüktür. Marmara'nın kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla oranı, Doğu Anadolu'nun yaklaşık olarak 3 katıdır. Türkiye genelinde en düşük ömür beklentisi süresi, brüt okullaşma oranı ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla oranı Doğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Bu sebeple bölgenin insani kalkınma endeks ve alt endeks değerleri son derece düşüktür. Ülkemizde, gelişme düzeyi en düşük olan bölgedir.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde endeksin ortalama değeri 0,655'dir. Bölgedeki, ortalama yaşam süresi 65 yıl, okur-yazar oranı %70,2, brüt okullaşma %75,6 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 3.306$'dır. Bölgedeki, ortalama yaşam süresi Ege Bölgesi'nden 5,5 yıl, okur-yazar oranı %20,9, birleşik okullaşma oranı %21,1 ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 5.503$ Marmara'dan düşüktür. Ülke genelinde en düşük okur-yazar oranı Güney Doğu Anadolu Bölgesi'ndedir.

Çalışmanın temel konusunu oluşturan Çanakkale ilinin kalkınmışlık düzeyi üçüncü bölümde değerlendirilmektedir. Çanakkale, ülkenin en gelişmiş bölgesi olan Marmara'da yer almaktadır. İlin insani kalkınma düzeyi, bölge geneline göre düşük, Türkiye geneline göre yüksektir. Çanakkale'de, 67,6 yıl doğumda yaşam beklentisi, %90 okullaşma oranı, %88,2 yetişkin okur-yazar oranı ve 6.672$ kişi başına düşen GSYİH (SGP) ile insani kalkınma endeks değeri 0,766'dır. Çanakkale'nin gelişmişlik düzeyi ayrıca, bölgenin nüfusu, nüfus yapısı, okur-yazar oranı, halkın eğitim düzeyi, öğrenci, öğretmen sayıları, hastane yatak sayıları, hastanede doğum oranları gibi birçok ikincil verinin derlenmesiyle de incelenmiştir. İncelenen verilere göre:

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi 2008'e göre il nüfusunun, yaklaşık olarak %51'i erkek, %49'u kadındır. İlde nüfusun, %52'si il ve ilçe merkezlerinde, %48'i belde ve köylerde yaşamaktadır. İlin ortanca yaşı, ülkemizin ortanca yaşından 7,45 yıl yüksektir. Çanakkale'nin nüfus yapısı ülke genelinden yaşlıdır.

Okul öncesi eğitimde 2.428 öğrenci, ilköğretimde 46.351 öğrenci ve ortaöğretimde 20.052 öğrenci olmak üzere toplam 68.831 öğrenci eğitim almaktadır. 4.029 öğretmenin görev aldığı ilde, okul öncesi eğitimde 36, ilköğretimde 2.508 ve ortaöğretimde 1.485 öğretmen, eğitim vermektedir. Sınıf başına, okul öncesi eğitimde 10, ilköğretimde 21 ve orta öğretimde 17 öğrenci düşmektedir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 1992-1993 eğitim-öğretim yılından günümüze kadar il merkezi ve birçok ilçede akademik eğitim vermektedir. Üniversite bünyesinde 9 fakültede 14.049 öğrenci, 3 yüksek okulda 1.442 öğrenci ve 11 meslek yüksek okulda 7.812 öğrenci eğitim almaktadır. Üniversitede 12.680 kız ve 12.141 erkek olmak üzere 24.821 öğrenci mevcuttur. Üniversite öğrencilerinin %51'i kız, %49'u erkektir. Bu öğrencilerin yaklaşık olarak %57'si fakültelerde, %31'i meslek yüksek okullarında ve %6'sı da yüksek okullardadır.

Altı yaş üstü 444.424 kişilik nüfusta, okuma yazma bilen 397.603 kişi, okuma yazma bilmeyen 26.056 ve okur-yazarlığı hakkında bilgi sahibi olunmayan 20.756 kişi vardır. İl genelinde altı yaş üstü nüfusun, %89'u okur-yazar, %6'sı okur-yazar olmayan ve %5'inin okur- yazarlığı bilinmemektedir.

On beş yaş üstü 391.793 kişilik nüfusta, okuma yazma bilmeyen, 25.910, okuma yazma bilen fakat herhangi bir okul bitirmeyen 23.230, ilkokul mezunu 174.053, ilköğretim mezunu 33.430, ortaokul mezunu 17.275 kişi vardır. İldeki on beş yaş üstü nüfusun 49.140'ı temel eğitim sürecinden yoksunken, 224.758'i sadece temel eğitim almıştır. On beş yaş üstü nüfusta lise mezunu 70.217, yüksekokul veya fakülte mezunu 25.866, yüksek lisans mezunu 1.358, doktoralı 430 kişi vardır. Bu yaş grubunda 97.871 kişi en az lise mezunudur. Nüfusun (15+), yaklaşık olarak, %6,6'sı okur-yazar değil, %6'sı herhangi bir okul bitirmeden okuma yazma bilen, %44,4'ü ilkokul mezunu, %8,5'i ilköğretim mezunu, %4,4'ü ortaokul mezunu, %18'i lise mezunu, %6,6'sı yüksekokul veya fakülte mezunu, ‰3,5'i yüksek lisans mezunu ve ‰1'i doktoralıdır. İl genelinde ilkokul mezun oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Çanakkale'de, Eceabat ve Bozcaada ilçeleri hariç, tüm ilçelerde hastane mevcuttur. Bu hastaneler 1.171 yatakla sağlık hizmeti vermektedir. Ayrıca il genelinde yatak başına düşen, nüfus 384'tür. İlde doğurganlık hızı ‰40, hastanede doğum oranı %99,61 ve bebek ölüm hızı ‰12,75'tir. İldeki sağlık hizmetlerinde, 558 doktor, 124 diş hekimi, 560 ebe, 755 hemşire görev almaktadır. Ayrıca ilde, 805 kişiye 1 doktor, 3.624 kişiye 1 diş hekimi, 802 kişiye 1 ebe ve 595 kişiye 1 hemşire düşmektedir. Çanakkale genelinde, halkın ilaç gereksinimini 169 eczane karşılamaktadır. İlin tüm ilçelerinde eczane mevcuttur ve 2.659 kişiye bir eczane düşmektedir. 2008 yılında, 351 intihar girişiminin olduğu ilde, intihar girişim oranı ‰0,78'tir.

2008 yılında, 44.692 erkek ve 12.547 kadın olmak üzere, ilde toplam 57.239 kişi çalışmıştır. Bu dönemde çalışan nüfusun, %78'i erkek, %22'si kadındır. Aynı dönemde il genelinde aktif 9.567 işyeri mevcuttur. Bu iş yerlerinden 9.391'i sosyal sigortalara tabiidir.

İlde, Mart 2009'da, sosyal güvenlik kapsamında toplam 108.130 kişi aktif çalışmaktadır. İl nüfusunun yaklaşık %22,7'si sosyal güvenlik kapsamında aktif olarak bulunmaktadır.

2009 yılı Mart ayı verilerine göre, ilin 474.791 kişilik nüfusundan, yeşil kart sahipleri, aktif ve pasif sigortalılar olmak üzere toplam 436.760 kişi (nüfusun yaklaşık olarak %92'si) sosyal güvenlik kapsamındadır. İl genelinde, yeşil kart sahibi 25.371 kişi, muhtaç olduğu için 2022 Sayılı Kanuna göre aylık alan 9.403 kişi vardır. İlde sadece 38.031 kişi sosyal güvenlik kapsamına dahil değildir. Yine aynı dönemde toplam 84.147 kişi sosyal güvenlik kapsamında emekli aylığı almaktadır. Bu oran il nüfusunun yaklaşık olarak %18'idir.

İletişimin son derece önemli olduğu bugünlerde, il genelinde 152.575 sabit telefon ve 42.450 ADSL abonesi mevcuttur. Sabit telefon abone sayısı, ADSL abone sayısının hemen hemen 3,6 katıdır. İlde telefon aboneliği bulunan herkes, ADSL hizmetinden yararlanmamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, il nüfusunda kır-kent dengesi sağlanmış, nüfus artışı kontrol altına alınmıştır. İlin okur-yazar oranı bölge ortalamasının altında olmasına karşın, ülke geneline göre yüksektir. Doğumların hemen hemen tamamı hastanede gerçekleşmektedir. Nüfusun büyük bir oranı sosyal güvenlik kapsamına dahildir.

KAYNAKÇA

Anand, Sudhir; Amartya Sen. "The Income Component of the Human Development Index", *Journal of Human Development*, Vol.1, No.1, 2000.

Anand, Sudhir; Amartya Sen. "Human Development Index: Methodology and Measurement", *Human Development Report Office Occasional Paper No. 12*, UNDP, New York, 1993.

Aydın, Muammer. "Atatürk Devrimleri ve Kadın", http://www.istanbulbarosu.org.tr/yayinlar/konusmalar/46.pdf (10.02.2010)

Aslan, Nurdan; Ayşe Nesligül Kanbur. "Türkiye'de 1980 Sonrası Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı", *Marmara Üniversitesi İ.B.B.F. Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2007

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. *Komisyon Raporları*, Kentleşme Şûrası 2009, Cilt 2, Ankara, 2009.

BMKP. "UNDP Daha İyi Bir Dünya Kurmak İçin Çalışıyor" http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=276 (10.02.2009)

Boozer, Michael; Gustav Ranis; Frances Stewart; Tavneet Suri. "Paths to Success: The Relationship Between Human Development and Economic Growth", http://www.econ.yale.edu/growth_pdf/cdp874.pdf (18.01.2008)

Çavdar, Tevfik. Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze, İmge Kitabevi, 4.bsk, Ankara, 2008.

Çelik, Yusuf. "Sürdürülebilir Sağlık Kavramı ve Sağlık", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, 2006.

Demir, Sırma. "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme", http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/demirs/insanige. pdf (16.01.2009)

Demir, Zekiye. *Siyasi Partilerin Kadın Politikalarına Karşı Kadınların Tutumu*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi, Doktora Tezi, Sakarya, 2002.

Dinçer, Bülent; Metin Özaslan; Taner Kavasoğlu. *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması (2003)*, DPT Yayın No:2671, 2003.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı", http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detayrk&yayinID=1029&icerikI=1140&dil=TR, (10.02.2009)

DPT. "1960 Sonrası Dönemde Planlama ve Devlet Planlama Teşkilatı", http://www2.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp (18.06.2009)

Ener, Meliha; Esra Demircan. "Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye",*Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.4, S.2, 2006, s.203.

Fukuda-Parr, Sakiko. "The Human Development Paradigm:Operationalizing Sen's Ideas on Capabilities", *Feminist Economics*, Volume 9 (2-3), 2003.

Gençlik Postası."İnsani Gelişme Raporu Nedir?", s.3. http://www.genclikpostasi.org/v1.5/condocs//İnsani%20Gelisme%20Raporu/insanigelismeraporunedir.pdf (17.01.2009)

Gökçen, Ahmet. "Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Uygulanan Gelişme Politikaları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.45, S.1-4, İstanbul, 1987.

Gündüz, Ali Yılmaz. *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

Günsoy, Güler. "İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşama Hakkı", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2005.

Gürses Didem. "İnsani Gelişme ve Türkiye", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, Haziran 2009.

Güven, Sami. *Sosyal Politikanın Temelleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.

http://www.haberler.com/comu-tip-fakultesi-artik-kendi-binasinda-egitim-haberi/ (20.02.2010)

http://egitim.milliyet.com.tr/Egitim/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=117& ArticleID=1104952&PAGE=1 (09.12.2009)

http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=ilce_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=1&p_il1=17&p_xkod=okuryazar_kod&p_yas=6&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env (28.05.2009)

http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_ilce_yasgr.RDFp_il1=17&p_kod=4&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env (28.05.2009)

http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=e%F0itim&ayn=tam (16.11.2009)

http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=geli%FEme&ayn=tam (16.11.2009)

http://www.biga.gov.tr/biga.php?sayfa_id=102&id=29&l=1 (11.05.2009)

http://www.canakkale.gov.tr/ (11.05.2009)

http://www.canakkaleili.com/saglık.htm (27.05.2009)

http://www.canakkaletso.org.tr/ctso/ihracatci_uye.asp (18.06.2009)

http://www.canakkaletso.org.tr/ctso/ihracatci_uye.asp (18.06.2009)

http://www.comu.edu.tr/genelbilgiler/tarihce.php (15.05.2009)

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/13577067.asp (02.04.2010)

http://www.ihracatturk.com/details/dogtas-doganlar-mobilya-imalat.html (18.06.2009)

http://www.sgk.gov.tr/sgkshared/sgk/geneltanitim/SGK tarihce.pdf (21.02.2010)

İstanbul Sağlık Müdürlüğü. "Form 001 Ev Halkı Tesbit Fişi", http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/bisi/verigiris/belge/001_ev_halki_tespit_fisi_aciklamasi.pdf (27.07.2009)

Karakaş, Eser. Köksal, Emin. *İnsani Kalkınma ve Türkiye*, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul 2003.

Karalı, Burak. İnsani Kalkınma ve Ölçümü: Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, 2005.

Kepenek, Yakup; Yentürk, Nurhan. *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Koray, Meryem. *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, 2.bsk., Ankara, 2005.

Lakeç, Onur. İnsani Kalkınma Süreci ve Türkiye'nin İnsani Kalkınma Düzeyinin Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Mavi, Burak. "Türkiye'nin Yaşanabilir Şehirleri", *CNBC-e Business*, S.24, Ekim 2008.

Meydan Larousse, Cilt 1, 1992.

Meydan Larousse, Cilt 5, 1992.

Meydan Larousse, Cilt 6, 1992.

Meydan Larousse, Cilt 8, 1992.

Meydan Larousse, Cilt 9, 1992.

Meydan Larousse, Cilt 10, 1992.

Meydan Larousse, Cilt 13, 1992.

Mortan, Kenan. Çanakkale Ekonomisi ve Gelecek Senaryosu Projesi, ÇTSO Yayını, Çanakkale, 2003.

Murat, Sedat; İbrahim Şenöz. "Çanakkale ve İlçelerinin Nüfus ve Eğitim Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Çanakkale-II Ekonomi ve Sosyo-Kültürü*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarih Araştırma Serisi II, 2006.

Oktik, Nurgün. "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar", (der. Nurgün Oktik), *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, Yakın Kitabevi, İzmir, 2008.

Özsağır, Arif. *Bilgi Ekonomisi*, Nobel, Ankara, 2007.

Parasız, İlker. *Teori ve Politika Makro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2006.

Pehlivan, Fatma. "Avrupa ve Türkiye'de Kadının Yeri", Yerelde ve Ulusalda Kadın Hakları Hakkında Farkındalık Sempozyumu (25.10.2008), Yalova Belediyesi, http://www.binfikir.be/news/134/ARTICLE/3625/2008-11-05. html (19.06.2009)

Resmi Gazete. "3816 Sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun", Tertip 5, Cilt 31, Sayı 21273.

Resmi Gazete. "5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Sağlık Sigortası Kanunu", 16.06.2006, Sayı:26200, Tertip 5, Cilt 45.

Peker, Mümtaz. "Türk Ailesi Kaç Çocuk İstiyor", *Çalışma Ortamı*, Sayı:102, Ocak-Şubat 2009.

Sayar, Kemal; Burçin Acar. "Psikofarmakolojik Ajanlarla Yapılan İntihar Girişimlerinde Risk Etkenleri", *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, Cilt 9, Sayı 4, 1999.

Sevil Uygur; Fetih Yıldırım. "Cinsiyete Bağlı İnsani Gelişme Endeksi 2005", *16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2007*, TUİK.

SGK. *Aylık İstatistik Bülteni*, Nisan 2009, SGK Yayın No:16.

Srinivasan, Thirukodikaval Nilakanta."İnsani Gelişme Yeni Bir Paradigma mı? Yoksa Tekerleğin Yeniden İcadı mı?", (çev. Şenay Nartgün Sezgin), *Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, 1999.

Süzer, D. Hande. "Yasa Zoruyla Kadın Yönetici", *Capital*, Temmuz 2002, http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=1355 (19.06.2009)

Taban, Sami. "Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Sosyo Ekonomik*, 2006/2.

Tomul, Ekber. "Eğitim Endeksi ve Boyutları ile Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki", Bilgi Yönetimi, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=165(16.02.2009)

TUİK, *Bölgesel Göstergeler TR22Balıkkesir, Çanakkale 2008*, TUİK Matbaası, Ankara, Temmuz 2009.

TUİK. *Satın Alma Gücü Paritesi, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 4*, TUİK Matbaası, Ankara, 2008.

TUİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2007*, TUİK Matbaası, Ankara, 2008.

TUİK. *Türkiye İstatistik Yıllığı 2008*, TUİK Matbaası, Ankara, 2009.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 10.bsk., Ankara, 2005.

Uğur, Suat; Ali Şahin Örnek. "Çanakkale'nin Beşeri Gelişme Göstergeleri", *Çanakkale-II Ekonomi ve Sosyo-Kültürü*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarih Araştırma Serisi II, 2006, İstanbul.

Uğur, Suat. "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi", *TİSK*, http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1118 (16.06.2009)

UNDP. "Ulusal İnsani Gelişme Raporları", http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=352 (01.03.2009)

UNDP. Human Developments Reports (National Reports), http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportsearch?y=*&c=n&t=*&k=&orderby=year, (18.06.2009)

UNDP. *Human Development Report 2009*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.

UNDP. *Human Development Report 2007-2008*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

UNDP. *Human Development Report 2006*, Oxford University Press, New York, 2006.

UNDP. *Human Development Report 2005*, Oxford University Press, New York, 2005.

UNDP. *Human Development Report 2004*, Oxford University Press, New York, 2004.

UNDP. *Human Development Report 2003*, Oxford University Press, New York, 2003.

UNDP. *Human Development Report 2002*, Oxford University Press, New York, 2002.

UNDP. *Human Development Report 2001*, Oxford University Press, New York, 2001.

UNDP. *Human Development Report 2000*, Oxford University Press, New York, 2000.

UNDP. *Human Development Report 1999*, Oxford University Press, New York, 1999.

UNDP. *Human Development Report 1998*, Oxford University Press, New York, 1998.

UNDP. *Human Development Report 1997*, Oxford University Press, New York, 1997.

UNDP. *Human Development Report 1995*, Oxford University Press, New York, 1995.

UNDP. *Human Development Report 1994*, Oxford University Press, New York, 1994.

UNDP. *Human Development Report 1992*, Oxford University Press, New York, 1992.

UNDP. *Human Development Report 1991*, Oxford University Press, New York, 1991.

UNDP. *Human Development Report 1990*, Oxford University Press, New York, 1990.

UNDP. *Rapport Mondial sur le Développement Humain 1990*, Economica, Paris,1990.

UNDP. *Human Development Report Turkey 2004*,Ankara, 2004.

UNDP. *Human Development Report Turkey 1998*, TESEV, Ankara, 1998.

UNDP. *Human Development Report Turkey 1996*, Ankara, 1996.

World Bank. World Development Report 1991:The Challenge of Development, Oxford University Press, New York, 1991.

Yılmazer, Mine. *İnsani Kalkınma Politikaları ve Türkiye Üzerine Bir Deneme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2002, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Yüksek Öğrenim Kurumu. Türk Yüksek Öğretiminin Bugünkü Durumu, 2005. http://www.yok.gov.tr/ egitim/raporlar/raporlar.htm (Kasım 2005) (15.02.2009)